

Міністерство освіти і науки України
Житомирський державний університет
імені Івана Франка

Г. С. Весельська

**НОВІ ЯВИЩА У
ФУНКЦІОНУВАННІ СУРЯДНИХ
СПОЛУЧНИКІВ В
УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ
КІНЦЯ ХХ–ПОЧАТКУ ХХІ СТ.**

Монографія

Житомир
2014

УДК 811.161.81'367.634
ББК 81.411.1.21. Укр-4
В 38

Рекомендовано до друку вченою радою Житомирського державного університету імені Івана Франка (Протокол № 5 від 27 грудня 2014 року).

Відповідальний редактор –
доктор філологічних наук, професор, завідувач відділу
граматики Інституту української мови НАН України
К. Г. Городенська

Рецензенти:

Космеда Т. А. – доктор філологічних наук, професор кафедри української мови Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди;

Навальна М. І. – доктор філологічних наук, професор кафедри професійної освіти ДВНЗ «Переяслав Хмельницький педагогічний університет імені Григорія Сковороди»;

Гримашевич Г. І. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови Житомирського державного університету імені Івана Франка.

Весельська Г. С.

В 38 Нові явища у функціонуванні сурядних сполучників в українській мові кінця ХХ–початку ХХІ ст. : [монографія] / Г. С. Весельська. – Житомир : Видавництво ЖДУ, 2014. – 159 с.

IBSN

У монографії на зразках текстів художнього, публіцистичного та наукового стилів здійснено комплексний аналіз нових явищ і тенденцій у використанні найуживаніших сурядних сполучників в українській літературній мові кінця ХХ–початку ХХІ ст. визначено їхню власну і транспозиційну семантико-синтаксичні функції; обґрунтовано мовні й позамовні чинники функціональної динаміки сполучників сурядності означеного періоду.

Для викладачів, аспірантів, студентів філологічних спеціальностей та журналістів.

УДК 811.161.81'367.634
ББК 81.411.1.21. Укр-4

IBSN

Г. С. Весельська

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК СКОРОЧЕНЬ ВИКОРИСТАНИХ ПЕРІОДИЧНИХ ВИДАНЬ.....	5
СПИСОК СКОРОЧЕНЬ ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	6
ПЕРЕДМОВА.....	10
РОЗДІЛ 1. ТЕОРІЯ СУРЯДНОСТІ ЯК МЕТОДОЛОГІЧНА БАЗА ДЛЯ	
ВИОКРЕМЛЕННЯ ТА КВАЛІФІКАЦІЇ СУРЯДНИХ СПОЛУЧНИКІВ.....	13
1.1. Сполучники сурядності як засоби вираження	
сурядного зв'язку.....	13
1.2. Функціональні параметри сурядних сполучників у	
складному і простому реченнях.....	18
1.3. Проблема диференціації сурядних сполучників в	
українському	
мовознавстві.....	24
1.4. Склад сурядних сполучників у традиційному та	
новітньому мовознавстві.....	27
1.5. Приєднувальні сполучники: основні спроби	
витаумачення їхньої суті та складу.....	31
1.6. Градаційні сполучники як окрема семантична група	
сурядних сполучників.....	36
Висновки до розділу 1.....	40
РОЗДІЛ 2. НОВІ ФУНКЦІОНАЛЬНО-СТИЛЬОВІ СФЕРИ ЄДНАЛЬНИХ	
СПОЛУЧНИКІВ.....	43
2.1. Нові явища в спеціалізованому вживанні єднальних	
сполучників.....	43
2.2. Сфера єднальних семантико-синтаксичних відношень	
як вторинна сфера інших семантичних груп сурядних	
сполучників	56
2.3. Єднальні сполучники в позиції парцелянта.....	59
Висновки до розділу 2.....	65
РОЗДІЛ 3. НОВІ ЯВИЩА У ФУНКЦІОНАЛЬНО-СТИЛІСТИЧНОМУ ВЖИВАННІ	
ПРОТИСТАВНИХ І РОЗДІЛОВИХ СПОЛУЧНИКІВ.....	67
3.1. Зміни у функціонуванні протиставних сполучників...67	
3.1.1. Нові тенденції у спеціалізованому вживанні	
протиставних сполучників.....	67
3.1.2. Протиставні сполучники як виразники синкретичних	
семантико-синтаксичних відношень.....	72
3.1.3. Сполучники інших семантико-синтаксичних сфер	
сурядності та підрядності в ролі виразників протиставних	
семантико-синтаксичних відношень.....	74
3.2. Функціональна динаміка розділових сполучників.....	77
3.2.1. Інновації у функціонально-стилістичному	
використанні розділових сполучників.....	77

3.2.2. Розділові сполучники в периферійних семантико-синтаксичних сферах.....	84
3.2.3. Неспеціалізоване вживання сполучників у семантико-синтаксичній функції розділових.....	86
3.3. Протиставні і розділові сполучники в позиції парцелята.....	87
Висновки до розділу 3.....	93
РОЗДІЛ 4. ФУНКЦІОНАЛЬНІ СФЕРИ ГРАДАЦІЙНИХ СПОЛУЧНИКІВ.....	96
4.1. Нові явища у функціонуванні власне-градаційних сполучників....	96
4.2. Функціональна специфіка градаційно-приєднувальних сполучників.....	103
Висновки до розділу 4.....	110
РОЗДІЛ 5. ДИНАМІЧНІ ПРОЦЕСИ В СПОЛУЧНИКОВОМУ ВИРАЖЕННІ ПРИЄДНУВАЛЬНИХ СЕМАНТИКО-СИНТАКСИЧНИХ ВІДНОШЕНЬ.....	112
5.1. Функціональні сфери власне-приєднувальних сполучників.....	112
5.2. Транспоновані в приєднувальну позицію сполучники.....	119
5.2.1. Транспозиції градаційно-приєднувальних сполучників.....	120
5.2.2. Єднальні сполучники як маркери приєднувальних семантико-синтаксичних відношень.....	127
5.2.3. Транспозиція протиставних сполучників у приєднувальну семантико-синтаксичну сферу.....	132
Висновки до розділу 5.....	137
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ.....	139
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	144

ПЕРЕЛІК СКОРОЧЕНЬ ВИКОРИСТАНИХ ПЕРІОДИЧНИХ ВИДАНЬ

Газетні видання 1991–2014 рр.

ГПУ Газета по-українськи (щоденна газета для всієї родини), м. Вінниця

Д. День (щоденна Всеукраїнська газета), м. Київ

ДТ Дзеркало тижня (Міжнародний громадсько-політичний тижневик), м. Київ

Жит. Життя (народний тижневик), м. Львів

Ж. Житомирщина (обласна офіційна громадсько-політична газета), м. Житомир

Журавл. Журавлик (обласний літературний журнал для дітей і юнацтва), м. Полтава

ЗВ Замок Володарів (обласна інформаційно-аналітична газета), м. Житомир

КВ1 Католицький вісник (двотижневик римо-католиків України), м. Київ

КВ Київські відомості (загальнонаціональна газета), м. Київ

КП Київська правда (громадсько-політичне видання), м. Київ

ЛУ Літературна Україна (газета письменників України), м. Київ

М Місто (громадсько-політичний тижневик), м. Житомир

МУ Молодь України (громадсько-політичне видання), м. Київ

НС Науковий світ (щомісячний науковий журнал), м. Київ

СВ1 Сільський вісник (щомісячне видання, м. Київ)

СВ Сільські вісті (газета захисту інтересів селян України), м. Київ

ОУ Освіта України (газета видавництва «Педагогічна преса»), м. Київ

УК Урядовий кур'єр (газета центральних органів виконавчої влади України), м. Київ

УМ Україна молода (щоденна інформаційно-політична газета), м. Київ

УС Українське слово (громадсько-політична газета України), м. Київ

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Е. Андієвська Андієвська Е. Джалапіта : [вибрані твори] / Емма Андієвська. – Львів : ЛА «Піраміда», 2006. – 160 с.

Ю. Андрухович Андрухович Ю. 12 обручів : [роман] / Юрій Андрухович. – К. : Критика, 2007. – 257 с.

Г. Бердник Бердник Г. Знаки карпатської магії (Таємниця старого мольфара) / Гроловиця Бердник. – К. : Зелений пес, 2006. – 368 с.

І. Вихованець Вихованець І. Р. Граматика української мови. Синтаксис / І. Р. Вихованець. – К. : Наук. думка, 1993. – 368 с.

П. Гриценко Гриценко П. Державна мова – тільки українська / Павло Гриценко // Слово Просвіти. – 2011. – 44 (629), 3–9 листопада. – С. 6.

Р. Гром'як Гром'як Р. Історія української літературної критики (від початків до кінця ХІХ століття) : [посібник для студ. гуманіт. фак-в вищ. навч. закл.] / Роман Гром'як. – Тернопіль : Підручники і посібники, 1999. – 224 с.

С. Губерначук Губерначук С. Трипілля і українська мова / Станіслав Губерначук. – К. : Фенікс, 2005. – 232 с.

В. Даниленко Даниленко В. Сон із дзьоба стрижа : [оповідання] / Володимир Даниленко. – Львів : ЛА «Піраміда», 2006. – 384 с.

В. Діброва Діброва В. Бурдик / Володимир Діброва // Опудало : Українська прозова сатира, гумор, іронія 80–90х років двадцятого століття / [упоряд., передм., літ. ред. В. Даниленка]. – К. : Генеза, 1997. – С. 91–183.

І. Дзюба Дзюба І. М. З криниці літ : У 3-х т. / І. М. Дзюба. – Т. 2. – К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2006. – 976 с.

Марина і Сергій Дяченки Дяченко М. Дика енергія. Лана / Марина і Сергій Дяченки. – Вінниця : ПП «Вид-во «Теза», 2006. – 414 с.

С. Єрмоленко Єрмоленко С. Я. Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / С. Я. Єрмоленко, С. П. Бирик, О. Г. Тодор / [за ред. С. Я. Єрмоленко]. – К. : Либідь, 2001. – 224 с.

О. Забужко Забужко О. Казка про калинову сопілку / Оксана Забужко // Сучасна українська література кінця ХХ ст. – початку ХХІ ст. : [хрестоматія] / [упорядкув. текст, пер. І. М. Андрусяк]. – К. : Школа, 2006. – С. 299–351.

О. Забужко 1 Забужко О. Польові дослідження з українського сексу / Оксана Забужко. – К. : Факт, 1998. – 116 с.

А. Загнітко Загнітко А. П. Українська мова : Словник-довідник / А. П. Загнітко, В. Д. Познанська, Н. А. Митько та ін. – Донецьк : Центр підготовки абітурієнтів, 1998. – 143 с.

В. Захарченко Захарченко В. Прибутні люди : [роман] / Василь Захарченко. – К. : Грамота, 2007. – 654 с.

Є. Концевич Концевич Є. Голубко моя сиза / Євген Концевич // Вечеря на дванадцять персон : Житомирська прозова школа / [упоряд., передм., літ. ред. В. Даниленка]. – К. : Генеза, 1997. – С. 100–116.

М. Кочерган Кочерган М. П. Загальне мовознавство : [підручник] / М. П. Кочерган. – К. : ВЦ «Академія», 2008. – 464 с.

Г. Лозко Лозко Г. Коло Свароже : Відроджені традиції / Галина Лозко. – К. : Український письменник, 2005. – 222 с.

О. Лупій Лупій О. В. Падіння давньої столиці : [іст. роман для серед. та ст. шк. віку] / О. В. Лупій. – К. : Веселка, 1996. – 381 с.

О. Луцишина Луцишина О. Не червоніючи : [новели] / Оксана Луцишина. – К. : Факт, 2007. – 120 с.

Г. Марчук Марчук Г. Борозною любові / Галина Марчук. – К. : Ярославів Вал, 2010. – 304 с.

М. Матіос Матіос М. Майже ніколи не навпаки / Марія Матіос. – Львів : ЛА «ПІРАМІДА», 2007. – 176 с.

М. Матіос Матіос М. Нація / Марія Матіос. – Львів : ЛА «ПІРАМІДА», 2007. – 256 с.

М. Матіос Матіос М. Солодка Даруся / Марія Матіос. – Львів : ЛА «Піраміда», 2007. – 188 с.

М. Матіос Матіос М. Щоденник страченої / Марія Матіос. – Львів : ЛА «ПІРАМІДА», 2005. – 192 с.

Л. Мацько Мацько Л. І. Стилїстика української мови : [підручник] / Л. І. Мацько, О. М. Сидоренко, О. М. Мацько / [за ред. Л. І. Мацько]. – 2-ге вид., випр. – К. : Вища школа, 2005. – 462 с.

В. Медвідь Медвідь В. Льох / В'ячеслав Медвідь // Сучасна українська література кінця ХХ ст.–початку ХХІ ст. : [хрестоматія] / [упорядкув. текст, пер. І. М. Андрусак]. – К. : Школа, 2006. – С. 231–254.

Д. Наливайко Наливайко Д. С. Україна очима Заходу / Д. С. Наливайко. – 2-ге вид., допов. – К. : Грамота, 2008. – 784 с.

В. Німчук Німчук В. В. Давньоруська спадщина в лексиці української мови : [монографія] / [відп. ред. К. Г. Городенська] / В. В. Німчук. – К. : Наук. думка, 1992. – 416 с.

Г. Пагутяк Пагутяк Г. Душа метелика / Галина Пагутяк // Сучасна українська література кінця ХХ ст.–початку ХХІ ст. :

[хрестоматія] / [упорядкув. текст, пер. І. М. Андрусяк]. – К. : Школа, 2006. – С. 293–298.

Г. Пагутяк Пагутяк Г. Записки Білого Пташка : [два романи та повість] / Галина Пагутяк. – К. : Укр. письменник, 1999. – 151 с.

Г. Пагутяк Пагутяк Г. Книга снів і пробуджень / Галина Пагутяк // Незнайомка : Антологія української «жіночої прози» та есеїстики другої пол. ХХ–поч. ХХІ ст. – Львів : ЛА «Піраміда», 2005. – С. 430–476.

Г. Пагутяк Пагутяк Г. Потрапити в сад / Галина Пагутяк // Сучасна українська література кінця ХХ ст.–початку ХХІ ст. : [хрестоматія] / [упорядкув. текст, пер. І. М. Андрусяк]. – К. : Школа, 2006. – С. 289–293.

В. Портяк Портяк В. Гуцульський рік / Василь Портяк // Сучасна українська література кінця ХХ ст.–початку ХХІ ст. : [хрестоматія] / [упорядкув. текст, пер. І. М. Андрусяк]. – К. : Школа, 2006. – С. 226–230.

Т. Прохасько Прохасько Т. Непрості / Тарас Прохасько. – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2006. – 140 с.

І. Роздобудько Роздобудько І. Останній діамант міледі : [авантюрний детектив] / Ірен Роздобудько. – Харків : Фоліо, 2006. – 222 с.

І. Роздобудько Роздобудько І. Шості двері : [роман] / Ірен Роздобудько. – К. : Нора-Друк, 2008. – 270 с.

Л. Романчук Романчук Л. «Софія». Не залишай мене одну... (Книга 3). Не залишай мене одну надовго... (Книга 4) / Леся Романчук. – Тернопіль : Богдан, 2008. – 281 с.

М. Руденко Руденко М. Д. У череві дракона : [романи] / М. Д. Руденко. – К. : КП «Редакція журналу «Дніпро», 2007. – 582 с.

Н. Сняданко Сняданко Н. Синдром стерильності / Наталка Сняданко. – К. : Нора-Друк. – 360 с.

В. Стадниченко Стадниченко В. Я. Іду за Сковородою : Сповідь у любові до вчителя / Володимир Стадниченко // Зелений дзвін. – К. : Україна, 2008. – С. 7–158.

М. Степаненко Степаненко М. Духовний посила Олесь Гончара (за матеріалами «Щоденників» письменника) / Микола Степаненко. – Полтава, 2009. – 60 с.

М. Степаненко Степаненко М. З когорти найдостойніших учених-мовознавців (А.П. Грищенко) / Микола Степаненко // Українська мова. – К., 2011. – № 3. – С. 138–147.

В. Терен Терен В. В. Повістинка про Потворка : [повісті та оповідання для сер. шк. віку] / В. В. Терен. – К. : Криниця, 2004. – 303 с.

Олесь Ульяненко Ульяненко Олесь. Клоц / Олесь Ульяненко // Сучасна українська література кінця XX ст.–початку XXI ст. : [хрестоматія] / [упорядкув. текст, пер. І. М. Андрусак]. – К. : Школа, 2006. – С. 352–385.

С. Ушкалов Ушкалов С. БЖД : Crazy novel / Сашко Ушкалов. – 2-ге вид. – К. : Факт, 2008. – 240 с.

К. Хінкулова Хінкулова К. 36 пісень про життя : [роман] / Катерина Хінкулова. – К. : Гамазин, 2006. – 208 с.

Г. Цимбалюк Цимбалюк Г. Холодний ноктюрн / Григорій Цимбалюк // Вечеря на дванадцять персон : Житомирська прозова школа / [упоряд., передм., літ. ред. В. Даниленка]. – К. : Генеза, 1997. – С. 144–150.

В. Шевчук Шевчук В. Дім на горі : [роман] / Валерій Шевчук. – К. : Освіта, 2009. – 290 с.

В. Шевчук Шевчук В. Місяцева зозулька із Ластів'ячого гнізда / Валерій Шевчук // Вечеря на дванадцять персон : Житомирська прозова школа / [упоряд., передм., літ. ред. В. Даниленка]. – К. : Генеза, 1997. – С. 13–85.

В. Шевчук Шевчук В. Самсон / Валерій Шевчук // Живиця : Хрестоматія укр. літ. XX ст. : У 2 кн. – Кн. 2 / [за ред. М. М. Конончука]. – К. : Твім інтер, 1998. – С. 590–613.

Т. Шевченко Шевченко Т. Кобзар / Тарас Шевченко. – К. : Дніпро, 1969. – 698 с.

Г. Шкляр Шкляр Г. Фосфорична Мері / Геннадій Шкляр // Вечеря на дванадцять персон : Житомирська прозова школа / [упоряд., передм., літ. ред. В. Даниленка]. – К. : Генеза, 1997. – С. 342–350.

М. Янко Янко М. Гомін землі : [загадки топоніміки для серед. та ст. шк. віку] / Микола Янко. – К. : Веселка, 2000. – 127 с.

ПЕРЕДМОВА

На сучасному етапі розвитку лінгвістичної думки постійно зростає зацікавлення функціональною динамікою граматичних одиниць української літературної мови, серед яких помітно вирізняються сполучники. У найновіших дослідженнях ґрунтовно проаналізовані граматичні (формально-синтаксичні та семантико-синтаксичні) функції сполучників у простому ускладненому та складному реченнях. Формально-синтаксичні функції сполучників як засобів оформлення синтаксичного зв'язку схарактеризовано в працях І. Р. Вихованця [27, 28], Н. Ю. Ясакової [214], Г. М. Глушкової [39, 40], К. Г. Городенської [228, 42, 43], І. Я. Завальнюк [85, 86, 87], Л. В. Шитик [202] та ін. Виконано спеціальні дослідження семантико-синтаксичних відношень складносурядних речень, зокрема приєднувального (В. В. Жайворонок [77, 78, 79, 80], Г. А. Коцюбовська [125, 126], Н. В. Шульжук [209]), зіставного (М. М. Греб [54]), градаційного (К. Ф. Герман [37, 38], Т. М. Спільник [174, 175, 176]). Найповніше представлено формально-синтаксичні та семантико-синтаксичні функції всіх сполучників української літературної мови в лексикографічній праці «Граматичний словник. Сполучники» К. Г. Городенської (2007).

Із кінця 90-х років ХХ ст. під впливом різних позамовних чинників особливо активізувалися зміни у функціонуванні сурядних сполучників у багатьох стилях української літературної мови. Саме тому важливо грамотно проаналізувати та правильно оцінити їх передусім із погляду доцільності повернення з пасивного словника української мови сполучників, що потрапили туди з різних причин, нормативності вживання розмовних сполучників у

публіцистичному та науковому стилях, яке називають нині стильовим змішуванням тощо.

Динамічні процеси спостерігаємо у використанні сурядних сполучників різних семантичних груп, причому деякі з них виходять за узвичаєні стильові межі. Вони дають підстави вважати, що назріла об'єктивна потреба в подальшому всебічному вивченні нових явищ і тенденцій у функціонуванні сурядних сполучників, у з'ясуванні особливостей реалізації ними семантико-синтаксичної функції у складному та простому ускладненому реченнях. Саме цим проблемам і присвячене пропоноване монографічне дослідження.

Широкий і надійний матеріал для характеристики функціонально-стильових параметрів сполучників сурядності, установлення їхньої транспозиційної перспективи дають залучені до аналізу тексти художнього, публіцистичного та наукового стилів української літературної мови кінця XX–початку XXI ст.

Матеріалом для дослідження послугувала картотека складносурядних і простих ускладнених речень із сурядними сполучниками, парцельованих і приєднувальних синтаксичних структур (близько 8 тисяч одиниць), дібраних із українських художніх текстів, періодичних видань та наукової літератури 1991–2014 років.

Наукова цінність пропонованої монографії полягає в тому, що в ній уперше в українському мовознавстві простежено нові явища і тенденції у функціонально-стильовому використанні сурядних сполучників в українській літературній мові кінця XX–початку XXI ст., з'ясовано причини виявлених змін, розмежовано власні й транспозиційні семантико-синтаксичні

функції сполучників сурядності, визначено їхні типові транспозиції, встановлено особливості використання цих сполучників у художньому, публіцистичному та науковому стилях.

Матеріали дослідження й зроблені на основі їх узагальнення поглиблюють теорію сурядності, можуть бути використані для написання теоретичних праць із граматики та граматичної стилістики, у викладанні курсу сучасної української літературної мови у вищій школі, створенні нових спецкурсів і спецсемінарів із морфології та синтаксису української мови. Результати роботи стануть також вагомим внеском у теорію семантико-синтаксичного відношення та складного речення.

Автор висловлює щиру вдячність науковому редактору – докторові філологічних наук, професору Катерині Григорівні Городенській, а також рецензентам: докторові філологічних наук, професору Тетяні Анатоліївні Космеді, докторові філологічних наук, професору Марині Іванівні Навальній та кандидатів філологічних наук, доценту Галині Іванівні Гримашевич.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРІЯ СУРЯДНОСТІ ЯК МЕТОДОЛОГІЧНА БАЗА ДЛЯ ВИОКРЕМЛЕННЯ ТА КВАЛІФІКАЦІЇ СУРЯДНИХ СПОЛУЧНИКІВ

1.1. Сполучники сурядності як засоби вираження сурядного зв'язку

До визначення частиномовного статусу сполучників українські й зарубіжні дослідники зверталися неодноразово [94; 51; 52; 9; 2; 81; 186; 179; 185; 132; 157; 140; 139; 28, 32, 33; 65; 164; 163; 224; 219; 220; 218; 217; 216], проте в сучасній граматиці все ще існує низка нез'ясованих питань.

У мовознавстві сурядні та підрядні сполучники як виразники відповідного синтаксичного зв'язку також не були об'єктом спеціальних наукових студіювань. Їх аналізували переважно в ході вивчення простого [9; 68; 101, 102; 95; 141; 30; 177; 151; 149] та складного речень [159; 195; 11; 12; 58; 106, 107; 196; 205; 3; 62; 142; 188; 129; 7; 151] чи дослідження мови текстів наукового [75, 111], публіцистичного [83; 154; 5; 74; 150; 222] і художнього стилів української літературної мови [112; 76; 36; 225].

Сполучникова система української мови не є сталою в часовому вимірі, оскільки сполучники мають самотутній характер. Появу й становлення системи сполучників також пов'язують із розвитком літературної мови [148, с. 383–384] та постійною потребою якомога точніше передати семантико-синтаксичні відношення між предикативними частинами складних речень чи однорідними компонентами простих ускладнених речень [147, с. 194].

О. С. Мельничук констатує, що сурядні сполучники були вирішальним елементом складносурядного речення в історичному плані: «саме формування сучасного складносурядного речення з первісних складних безсполучникових речень зводилося до поступового становлення в рамках простих і безсполучникових складних речень, з'єднаних сурядним сполучником» [147, с. 194].

За способом вираження синтаксичного зв'язку сполучники поділяють на сурядні й підрядні. На думку дослідників, в основу такого поділу лягли синтаксичний і формальний принципи [11, с. 73; 115, с. 107]. За синтаксичним сполучники сурядності вказують на відношення незалежності, рівноправності двох поєднаних компонентів, а за формальним – вони є засобами поєднання предикативних частин у складносурядному реченні

чи однорідних членів у простому реченні [11, с. 73], оскільки сфера вживання сполучника детермінована характером виражених ним семантичних відношень і синтаксичною природою тих структур, у яких він є засобом зв'язку [11, с. 73–74]. На відміну від підрядних сполучників сурядні, як стверджують лінгвісти, відносно автономні й не входять до предикативних частин, поєднаних сурядним зв'язком. Мовознавці констатують, що сурядні сполучники – це виразники семантичних відношень між предикативними частинами в складному реченні та однорідними членами або елементами словосполучення в простому ускладненому реченні [133, с. 79].

Дехто з дослідників наполягав на умовності поділу сполучників на сурядні та підрядні й пропонував замість термінів сполучники сурядності й сполучники підрядності оперувати такими поняттями, як різні види поєднання [24, с. 579]. Інші, навпаки, відзначали, що розмежування сурядних і підрядних сполучників склалося історично, бо в основу вираження понять сурядності та підрядності лягли змістові відмінності в складному реченні й ознаки рівноправності / нерівноправності синтаксичних одиниць [162, с. 462].

Незважаючи на низку досліджень, присвячених аналізу сурядного та підрядного зв'язку, іноді визначити межу між сурядними й підрядними конструкціями важко, оскільки, на переконання лінгвістів, сурядність і підрядність не виключають одна одну, а поєднують ці ознаки [201, с. 53–54]. Проте, як зауважує І. В. Тяпкова, мовознавці були одностайними в тому, що частини складносурядних речень пов'язуються відношеннями однорідності, рівноправності, а для складнопідрядних речень характерні відношення неоднорідності та нерівноправності їхніх частин [190, с. 19].

У сучасній українській граматиці встановлено, що сполучники сурядності виконують одну з двох притаманних їм граматичних функцій, а саме формально-синтаксичну, суть якої полягає у вираженні сурядного зв'язку [25, с. 16; 50, с. 17].

Раніше в українському мовознавстві були різні підходи до витлумачення формально-граматичної функції сурядних сполучників, що спричинило дискусійність у визначенні синтаксичної специфіки сурядного зв'язку.

Як відомо, крім сурядних сполучників, роль вираження сурядного зв'язку між предикативними частинами в складносурядному реченні характерна й для інтонації, проте, як стверджують мовознавці, сполучники сурядності виразніше передають семантику відношень, ніж інтонація [134, с. 187].

Перший підхід лінгвістів полягав у витлумаченні зв'язкової функції сурядних сполучників, яку вони виконують, поєднуючи незалежні (рівноправні) предикативні частини в складносурядному реченні. Так, у багатьох підручниках і посібниках з української літературної мови зауважено, що сполучники сурядності слугують засобами поєднання рівноправних, відносно незалежних членів речення, словосполучень або речень [180, с. 517] чи частин складносурядного речення [183, с. 303]. Дослідники констатували, що сурядний зв'язок у простому ускладненому реченні набуває формальних ознак, які «дозволяють говорити про нього як про особливе граматичне відношення сурядності. Ці ознаки – тотожність граматичних функцій і безпосередня граматична співвіднесеність з одними і тими ж елементами речення» [111, с. 135].

А. П. Грищенко також відзначає обов'язкове функціональне навантаження сурядного сполучника в складносурядному реченні. Він обґрунтовує особливості вживання складних речень із сурядним сполучником у сучасній українській мові й наголошує, що складносурядне речення з граматичного погляду є синтаксично цілим, а граматична рівнозначність поєднаних елементів зумовлює однакову синтаксичну функцію сполучників сурядності в цьому реченні [57, с. 21]. Лінгвіст розглядає формально-граматичну функцію сполучника **і** в ролі показника зв'язку частин у складносурядному реченні й констатує, що «функція сполучника щодо семантичної взаємодії складових частин, так би мовити, факультативна, в той час як для визначення формально-граматичних властивостей складносурядного речення вона обов'язкова» [57, с. 29].

Синтаксичну сутність сурядного сполучника в складносурядному реченні з'ясовано й у праці К. Ф. Германа «Структурно-семантичний аналіз складносурядних речень сучасної української літературної мови» (1973). Тут його статус витлумачено як істотний засіб поєднання паратактичних речень, що внаслідок постійного вживання і функціонування в цій позиції набуває особливостей детермінанта сурядного зв'язку [38, с. 8].

У російській граматиці зауважували, що сполучники сурядності слугують найміцнішими засобами вираження сурядного зв'язку, оскільки вони фіксують цей зв'язок і забезпечують диференціацію семантико-синтаксичних відношень між компонентами певного ряду [160, с. 244; 131, с. 3]. Сполучник сурядності, за їхніми спостереженнями,

позбавлений реального значення, його значення є формальним, граматичним [130, с. 3].

У «Грамматике современного русского литературного языка» за редакцією Н. Ю. Шведової відзначено, що сурядні сполучники виражають відношення всередині відкритого чи закритого ряду між словоформами й частинами складного речення [53, с. 312], що, як констатують мовознавці, мають вільне розташування, і це спричинює неокресленість місця функціонування сурядного сполучника [162, с. 462–463]. Автори «Русской грамматики» (1980) стверджують, що сурядний зв'язок між частинами складносурядного речення самостійний, а в простому реченні він зумовлений вираженням категорії однорідності. При цьому сурядність у простому реченні слугує критерієм його розширення, а у складному – одним із видів синтаксичного зв'язку [162, с. 464].

Другий підхід до витлумачення сутності сурядного зв'язку заперечував попередню спробу потрактовувати рівнозначність поєднаних сурядним сполучником предикативних частин у складносурядному реченні, що посприяло переглядові синтаксичної специфіки самого сурядного сполучника. Вважаючи зв'язок слів у реченні та зв'язок речень, у яких засобом поєднання слугує сполучник, найефективнішим з усіх можливих [145, с. 146; 40, с. 83], Ф. П. Медведєв свого часу не погоджувався з тезою, що в складносурядному реченні предикативні частини є самостійними й рівноправними, і наголошував на взаємопідпорядкуванні двох синтаксичних одиниць [146, с. 16–17]. На його думку, «сполучники сучасної української мови мають інше семантико-граматичне значення та синтаксичні особливості» [146, с. 5]. Це пов'язано з тим, що українська мова в процесі свого розвитку позбулася польських і старослов'янських впливів [Там само].

Прихильниками теорії непередбачуваності та мінливості сурядного зв'язку між предикативними частинами в складносурядному реченні були й деякі зарубіжні мовознавці. Як слушно зауважував французький лінгвіст Ш. Баллі, двоє речень можуть бути сурядними лише тоді, коли перше слугує темою для другого. Вони виникають унаслідок неопосередкованої мовленнєвої діяльності, а сурядність в усіх випадках методом еліпсису повторює перше речення в другому [4, с. 65]. Натомість В. Адмоні звертав увагу на сурядність як тип зв'язку в складному реченні для поєднання паралельних граматичних форм, що загалом позначає кількісні, а не якісні показники ускладнення синтаксичної системи [1, с. 103].

Дослідивши лінгвістичні особливості російського мовлення, Ю. В. Ванников також наголосив на ідеї взаємозумовленості синтаксичних одиниць, пов'язаних сурядним сполучником у складному реченні [20]. Він констатував, що сурядний зв'язок є непередбачуваним, мотивуючи це відсутністю між поєднуваними елементами відношень передбачення одного явища іншим, що, на переконання мовознавця, зумовлює відсутність прямого синтаксичного зв'язку між ними. Ю. В. Ванников обґрунтував наявність третього елемента, що пов'язує одиниці, якому вони можуть підпорядковуватися [20, с. 8].

Ідею підпорядкованості, детермінованості предикативних частин, поєднаних сурядним сполучником у складносурядному реченні, поглиблено в новіших граматичних студіях. Дослідники зазначали, що синтаксична залежність / незалежність поєднаних компонентів не свідчить про абсолютну рівноправність одиниць на формально-граматичному рівні [115, с. 108], і пропонували визначити сурядний зв'язок на рівні складного речення як такий, в основі якого лежить «логічне відношення координації, яке на формальному рівні організації поліпредикативної структури виявляється щонайменше в поєднанні двох компонентів за допомогою сполучника та інших засобів зв'язку» [Там само]. На думку лінгвістів, за умови поєднання предикативних одиниць сурядним зв'язком компоненти поліпредикативного речення співвідносяться як рівноправні в семантичному плані, один із-поміж яких може бути семантично неповноцінним і детермінованим структурою іншого [57, с. 21; 115, с. 108].

У деяких наукових розвідках сурядність схарактеризовано як зв'язок між предикативними центрами з характером незалежної координації між ними [40, с. 28], що посприяло виникненню третього підходу до витлумачення формально-синтаксичної функції сурядних сполучників. За спостереженнями А. П. Загнітка, «граматична рівноправність сурядних елементів простежується в тому, що одне слово (речення) не може осмислюватись як ознака іншого і тому не допускає «граматичного» питання до цього іншого слова. Ряд сурядних елементів може бути продовженим завдяки своїй граматичній відкритості» [92, с. 35].

Представники новітньої української граматичної школи синтаксичну сутність сполучників сурядності трактують як здатність бути засобами вираження сурядного зв'язку [25, с. 16; 26, с. 126; 44, с. 3–4; 50, с. 17]. Як зауважують дослідники, вони не мають лексичного значення і є незалежними від

сполучуваних ними членів речення й частин складного речення [26, с. 125].

І. Р. Вихованець констатує, що сурядний зв'язок у простому реченні має похідний характер, бо він детермінований посередництвом третього компонента, натомість у складносурядному реченні немає таких обмежень, і сурядний зв'язок тут формує базову складносурядну конструкцію [26, с. 15]. Він, – вважає І. Р. Вихованець, – не вносить суттєвих (якісних) змін у структуру речення, оскільки тільки поширює його через уведення до складу речення нових членів, однорідних у формально-граматичному плані з уже наявними членами речення, тому функція кожного з наступних членів, поєднаних сурядним зв'язком, зумовлена типом синтаксичного зв'язку, що виникає між першим та іншим членом речення, щодо якого він є підметом, присудком чи другорядним членом речення [26, с. 14–15]. Лінгвіст указує на диференційовані ознаки сурядного зв'язку: рівноправність поєднуваних елементів, відсутність залежності, відкритість / закритість, незалежна координація як одна з форм зв'язку [29, с. 31].

К. Г. Городенська узагальнює спроби визначити формально-синтаксичну роль сурядних сполучників і зауважує, що в складносурядному та простому ускладненому реченні з однорідними членами сполучники реалізують дві форми сурядного зв'язку – незалежну координацію та опосередковану незалежну координацію [49, с. 34–35].

Урахувавши численні підходи до обґрунтування суті сурядного зв'язку, засобами оформлення якого слугують сполучники сурядності в складносурядному та простому ускладненому реченнях, ми солідаризуємося з поглядами представників новітньої граматичної школи.

1.2. Функціональні параметри сурядних сполучників у складному і простому реченнях

У спеціальній науковій літературі формальні значення сурядних сполучників нерідко обмежують зв'язковою функцією, оскільки розглядають їх у ролі засобів поєднання предикативних частин у складносурядному реченні чи однорідних членів у простому ускладненому реченні. Поза увагою дослідників залишаються проблеми їхнього функціонального призначення виражати семантико-синтаксичні відношення в складному та простому реченнях.

В. В. Виноградов свого часу констатував відмінності у функціях сурядних сполучників, які поєднують частини в

складному реченні, і тими, які пов'язують групи слів та однорідні слова. На його думку, коло семантико-синтаксичних відношень, виражених сполучниками в складному реченні, значно ширше й багатofункціональніше, ніж коло відношень, оформлених сполучниками, що є засобами поєднання однорідних членів у простому ускладненому реченні [24, с. 577–578].

В. А. Белошапкова за основу поділу сурядних сполучників взяла сферу їхнього функціонування й характер виражених семантичних відношень, виділивши сполучники, які можуть реалізувати семантичні відношення між однорідними членами речення та частинами складного речення, і сполучники, що поєднують лише однорідні члени речення [11, с. 76].

У російській лінгвістиці виокремлювали переважно три типи семантико-синтаксичних відношень – єднальні, розділові та протиставні [153, с. 465], проте дехто зауважував, що «в основі єднальних зв'язків лежить їхня внутрішня смислова єдність», і внаслідок цього поєднання виражаються не лише єднальні відношення, а й, відповідно, часові, причиново-наслідкові та відношення однорідності [159, с. 326]. Досліджуючи стилістичні функції сполучників у російській мові, О. М. Пешковський неодноразово наголошував, що сполучник є показником відношень у складному реченні [153, с. 463]. На думку лінгвіста, єднальний сполучник **і** може передавати різні семантико-синтаксичні відношення в складному реченні залежно від розташування частин: наслідкові, прямої необхідності, причинові, винятково логічні відношення [153, с. 463], хоча вираження семантичних відношень у цьому разі припадає саме на послідовність предикативних частин у складносурядному реченні [153, с. 466]. О. М. Пешковський обґрунтовує також тезу, що функція єднальних, розділових та протиставних сполучників полягає в поєднанні двох утворень для акцентування на паралельності синтаксичних форм. Єднальний сполучник указує, що підмет одного речення так поєднується з присудком, як підмет другого речення зі своїм присудком; розділовий сполучник виражає необхідність такого поєднання, але визнає лише одну з можливих ситуацій існування; введення протиставного сполучника означає, що двоє речень, хоч і протиставляються одне одному, проте можуть співіснувати паралельно [153, с. 476]. За спостереженнями дослідника, у простому реченні сполучники сурядності за своїм семантичним призначенням виражають зворотні відношення (єднальні, розділові та протиставні) [153, с. 465].

Аналізуючи мову ділових документів української народності XIV–XV ст., Ф. П. Медведєв установив функції та значення найбільш уживаних сполучників тієї епохи й порівняв їх зі сполучниками та сполучними словами сучасної української літературної мови. Лінгвіст зазначив, що сполучник є виразником багатьох функцій, зокрема граматичним засобом оформлення зв'язків і різних відношень між предикативними частинами в складному чи між однорідними членами в простому реченні [146, с. 4].

Пізніше, вивчаючи особливості складносурядних речень у художніх творах періоду княжої доби, дослідники історії української мови поділяли їх на єднальні складносурядні речення з відношеннями одночасності, часової послідовності, з причиново-наслідковими, умовно-наслідковими та висновково-результативними семантико-синтаксичними відношеннями, що становлять окремий структурно-семантичний різновид єднальних; зіставно-протиставні й розділові складносурядні речення. Лінгвісти констатували, що зв'язок між частинами єднальних складносурядних речень виражали насамперед за допомогою сполучника **і**, хоч указували на наявність таких сполучників, як **а**, **ні** (для вираження заперечно-єднального зв'язку), **да**, **та**, архаїчного сполучника **ба** вигукowego походження, що зберігся в окремих говірках південно-західного наріччя [99, с. 292–304]. Оформлювачами зіставно-протиставних відношень (нейтрально-зіставне відношення, зіставно-наслідкові або зіставно-умовні відношення) між частинами складносурядного речення, на їхню думку, є зіставні сполучники **а**, **же** та протиставні сполучники **а**, **но**, **да**, **ано**, **ино**, **та**, **але**, **али** [99, с. 304–317]. Засобами поєднання предикативних частин у розділових складносурядних реченнях слугують розділові сполучники **або**, **или**, **али**, **либо**, **ли**, **чи** (**ци**), що передають розділово-альтернативні (виключно розділові) і єднально-розділові семантико-синтаксичні відношення [99, с. 317–319].

Такого ж погляду на поділ семантико-синтаксичних відношень у складносурядних реченнях дотримуються автори «Украинской грамматики» (1986). Вони виокремлюють єднальні, зіставно-протиставні та розділові семантико-синтаксичні відношення, при цьому виразниками цих відношень вважають єднальні (**і(й)**, **та** (у значенні **і**), **ні... ні**, **ані... ані** зі значенням послідовності, одночасності, причини і наслідку); розділові (у розділово-альтернативних реченнях виразником семантико-синтаксичних відношень є сполучники **або**, **чи**, у розділово-перелічувальних реченнях – **або... або**, **чи... чи**, **то... то**, **не**

то... не то [191, с. 315]) і протиставні сполучники (**а, але, та, зате, проте, однак**) [191, с. 313].

Повнішою є класифікація семантико-синтаксичних відношень у складному реченні, запропонована в праці К. Ф. Германа «Структурно-семантичний аналіз складносурядних речень» (1973), де він зауважує, що між предикативними частинами в складносурядному реченні можуть установлюватися єднальні [38, с. 24–26, 32–36], розділові [Там само, с. 26–30], зіставно-протиставні [Там само, с. 36–41] та градаційні семантичні відношення [Там само, с. 41–46]. У протиставних складносурядних реченнях компоненти поєднуються протиставними сполучниками **а, але, проте, однак, однак, однак, так**, а також частками **тільки, лише, лиш** [38, с. 39], причому, на думку лінгвістів, сполучники **а, але** вживають у рівнозначній функції зіставлення двох предметів за наявності протилежних ознак чи протиставлення різних предметів, якщо в одного з них присутня ознака, а в іншого вона відсутня [103, с. 80].

Інші мовознавці також виокремлювали чотири типи семантико-синтаксичних відношень у складносурядному реченні, проте їхня класифікація відрізнялася від попередньої термінологічним найменуванням цих семантичних відношень. А. І. Варшавська зазначає, що між частинами складного речення встановлюються єднальні, протиставні, зіставні та розділові змістові відношення з перехідними явищами. Тут сурядний зв'язок може перериватися, а речення – оформлюватися у звичайний текст [21, с. 102].

А. П. Грищенко поділив складносурядні протиставні речення на три типи залежно від додаткових значеннєвих відтінків, на які вказують сполучники: складносурядні речення із власне-протиставними відношеннями, виразниками яких є сполучники **а, але, та**; обмежувально-протиставні складносурядні речення, засобами зв'язку в яких є сполучники **зате, а зате**; складносурядні речення із заперечно-протиставними відношеннями, реалізатором яких є сполучник **а** [56, с. 23–26; 57, с. 103].

У російському мовознавстві була спроба визначити п'ять видів семантичних відношень у складному реченні. Вона репрезентує третій підхід до класифікації семантико-синтаксичних відношень у складносурядному та простому реченні. Зокрема, Г. Ф. Гаврилова, аналізуючи особливості функціонування складносурядного речення в тексті, указує на п'ять типів семантико-синтаксичних відношень між його предикативними частинами – єднальні, протиставні, зіставні,

розділові та приєднувальні, реалізатором яких є сполучник **да и** [35, с. 4–10].

Нарешті, четвертий підхід до витлумачення функціональних параметрів сурядних сполучників у складносурядному та простому ускладненому реченні узагальнив і доповнив попередні класифікації, урахував семантико-синтаксичну функцію всіх сурядних сполучників. Залежно від типу сурядного сполучника, що слугує засобом поєднання предикативних частин у складносурядному реченні, А. П. Загнітко виокремлює єднальні, розділові, протиставні, приєднувальні та пояснювально-приєднувальні семантико-синтаксичні відношення [90, с. 30–33, 159–164]. На його думку, між предикативними частинами складносурядного речення єднальні сполучники можуть виражати 5 типів семантичних відношень із різними додатковими відтінками: єднально-перелічувальні (**і, та, ні... ні**), єднально-поширювальні (**і, та** (у значенні **і**), **теж, також**) та єднально-результативні (**і**), єднально-ототожнювальні (**також, теж**) та єднально-градаційні (**не тільки... але й, не тільки... а й, не лише... але й, не лише... а й**) [90, с. 159–160]. А. П. Загнітко наголошує, що між однорідними компонентами установаються єднальні (сполучник **і**), зіставно-протиставні (**а, але, проте, зате, однак, та** (у значенні **але**), розділові (**або... або, чи... чи, не то... не то, чи то... чи то, то... то**), приєднувальні (**і також, і так само, причому, також**) та пояснювальні семантико-синтаксичні відношення (**тобто, цебто, себто**) [Там само, с. 159–160]. Крім того, лінгвіст констатує, що в простому ускладненому реченні єднальні сполучники виражають 7 типів семантико-синтаксичних відношень із додатковими значеннєвими відтінками, а саме єднально-перелічувальні, власне-єднальні, єднально-видільні, єднально-розподільні, єднально-порівняльні, єднально-градаційні (виражаються за допомогою парних сполучників **не лише... а(але), не лише... а(але) й, як... так**) та єднально-зіставлявальні [Там само, с. 30].

Неоднотайність мовознавців у виокремленні семантико-синтаксичних відношень, оформлених сурядними сполучниками в складносурядному та простому ускладненому реченні, зумовлена відсутністю усталеного розуміння їхньої граматичної суті.

В українському мовознавстві цю проблему вперше дослідив І. Р. Вихованець, який розглядав функції сурядних сполучників залежно від характеру зв'язків і семантичних відношень у трьох ярусах речення – формально-синтаксичному, семантико-

синтаксичному та власне-семантичному [27, с. 81; 29, с. 319–320].

Граматичну функцію сурядних сполучників конкретизовано й у дослідженнях К. Г. Городенської, яка докладно обґрунтувала суть двох функцій – формально-синтаксичної і семантико-синтаксичної [49, с. 17]. Вона зазначає, що «в традиційній граматиці поняттям семантико-синтаксичної функції сполучників і сполучних слів не оперували, зважали тільки на їхню синтаксичну функцію, визначали засоби оформлення синтаксичного (підрядного та сурядного) зв'язку між частинами складнопідрядного або частинами складносурядного речення чи однорідними членами в простому реченні, подавали групи підрядних сполучників, сполучних слів, інших засобів, уживаних для приєднання підрядного речення (підрядної частини) до головного чи певного слова в ньому, або групи сурядних сполучників, що поєднують між собою різнопланові за формальною та значеннєвою взаємозалежністю сурядні частини чи однорідні члени речення» [45, с. 14–15]. За спостереженнями дослідників, сполучники неоднаково реалізують семантико-синтаксичну функцію, оскільки одні з них передають семантико-синтаксичні відношення між предикативними частинами чи їхніми конденсатами, а другі – лише вказують на них [27, с. 81; 29, с. 319–320, 323–324; 49, с. 18].

Представники новітньої граматичної школи уточнили попередню класифікацію семантико-синтаксичних відношень у складносурядному та простому ускладненому реченнях. Вони зазначають, що в простому ускладненому реченні сурядні сполучники є виразниками передусім єднальних, розділових, градаційних та приєднувальних семантико-синтаксичних відношень між однорідними членами речення [31, с. 352; 227, с. 3–4]. Між предикативними частинами складносурядного речення сполучники виражають відповідно єднальні, протиставні, зіставні, розділові, приєднувальні та градаційні семантико-синтаксичні відношення [Там само]. Дослідники констатують, що в єднальних складносурядних реченнях і простих ускладнених реченнях, однорідні компоненти яких поєднані єднальними сполучниками, значення сурядних частин та членів речення можуть вступати в темпоральні (двобічні) відношення із семантикою одночасності, часової наступності, послідовності, причиново-наслідкові, умовно-наслідкові та інші відношення, які властиві передусім складнопідрядним реченням [49, с. 54–55]. Це дає підстави кваліфікувати такі відношення

як семантико-синтаксичні відношення, транспоновані з підрядної семантико-синтаксичної сфери.

К. Г. Городенська диференціює семантико-синтаксичні функції, які виконують сурядні сполучники між предикативними частинами складносурядного речення чи однорідними членами простого ускладненого речення, на первинні і вторинні. Дослідниця зауважує, що сполучники **і, й, та** можуть бути виразниками єднальних (первинна функція), приєднувальних і протиставних семантико-синтаксичних відношень між предикативними частинами в складносурядному реченні [49, с. 190–191]; **ані... ані, ані... ні, ні... ані, ні... ні** – виразники тільки єднальних семантико-синтаксичних відношень у простому та складному реченнях [Там само]; граматична функція сполучника **а** полягає у вираженні трьох типів семантико-синтаксичних відношень між частинами в складносурядному реченні – протиставних, зіставних та приєднувальних [Там само]; **але, проте, однак, зате** виражають протиставні й приєднувальні семантико-синтаксичні відношення в складносурядному та простому ускладненому реченні [Там само]; **а й, а ще, а ще й, а навіть, а до того ж, і до того ж, а то й, і навіть, та навіть, ба навіть, та ще й, ще й, і то, а що (вже)** – виразники градаційно-приєднувальних семантико-синтаксичних відношень [Там само, с. 191]; **та й, та і** – виразники приєднувальної та єднальної семантики [Там само, с. 190–191].

1.3. Проблема семантичної диференціації сурядних сполучників в українському мовознавстві

У сучасній лінгвістичній теорії дослідження природи, статусу і функцій сурядних сполучників не втратили своєї актуальності, адже досі немає єдиної, виваженої та науково обґрунтованої класифікації сурядних сполучників. Розбіжності в поглядах мовознавців спричинені невизначеністю базового семантичного критерію, за яким потрібно диференціювати сполучникові засоби.

У 70-их роках ХХ ст. Ф. П. Медведєв поділив усі сполучники залежно від їхнього історичного розвитку та логіко-синтаксичного значення і виокремив дві групи: невивідні, або «сполучники першотвору», та «вивідні». Групу невивідних складали ті сполучники, що є первісними основами (**а, бо, і (й), ні, та, чи**), а вивідні сполучники утворювалися поєднанням двох чи більше слів (**або, щоб, якщо, аби** та ін.) [146, с. 15].

Залежно від значення в синтаксичній конструкції розмежовано єднальні, розділові та протиставні сполучники [146, с. 16].

Згідно з думкою польського лінгвіста О. К. Киклевича, кожен сполучник семантично індивідуальний, оскільки «семантика сурядних сполучників полягає в тому, що вони семантично так чи інакше визначають поєднуваність однорідних членів речення» [108, с. 82].

У традиційній граматиці сурядні сполучники залежно від семантики поділяли переважно на три групи: єднальні, розділові та протиставні [135, с. 156–173; 153, с. 465; 180, с. 516–519; 84, с. 385; 146, с. 15–42; 183, с. 210]. Цей поділ і досі домінує в шкільній програмі. Дехто з російських лінгвістів свого часу увів до наукового обігу нові терміни на позначення груп сурядних сполучників. Зокрема, Л. В. Щерба сурядні сполучники пропонує поділяти лише на дві групи – *частки*, які поєднують слова чи групи слів в одне ціле, тобто *єднальні* сполучники, та *частки*, що поєднують двоє слів чи групи слів за контрастом повідомленого, тобто *протиставні* сполучники. На його думку, ці ж сполучники можуть функціонувати в ролі приєднувальних тоді, коли вони приєднують додаткові елементи до попередніх [211, с. 79–81].

Аналізуючи сурядні сполучники в мові літературних пам'яток, Л. А. Булаховський констатував, що в староукраїнській мові, крім *єднальних*, *протиставних* та *розділових* сполучників, є клас *заперечних* сполучників [17, с. 498–508].

Автори праці «Історія української мови. Морфологія» (1978), з'ясовуючи походження сурядних сполучників у староукраїнській мові, зауважували, що їхній кількісний склад у сучасній українській мові істотно відрізняється від складу сполучників, характерного для попередніх епох. Вони також виділили три групи сурядних сполучників: *єднальні*, *протиставні*, *розділові* [97, с. 449–457]. Незважаючи на постійне оновлення системи сполучників сурядності, сучасна українська літературна мова, за їхніми спостереженнями, усе ще послуговується трьома групами згаданих сполучників [97, с. 457]. Таку ж класифікацію сурядних сполучників як засобів поєднання предикативних частин у складносурядному реченні в проторуський та староукраїнський періоди розвитку мови подано й у посібнику з історичного синтаксису української мови за редакцією О. П. Безпалька [9, с. 173–175].

Деякі дослідники хоч і поділяли сурядні сполучники на три семантичні групи, але об'єднували протиставні із зіставними в

окрему групу зіставно-протиставних сполучників [56, с. 17–26; 57, с. 24; 71, с. 214; 184, с. 303].

Згідно з другим підходом сурядні сполучники класифікують на чотири семантичні групи: *еднальні*, *протиставні*, *чи зіставно-протиставні* [53, с. 668; 181, с. 399; 162, с. 621; 6, с. 16; 184, с. 303], *розділові* та *градаційні* [37, с. 30; 207, с. 234–244; 184, с. 303].

Автори третього підходу виокремлюють 5 груп сурядних сполучників – *еднальні*, *протиставні*, *розділові*, *градаційні* та *приєднувальні* [19, с. 281–286], проте їхні погляди розрізняються кваліфікацією та найменуванням цих семантичних груп. Зокрема, у російській мові С. Є. Крючков замість градаційних у складі сурядних сполучників аналізує *пояснювальні* сполучники, беручи за основу різну семантику, виражену ними в складносурядному реченні [131, с. 18–19].

П'ять груп у складі сурядних сполучників української мови свого часу виділяв і С. П. Бевзенко. На відміну від своїх російських попередників, він окремо не подавав градаційних сполучників, а зосереджував увагу на *еднальних*, *приєднувальних*, *пояснювально-приєднувальних*, *зіставно-протиставних* та *розділових* сполучниках [6, с. 15–21].

Постійний розвиток граматичної будови української мови потребував відшліфування традиційного поділу сурядних сполучників на групи. Урахування їхньої семантико-синтаксичної функції в складносурядному та простому ускладненому реченнях спричинило виділення шести семантичних груп сурядних сполучників [27, с. 81], що дає підстави визначити четвертий підхід до класифікації сполучників сурядності.

Мовознавці не були одностайними й у найменуванні семантичних груп сурядних сполучників. Дехто з лінгвістів подав у сучасній українській літературній мові такі функціональні різновиди сурядних сполучників: *еднальні* сполучники, що поєднують однорідні члени в простому реченні та предикативні частини в складносурядному реченні; *зіставно-протиставні* сполучники як засоби формування рядів словоформ і предикативних частин; *градаційні* сполучники, які вживають для спеціального увиразнення другого компонента; *розділові* сполучники для вираження відношень взаємовиключення, несумісності подій; *приєднувальні* та *пояснювально-уточнюючі* сполучники як засоби введення якоїсь додаткової структури з уточнювальною інформацією [182, с. 472–474].

Шість груп сурядних сполучників проаналізовано також у нових граматичних студіях з української мови, у яких до традиційних єднальних, зіставних, протиставних та розділових додано ще приєднувальні [125, с. 8; 31, с. 349] та градаційні [31, с. 349; 173, с. 4–5].

У мовознавчій науці відома спроба доповнити поділ сурядних сполучників. Деякі дослідники виокремлюють серед них сім груп. В. І. Кононенко та І. В. Кононенко, порівнюючи особливості граматик української та польської мов, до складу сурядних сполучників зараховують *єднальні, протиставні, розділові, градаційні, приєднальні, пояснювальні, наслідкові*, які, за їхніми спостереженнями, виділяють і в польській граматиці [119, с. 281]. Проміжними є пояснювальні сполучники, що конкретизують зміст синтаксичної одиниці або передають цей зміст іншими словами: **тобто, цебто, себто, або** [119, с. 281], хоч інші мовознавці сполучники **або, тобто** кваліфікують як пояснювально-уточнювальні [182, с. 473–474].

Узагальнюючи всі згадані спроби визначити кількісний і якісний склад сурядних сполучників у сучасній українській літературній мові, зауважимо, що ми дотримуємося поглядів, викладених в останніх наукових розвідках, і виокремлюємо шість груп сурядних сполучників, а саме єднальні, протиставні, зіставні, розділові, приєднувальні та градаційні, які є реалізаторами чи маркерами відповідних семантико-синтаксичних відношень у простому ускладненому та складносурядному реченнях.

1.4. Склад сурядних сполучників у традиційному та новітньому мовознавстві

Дискусійним в українській граматиці є питання кількісного наповнення груп сурядних сполучників, спричинене, як констатовано вище, відсутністю науково виваженої групової класифікації цих сполучників протягом тривалого часу й постійним оновленням їхнього складу.

У мовознавчих розвідках лінгвісти намагалися подати повний кількісний та якісний склад сурядних сполучників, інвентаризувати синтаксичні конструкції з ними [172; 56; 57; 59; 116; 37, 38; 17; 27; 16; 8; 10; 29, 30; 63, 64; 126; 91, 92; 50; 227; 43; 45; 49; 120; 55; 176; 85, 87].

У загальноприйнятому поділі сурядних сполучників на три окремі групи (єднальні, розділові та протиставні) маємо розбіжності в поглядах мовознавців щодо співвіднесення деяких із них із відповідною семантичною групою та термінологічним

найменуванням цієї групи сполучників в українській літературній мові.

У традиційній граматиці здавна виокремлювали семантичну групу єднальних сполучників [135, с. 156–173; 146, с. 15–42; 180, с. 516–519]. Водночас питання кількісно-якісного наповнення цієї семантичної групи в наукових дослідженнях тлумачили по-різному: Ф. П. Медведєв виділив єднальні сполучники **і, та** (у значенні **і**), **ні... ні, також, теж** [146, с. 16–28]; інші мовознавці до складу єднальних зараховували **і, й, та, також** [84, с. 385]; Л. А. Булаховський, аналізуючи тексти староукраїнських пам'яток, у групі єднальних засобів зв'язку подав **і, а, й, да, та, як... так і** [17, с. 498–501]; дещо ширший склад єднальних сполучників запропоновано в підручнику із сучасної української літературної мови за редакцією А. П. Грищенка, у якому з-поміж них виділено **і (й), та, ні... ні, та ні... та ні, ані... ані, ні... ні** [182, с. 472]. Дехто з дослідників повторювані сполучники **ні... ні, ані... ані** аналізував у групі заперечних [17, с. 507].

Лінгвісти в складі єднальних засобів зв'язку виокремлювали одиничний сполучник **а** [168, с. 331; 134, с. 188; 38, с. 24; 17, с. 498–499; 6, с. 16–28; 184, с. 303] та повторюваний сполучник **а... а** часткового характеру, що надає висловленню певної експресивності й уживається в емоційно забарвленій мові [84, с. 188; 38, с. 24; 17, с. 498–499; 99, с. 295, 300; 206, с. 6].

М. А. Жовтобрюх, аналізуючи мову преси ХІХ ст., указував, що сполучник **а** широко використовували не в зіставно-протиставному значенні, а передусім для наголошення на єднальній семантиці [83, с. 12]. Відома спроба виділити серед єднальних архаїчний сполучник **да**, який у сучасній українській мові є діалектним [17, с. 499; 98, с. 451–452].

Неоднотайними були граматики й у виокремленні парних єднальних сполучників. На переконання декого з них, двомісні сполучники вживають для поєднання однорідних членів у простому реченні в науковій мові та мові періодичних видань, оскільки тут вони вдало ілюструють єднальний зв'язок [199, с. 104]. Ця функція характерна, наприклад, для парного сполучника **як... так і** [135, с. 160; 17, с. 500–501; 180, с. 517], який інші зараховували до зіставно-протиставних сполучників [182, с. 472]. До групи єднальних засобів зв'язку безпідставно залучали також сполучник **як... так** [98, с. 15] та парні двомісні сполучники **не тільки... а й, не лише... а й, не тільки... але й, не лише... але й** [105, с. 178–179; 90 с. 30–31], не враховуючи їхніх додаткових підсилювальних відтінків. Г. М. Глушкова заперечувала це твердження, констатуючи, що зв'язок,

оформлений із допомогою двомісних сполучників, є взаємопідрядним [40, с. 41–42].

Інший склад єднальних сполучників представлено в новітніх граматичних студіях, у яких подано одиничні **і, й, та** (у функції **і**) і повторювані **ні... ні, та ні... та ні, ані... ані, ані... ні, ні... ані, і... і, й... й, та... та** [31, с. 349; 49, с. 55, 189]. До єднальних сполучників української мови додано ще й неспеціалізовані виразники, що належать до інших семантико-синтаксичних сфер сурядності, а саме транспонований зі сфери приєднувальних семантико-синтаксичних відношень сполучник **та й** [227, с. 218–219; 49, с. 190], транспоновані протиставні сполучники **а, да** [49, с. 190], розділові **хоч... хоч, чи... чи, чи то... чи то** [227, с. 255–256, 273–274, 277; 49, с. 190] та підрядний повторюваний сполучник **що... що** [49, с. 190].

Група протиставних сполучників тривалий час не мала усталеного кількісного складу. У староукраїнській мові, як зауважує Л. А. Булаховський, її утворювали протиставні сполучники **же, а, ано, ан, іно, ін** та єднально-протиставні сполучники, із-поміж яких виділено сполучення **чи паки, чи пак** [17, с. 507].

Протиставні сполучники **а, но, ано, але, лєч** (полонізм), **однак, проте, зате** зафіксовано й у праці «Історія української мови. Морфологія» (1978), де узагальнено, що кількісний склад сполучників сурядності сучасної української мови істотно відрізняється від того, який був притаманний для попередніх епох [98, с. 453–455].

Дослідники в складі зіставно-протиставних виділяли парні сполучники **не тільки... а й, не лише... а й, не тільки... але й, не лише... але й** [6, с. 16–17, 19; 182, с. 472; 71, с. 214], не враховуючи експресивного навантаження їхнього другого складника. Зрідка виокремлювали протиставний сполучник **а то** [135, с. 167; 19, с. 282], проте в українській мові він функціонував зі значенням «інакше» [135, с. 167], а в російській – із додатковим відтінком умовності [51, с. 23–26].

Зазвичай виділяють 7 протиставних сполучників: **а, але, та, так, зате, проте, однак** [135, с. 161; 180, с. 517]. В останніх дослідженнях до них додано ще кілька, переважно стилістично маркованих, серед яких **дак, да, ба** [49, с. 190]. Для деяких сполучників протиставне семантико-синтаксичне відношення є вторинним, тому їх кваліфікують як транспоновані в протиставну семантико-синтаксичну сферу. До таких зараховано єднальні сполучники **та, і, й**, підрядні часові сполучники **тільки, лиш** та допустові сполучники **хоч (і), хоча (й)** [227, с. 228; 49, с. 190; 87, с. 229].

Протиставні сполучники **а, але, однак / одначе, проте** однаково диференціюють протиставну семантику, із-поміж них вирізняється лише сполучник **зате**, що передає протиставні семантико-синтаксичні відношення зі значенням компенсування [48, с. 80].

В українській граматиці немає єдиної думки про склад розділових сполучників. У староукраїнській мові у функції розділових уживали сполучники **ли, либо, или, али, либо, ли, ли... ли, либо... либо, то... то, чи... чи** [98, с. 455–457]. За свідченням дослідників, уперше сполучник **або** зафіксовано в XV ст. [Там само].

Окрім зазначених вище розділових сполучників, дехто зараховував до них ще й ті, які сьогодні вийшли з активного вжитку. Це – **а то, чи то, не то, або... або, хоч... хоч** [17, с. 505], **раз... раз, не... то, як не... то (так), якщо не... то** та ін. [199, с. 105–106]. Інші виділяли чотири основні розділові сполучники **або, то, чи, хоч**, а повторювані сполучники **або... або, то... то, чи... чи, хоч... хоч** вважали їхніми формами [146, с. 41–42].

В українській мові тривалий час не було закріплено за певною семантичною групою сполучника **а то**. Ю. В. Шерех наполягав на його позиційній модифікації. Пов'язуючи предикативні частини в складносурядному реченні, сполучник **а то**, на думку дослідника, виражає семантику запобігання події, яка б могла статися, а в простому ускладненому реченні він указує на додатковий відтінок протиставлення чи увиразнення [199, с. 105]. У російському мовознавстві наголошували на приєднувальній функції сполучника **а то** [131, с. 31].

У сучасній українській літературній мові в складі розділових сполучників виділяють одиничні сполучники **або, чи, а то** та повторювані **або... або, чи... чи, то... то, раз... раз, чи то... чи то, не то... не то, хоч... хоч**. К. Г. Городенська доповнює цю семантичну групу транспонованими зі сфери градаційних у сферу розділових семантико-синтаксичних відношень сполучниками **як не... то** [227, с. 311; 49, с. 190], **якщо не... то** [227, с. 320; 49, с. 190], **коли не... то** [227, с. 95–96; 49, с. 190], **якщо не... так**; єднальними **і... і** [49, с. 190] та підрядним повторюваним сполучником **що... що** [49, с. 190].

В українському мовознавстві все ще не сформовано остаточного складу приєднувальних сполучників. Дослідники не можуть дійти згоди в тому, для яких сполучників сфера приєднувального семантико-синтаксичного відношення є первинною, а для яких – транспозиційною. Відомі спроби

виокремити серед приєднувальних власне-приєднувальні сполучники **та й, ба й, а також, причому** [47, с. 13], **а ще, а ще й, та ще, та ще й** [126, с. 53–66; 85, с. 199; 209, с. 23], які інші мовознавці кваліфікують як градаційно-приєднувальні [176, с. 367; 49, с. 190–191]. Деякі лінгвісти до власне-приєднувальних зараховують пояснювально-ототожнювальні сполучники **адже, тож** [125, с. 12], **тобто, себто, чи то пак** [126, с. 66–67], натомість С. П. Бевзенко надає їм семантичного статусу пояснювально-приєднувальних сполучників [6, с. 18].

Градаційні сполучники української мови становлять групу пізнішого утворення в системі сполучників сурядності, для якої характерне постійне оновлення переважно аналітичним способом творення. Раніше їх розглядали в складі градаційно-єднальних [105, с. 178–179] чи єднально-градаційних [180, с. 161] сполучників. У граматичних описах української мови подано неоднакове кількісне наповнення групи градаційних сполучників. Погляди мовознавців на кількість сполучників із відношенням градації варіюються переважно в межах від 11 [182, с. 473], 13 [37, с. 28] до 22 [176, с. 363–364] сполучникових засобів. Дехто до градаційних зараховує лише 3 сполучники (**а й, а ще, та навіть**) [119, с. 281]. Крім власне-градаційних, лінгвісти виокремлюють підгрупу градаційно-приєднувальних сполучників, яка в одних налічує 3 одиниці (**та й, та ще й, ще й**) [176, с. 363–364], а в інших – 14 одиниць разом із можливими варіантами [49, с. 190].

1.5. Приєднувальні сполучники: основні спроби витлумачення їхньої суті та складу

Особливої ваги в сучасній періодиці та мові художньої літератури набувають приєднувальні конструкції. У з'ясуванні окремих аспектів приєднування як певного типу синтаксичного зв'язку посутню роль відіграли праці російських та українських мовознавців, зокрема В. В. Виноградова [23, 24], Н. С. Валгіної [18, 19], Ф. І. Серебряної [166, 167], П. В. Кобзева [109, 110], К. А. Циганкової [194], В. В. Жайворонка [77, 79, 80], А. П. Сковородникова [169], В. А. Рінберга [161], П. С. Дудика [71], В. В. Богатько [15], Н. В. Шульжук [209], І. Я. Завальнюк [85, 86, 88] та ін. Незважаючи на це, приєднувальні конструкції належно не вивчені в українському мовознавстві, немає однозначного трактування самого поняття приєднування, що досить часто призводить до сплутування парцеляції і приєднування.

Дехто з російських дослідників розглядав парцеляцію як один із видів приєднування, оскільки для приєднувальних конструкцій характерна трансформація в одне повідомлення [194, с. 154–155], інші лінгвісти розмежовували ці поняття, наголошуючи на тому, що саме парцельований компонент можна повернути в початкове речення [158, с. 142; 128, с. 144].

На думку українських мовознавців, класифікаційними ознаками в диференціації парцельованих і приєднувальних конструкцій є вираження найважливішої інформації для парцеляції й уточнення, укладання певної події чи явища для приєднування, співвіднесеність категорії часу базової й відокремленої структури та ступінь залежності відокремлення від базової частини [96, с. 251].

Якщо парцеляція є явищем переважно писемного мовлення й засобом виокремлення парцелята слугує крапка, будучи своєрідною межею між поєднуваними компонентами, що становлять лінійний ланцюг повідомлення, то приєднування – це явище передусім усного мовлення, оскільки приєднувальна частина додається до попередньої, хоч перша є логічно завершеною й не потребує доповнення.

А. О. Виноградов свого часу стверджував, що відмінність між парцельованими та приєднувальними конструкціями полягає в наявності в останніх особливих показників, а саме приєднувальних сполучників [22, с. 100].

Неоднотайність лінгвістів у визначенні суті приєднування спричинила співіснування низки підходів до його витлумачення. Представники першого підходу кваліфікують приєднування як окремий тип синтаксичного зв'язку, відмінний від сурядного та підрядного [23, с. 286]. Зокрема, В. В. Виноградов надав конструкціям із додатковим значенням до основного повідомлення статусу приєднувальних, відкритих або зміщених, які «не вміщаються в одну змістову площину, але утворюють асоціативний ланцюг приєднувань» [Там само]. На його переконання, такий зв'язок не є сурядним чи підрядним, а приєднуваний компонент відірваний від того, до якого він приєднується [Там само, с. 377].

Ідею В. В. Виноградова про приєднування як окремий тип синтаксичного зв'язку розвинули у своїх працях деякі українські та російські мовознавці.

В. В. Жайворонок визначав суть приєднування як відношення двох синтаксичних конструкцій, одна з яких (постпозитивна) уточнює, конкретизує й коментує попередню. Він зауважував, що складноприєднувальне речення має два синтаксичні центри – базовий (основний) та побічний [79, с. 68],

що, за спостереженнями П. С. Дудика, є випадковим доповненням до попереднього речення, зумовленим «потребою мовлення, свідомим прагненням мовця до розширення, уточнення того, що він сказав уже раніше» [70, с. 203]. Основними критеріями виділення приєднувальних сполучників у ролі засобів пов'язування основного й додаткового висловлення, як констатує В. В. Жайворонок далі, є «сміслові співвідношення частин складноприєднувального речення, специфіка граматичної будови цих конструкцій як особливого типу складного речення, співвідношення аналізованих сполучників із відповідними сполучниками сурядності й підрядності, а також морфолого-синтаксична омонімія приєднувальних сполучників з іншими частинами мови» [79, с. 74].

У російському мовознавстві дослідники також наголошували на виразній відмінності приєднувального зв'язку від сурядного та підрядного [14, с. 38–39], оскільки основна особливість приєднувальних конструкцій полягає у відірваності від базового висловлення в першій частині речення, що зумовлює паузу й інтонаційне виокремлення приєднуваної одиниці [18, с. 5]. На думку Н. С. Валгіної, у писемному мовленні тривання паузи залежить від індивідуального авторського сприймання логічних зв'язків між основним повідомленням і приєднаним компонентом [18, с. 6]. Приєднувальні конструкції надають висловленню особливої експресії, а приєднувальному компонентові – цілеспрямованості та різкості [Там само, с. 8], уносячи в повідомлення не лише експресивний, контрастний компонент, а й особливий змістовий відтінок, що є новим порівняно з попереднім висловленням [Там само, с. 9]. У додаткових зауваженнях можна передати найтонші змістові відтінки, і це сприяє зближенню їх із художніми творами, де вони набули широкого функціонування [Там само, с. 10]. Н. С. Валгіна здійснила поділ приєднувальних конструкцій на чотири групи залежно від типу зв'язку з основним повідомленням: 1) конструкції зі спеціалізованими приєднувальними сполучниками і сполучними словами; 2) конструкції із сурядними сполучниками в приєднувальному значенні; 3) конструкції з підрядними сполучниками в приєднувальному значенні; 4) безсполучникові конструкції [Там само, с. 12].

Відповідно до другого підходу, приєднування – це сурядний зв'язок, за якого засобами поєднання приєднувальної конструкції з основною слугують приєднувальні сполучники (термін уведений до наукового обігу А. В. Щербою [210, с. 80]),

що виконують дві граматичні функції між предикативними частинами в складносурядному реченні чи між однорідними компонентами в простому ускладненому реченні, – формально-синтаксичну і семантико-синтаксичну [31, с. 125; 49, с. 19].

Приєднувальні сполучники є засобами пов'язування приєднувального речення, що додає нову інформацію до основного та вносить у повідомлення інший відтінок або значення. М. У. Каранська вважає, що «сполучники сурядності ...стають ...допоміжними засобами вираження приєднувального зв'язку після розриву конструкції речення паузою та приєднувальним інтонуванням» [104, с. 12]. В. О. Дмитренко констатує також, що сполучник у приєднувальній конструкції набуває таких функцій, як вираження значення додаткової інформації, уточнення, протиставлення, гіпотези та висновку, які значно перевищують його вихідне загальномовне призначення [67, с. 24].

У сучасній мовознавчій науці наявні різні спроби визначення кількості та якісного складу приєднувальних сполучників. Деякі дослідники поділяли ці засоби зв'язку на чотири групи: 1) сполучники, що виступають лише (чи переважно) у функції приєднування; 2) сполучники, омонімічні сполучникам і сполучним словам сурядності чи підрядності; 3) приєднувальні сполучники, омонімічні модальним словам і часткам; 4) приєднувальні сполучники, омонімічні прислівникам [79, с. 70; 209, с. 22–23]. В. В. Жайворонок подав сполучники **та й, ще й, ну й, хіба що, через те, так що, тільки що** й сполучення **а іноді, а (і) крім того, а (і) найбільше, а особливо, а (і) може, а (і) тим більше, а (і) головне, а (і) по-друге, а також, а (і) тому, а (і) через те, а отже, а значить, а (і) все через те що, і де, і скільки, і що, і як, і який**, які активно функціонують у приєднувальному значенні [79, с. 68]. Інші мовознавці в складі власне-приєднувальних сполучників виділяють **та й, ба й, а також, причому** [49, с. 190], другі доповнюють цей ряд сполучниками **а ще, а ще й, та ще, та ще й** [27, с. 53–66; 85, с. 199; 209, с. 23], треті виокремлюють їх у групі градаційно-приєднувальних [176, с. 367], а четверті до власне-приєднувальних відносять ще й пояснювально-ототожнювальні сполучники **адже, тож** [26, с. 12], **тобто, себто, чи то пак** [27, с. 66–67], але теоретично цього не обґрунтовують. Такі ж сполучники є виразниками пояснювально-приєднувальних семантичних відношень у С. П. Бевзенка [6, с. 18]. В. І. Кононенко обмежується виділенням лише трьох приєднувальних сполучників **і, та, також** [119, с. 281].

Деякі російські лінгвісти також поділяють приєднувальні сполучники на власне-приєднувальні й ті сурядні та підрядні сполучники, які виконують роль приєднувальних [18, с. 12]. С. Є. Крючков до приєднувальних відносить власне-приєднувальні й ті, що мають приєднувальну семантику: **да и** (додаткове підсилювальне значення), **а то, и, да, да и, не то, а не то** (значення попередження), **а и, также, и вот, и вслед за тем, и притом, а потому, а именно, то есть** (останні два як пояснювально-приєднувальні) [131, с. 18, 30–33]. Інші мовознавці не розмежовують семантичних підгруп у складі приєднувальних сполучників, мотивуючи це синонімічністю сполучникових одиниць, основна функція яких – приєднувальна [109, с. 58–60]. Класифікуючи приєднувальні засоби зв'язку в російській літературній мові XVIII ст., П. В. Кобзєв зазначає, що приєднувальну функцію виконують початкові сполучникові засоби **и, а, но, да, ибо**, на основі яких пізніше були сформовані **а и, да и, но и, ибо и, и даже, да еще, а еще, и еще, и то, а то, да и то, но и то** [Там само, с. 55]. Крім того, дослідник стверджує, що основне функціональне навантаження в складі сполучникових засобів належить частці, яка вказує на приєднувальну додаткову семантику до вже оформленого висловлення [Там само, с. 56].

З приводу функціонування сполучника **та й** у приєднувальній ролі відомі різні думки. Одні вважали, що він уживається лише як приєднувальний [52, с. 260], оскільки до складу приєднувальної конструкції входить логічно наголошений член речення [Там само, с. 260], другі відзначали, що сполучник **та й** виконує функцію приєднання, надаючи висловленню «відтінку результативності дії» [97, с. 412]. Проаналізувавши складносурядні речення, друга предикативна частина яких поєднана з попередньою цим сполучником, С. П. Бєвзенко надав їй статусу приєднувальної й зауважив, що приєднувальна частина тут «завжди стоїть у постпозиції, доповнює думку, висловлену в попередній, першій предикативній частині, або становить висновок з неї чи оцінку сказаного в ній» [6, с. 17].

В українській граматиці водночас відомі спроби потрактовувати семантичний статус приєднувальних сполучників у складі єднальних сполучників [134, с. 189] чи взагалі констатувати умовність виділення приєднувальних сполучників в окрему підгрупу [90, с. 163].

У новітніх граматичних описах запропоновано повніший кількісний склад приєднувальних сполучників [31, с. 125; 47, с. 13]. Їх поділяють на дві підгрупи: **1)** власне-приєднувальні

сполучники (**та й, ба й, а також, причому**), що постають виразниками приєднувальних семантико-синтаксичних відношень у складному та простому ускладненому реченнях; **2)** сполучники інших семантико-синтаксичних сфер сурядності, транспоновані в приєднувальні: градаційно-приєднувальні сполучники **а ще, та ще, а ще й, та ще й, ще й** [49, с. 191], єднальні сполучники **і, й, та, і... і, й... й, та... та** [49, с. 191], протиставні сполучники **а, але, проте, зате, однак, однак** [49, с. 191].

1.6. Градаційні сполучники як окрема семантична група сурядних сполучників

Сполучники сурядності як виразники градаційних семантико-синтаксичних відношень між предикативними частинами в складносурядному реченні чи між однорідними членами в простому ускладненому реченні стали предметом наукових студіювань порівняно недавно [37; 182, с. 473; 173; 175; 227]. До цього їх розглядали серед єднальних і зіставно-протиставних [6, с. 15–21; 17, с. 501; 91, с. 31; 71, с. 32; 105, с. 192; 180, с. 516], зіставних сполучників [181, с. 192], або як градаційно-єднальні [105, с. 178–179] чи єднально-градаційні [180, с. 161] сполучники.

У російській граматиці також були спроби кваліфікувати градаційні сполучники як єднальні [94, с. 134; 11, с. 74] чи виділяти лише активні парні градаційні сполучники **не только... но и, не столько... сколько, не то чтобы... но, хоть и... но** як засоби поєднання предикативних частин у складносурядному реченні [19, с. 286], указуючи, що тут установаються особливі відношення градації, посилення, наростання чи послаблення значення другого компонента речення перед першим [19, с. 286].

Досліджуючи конструкції з градаційним відношенням у російській мові, Ф. І. Серебряна свого часу відзначала перевагу наступного елемента над попереднім, що характерно для власне-градаційних сполучників, які мають «градуїованийий елемент», натомість особливість градаційно-приєднувальних сполучників полягає в тому, що вони не виражають градацію лексично, а друга частина слугує лише додатком до попереднього висловлення [166, с. 13].

В українських лінгвістичних дослідженнях початку 70-х років минулого століття сутність градаційного відношення вбачали у співвідношенні звичайного й вищого, що стало поштовхом до виокремлення 13 складених градаційних

сполучників – **а й, а ще, а навіть, а до того ж, ба й, ба навіть, та й, та ще й, ще й, не тільки... а й, не тільки... але й, не лише... а й, не тільки... а навіть** [37, с. 28]. К. Ф. Герман називає однією з особливостей складносурядних градаційних речень ту, що «друга предикативна одиниця інтенсифікує інформацію... Інформація другої структурної частини підсилює сказане в попередній структурній частині новим аргументом, що містить вищий ступінь вияву» [38, с. 41]. Градація, згідно з ним, створена різними граматичними й семантичними засобами, де особлива роль належить сурядним сполучникам [37, с. 29; 38, с. 42]. Поява градаційних сполучників – тривалий процес у сучасній українській літературній мові. Вони слугують не лише засобами зв'язку, але й увиразнюють зміст постпозиційних частин у складносурядному реченні [38, с. 43].

У пізніших граматичних описах також подано різну кількість градаційних сполучників, що зумовлено неоднозначністю трактування суті градаційного семантико-синтаксичного відношення, яке виникає між предикативними частинами в складносурядному реченні чи однорідними членами в простому ускладненому реченні. У лінгвістичних дослідженнях кінця ХХ–початку ХХІ ст. корпус градаційних сполучників утворювали 11 (**а й, а ще, а навіть, а до того ж, та навіть, та ще й, не тільки... а й, не тільки... але й, не тільки... а навіть, не стільки... скільки, не так... як** [182, с. 473]) чи 14 одиниць, де до зазначених вище додано одиничний сполучник **а ще й** та парні градаційні сполучники **не лише... а й, не лише... але й, якщо не... то**, проте не виокремлено парного сполучника **не стільки... скільки** [31, с. 349]. Дехто з граматистів речення з парними власне-градаційними сполучниками **як... так і, не тільки... а й, не лише... а й, якщо не... то, стільки... скільки** кваліфікує як периферійні між складносурядними і складнопідрядними [40, с. 41]. Ураховуючи те, що кожна предикативна частина цих речень поєднана з іншою підрядними сполучниковими засобами, мовознавці визначають їх як особливий тип синтаксичного зв'язку – взаємопідрядність [40, с. 41]. В. І. Кононенко виділяє лише три градаційні сполучники **а й, а ще, та навіть** [119, с. 281].

Докладний цілісний аналіз кількісного та якісного складу засобів вираження градаційного відношення в структурі складних конструкцій української мови вперше запропонувала у своєму дослідженні Т. М. Спільник [174]. Указуючи на роль оцінного значення у формуванні градаційного семантико-синтаксичного відношення між частинами в складному реченні,

вона зазначає, що автор уводить іншу частину, щоб забезпечити інформативну достатність повідомлення [175, с. 175]. На думку лінгвіста, це пов'язано з тим, що в градаційних складносурядних реченнях мовець оцінює, яка з поєднаних предикативних частин є необхідною, а яка достатньою [175, с. 175; 176, с. 363]. За основу кваліфікації градаційних речень на типи дослідниця бере комунікативний принцип і виокремлює власне градаційні конструкції, що є спеціалізованими виразниками градаційної семантики, та градаційно-приєднувальні структури, функція яких полягає у вираженні градаційних і приєднувальних семантико-синтаксичних відношень [177, с. 363–364]. На базі такої класифікації Т. М. Спільник виділяє дві підгрупи градаційних сполучників – власне-градаційні, що налічують 22 одиниці з їхніми аналогами (**не тільки... а (а й, але й), не лише... а (а й, але й), не просто... а (а й), не стільки... скільки (а, як), не так... як, мало того, що... ще й, не те що... а (а й, але, але й), не те щоб... а (а й, але, але й)**) та 3 градаційно-приєднувальні сполучники (**та й, та ще й, ще й**) разом із їхніми варіантами (**більше того, до того ж, а до того ж, а ще до того, крім того, а крім того, а ще більше, та ще більше, а найбільше, навіть**) [173, с. 6–7; 176, с. 363–364], яким у деяких наукових студіях надано статусу сполучних комплексів, що корелюють із градаційними семантико-синтаксичними відношеннями [137, с. 91; 138, с. 209].

Т. М. Спільник зауважує, що між виокремленими двома групами сполучників є суттєва відмінність, що виявляється в характері градаційного відношення в структурі тих конструкцій, які побудовані з їхньою участю. Конструкції зі сполучниками першої групи поліпропозитивні. Для них притаманний тісний двобічний зв'язок між предикативними частинами, на що й указують подвійні сполучники, розташовані в обох предикативних частинах. Цей зв'язок є передбачуваним та обов'язковим. Конструкції зі сполучниками другої групи стають поліпропозитивними в ході побудови висловлення. Через необов'язковий і непередбачуваний зв'язок конструкції цього різновиду отримали назву градаційно-приєднувальних [173, с. 13].

Особливість власне-градаційних сполучників полягає в тому, що синтаксичні конструкції, поєднані ними, є взаємозумовленими, оскільки перша частина є початком, а друга – продовженням висловлення. На відміну від такого розташування елементів у складносурядному реченні для предикативних частин, поєднаних приєднувально-

градаційними сполучниками, характерний вільний порядок, тобто другий компонент не є обов'язковим, і це дає підстави констатувати, що вторинна синтаксична конструкція факультативна, додаткова, а саме приєднувальна.

Кількісний склад градаційних сполучників як реалізаторів однойменних семантико-синтаксичних відношень у простому ускладненому та складносурядному реченнях істотно розширено в лексикографічній праці «Граматичний словник української мови. Сполучники» К. Г. Городенської (2007), у реєстрі якої подано 48 градаційних сполучників разом із їхніми можливими варіантами [227]. Ще більше цих сполучників названо в монографії К. Г. Городенської «Сполучники української літературної мови» [49]. Із-поміж власне-градаційних сполучників аналітичної будови, що пов'язують два компоненти, другий із яких лексично значущий за перший, увиразнює значення першого, виокремлено **не лише... а й, не лиш... а й, не лише... але й, не лиш... але й, не лише... а ще й, не лишень... а й, не лише... а навіть, не тільки... а й, не тільки... але й, не тільки... а навіть, не тільки... але навіть, не тільки... а ще й, не тільки... ще й, не те що... а (й), не те що... але (й), не те що... а навіть, не те щоб... але, не просто... а (й), не просто... але й** [49, с. 69–70; 49, с. 191]. Інші власне-градаційні сполучники поєднують два компоненти, перший із яких лексично значущий за другий, що формує особливий тип градаційного значення – «задовольнятися щонайменшим порівняно з тим, що могло б бути, чи з ідеальним». Для його вираження відібрано сполучники **якщо не... то, якщо не то... хоч (би), якщо не... то хоча (б), як не... то, як не... то хоч (би), як не... то хоча (б), коли не... то хоч (би), коли не... то хоча (б)** [49, с. 69–70]. До градаційно-приєднувальних сполучників тут зараховано складені одиничні сполучники **а й, а ще, а ще й, а навіть, а до того ж, і до того ж, а то й, і навіть, та навіть, ба навіть, та ще й, ще й, і то, а що (вже)** [49, с. 70; 49, с. 191]. Через варіювання другого компонента парного сполучника пропонуємо доповнити кількісний склад власне-градаційних сполучників парними сполучниками **не тільки... та й, якщо не... так** та одиничними градаційно-приєднувальними сполучниками **але й, але навіть, та ще**. Як градаційно-приєднувальний може вживатися і власне-приєднувальний сполучник **а також**.

Лінгвісти узагальнюють, що складносурядні речення з одиничними градаційними сполучниками – це речення з

однобічними зв'язками [38, с. 42], а з парними градаційними сполучниками – із двобічними зв'язками [38, с. 42].

В українському мовознавстві наявні дослідження, у яких принагідно заторкнуто проблему визначення семантичного статусу градаційних сполучників, проте тут також немає однастайності в поглядах славістів. Якщо одні вважають семантичними всі сполучники зі значенням градації (вони поєднують предикативні одиниці й надають реченням градаційних відтінків) [37, с. 29; 29, с. 302], хоч і констатують, що градаційні відношення «створюються цілим комплексом граматичних і смислових засобів, серед яких важливу роль відіграють специфічні сполучні засоби, лексична співвідносність певних слів, порядок предикативних частин, послідовність розташування членів речення в кожній з них та інтонація» [27, с. 28 – 29], то інші вказують на часткову асемантичність градаційних сполучників, кваліфікуючи їх як сполучники з послабленою семантико-синтаксичною функцією, оскільки у вираженні градаційного семантико-синтаксичного відношення важливу роль відіграє лексичне значення другого компонента, що поєднується з попереднім парним сполучником [47, с. 9].

Група градаційних сполучників української мови широко відкрита для поповнення новими сполучниками, спеціалізованими на передаванні градаційних семантико-синтаксичних відношень між предикативними частинами в складносурядному реченні чи між однорідними членами в простому ускладненому реченні.

Висновки до розділу 1

Формування сучасної сполучникової системи української літературної мови пов'язане з розвитком структури складного речення й прагненням якомога точніше передати семантико-синтаксичні відношення, якими поєднані предикативні частини в складному реченні чи однорідні члени в простому ускладненому реченні.

За типом вираженого синтаксичного зв'язку сполучники поділяють на сурядні та підрядні, що виконують дві граматичні функції, – формально-синтаксичну і семантико-синтаксичну.

Суть формально-синтаксичної функції сурядних сполучників полягає в здатності реалізувати сурядний зв'язок. Вони виражають у складносурядному та простому ускладненому реченнях дві форми сурядного зв'язку – незалежну координацію та опосередковану незалежну координацію.

Семантико-синтаксична функція сполучників сурядності представлена реалізацією семантико-синтаксичних відношень у простому ускладненому і складносурядному реченнях.

У простому ускладненому реченні коло семантико-синтаксичних відношень, виразниками яких є сурядні сполучники, обмежене єднальними, розділовими, протиставними, градаційними та приєднувальними відношеннями, а в складносурядному реченні, вони оформляють ще й зіставне семантико-синтаксичне відношення.

В українській граматиці відомі різні спроби визначити кількість семантичних груп сурядних сполучників. Поділ сурядних сполучників на три, чотири, п'ять, шість та сім семантичних груп засвідчує, що лінгвістам не вдалося дійти згоди щодо основних критеріїв, за якими слід класифікувати сурядні сполучники. Логічним видається виокремлення шести семантичних груп сполучників сурядності – єднальних, протиставних, зіставних, розділових, приєднувальних та градаційних – відповідно до виражених семантико-синтаксичних відношень між предикативними частинами в складносурядному та між однорідними членами в простому ускладненому реченнях.

Корпус приєднувальних і градаційних сполучників сучасної української літературної мови чітко не окреслений. У складі приєднувальних сполучників виокремлюємо власне-приєднувальні сполучники **та й, ба й, а також, причому**, для яких сфера приєднувального семантико-синтаксичного відношення є первинною, та сполучники інших семантико-синтаксичних сфер сурядності, транспоновані в приєднувальні: градаційно-приєднувальні сполучники **а ще, та ще, а ще й, та ще й, ще й** та ін., які за умови семантичного збалансування поєднаних компонентів стають виразниками приєднувального семантико-синтаксичного відношення, єднальні **і, й, та, і... і, й... й, та... та**, протиставні сполучники **а, але, проте, зате, однак, однак**.

Градаційні сполучники як окрема семантична група сурядних сполучників у дослідженнях українських мовознавців постала порівняно недавно. Це сполучники аналітичної будови, що засвідчує їхнє пізніше утворення. Їх диференціюють на власне-градаційні (34 парні градаційні сполучники разом із можливими варіантами): **не лише... а й, не лиш... а й, не лише... але й, не лиш... але й, не лише... а ще й, не лишень... а й, не лише... а навіть, не тільки... а й, не тільки... але й, не тільки... а навіть, не тільки... а ще й, не тільки... ще й**,

не тільки... та й, не те що... а (й), не те що... але й, не те що... а навіть, не те щоб... але, не просто... а (й), не стільки... скільки, не стільки... як, не так... як, як... так і, якщо не... так, якщо не... то, якщо не то... хоч (би), якщо не... то хоча (б), як не... то, як не... то хоч (би), як не... то хоча (б), коли не... то хоч (би), коли не... то хоча (б) та градаційно-приєднувальні (17 складених сполучників): **а й, але й, а то й, а навіть, але навіть, і навіть, та навіть, ба навіть, а до того ж, і до того ж, а ще, а ще й, та ще, та ще й, ще й, і то, а що (вже)**, що спеціалізуються на вираженні градаційних і приєднувальних семантико-синтаксичних відношень між предикативними частинами в складносурядному реченні чи між однорідними членами в простому ускладненому реченні. Роль градаційно-приєднувальних може виконувати власне-приєднувальний сполучник **а також** унаслідок утрати своєї первинної семантико-синтаксичної функції.

РОЗДІЛ 2. НОВІ ФУНКЦІОНАЛЬНО-СТИЛЬОВІ СФЕРИ ЄДНАЛЬНИХ СПОЛУЧНИКІВ

2.1. Нові явища в спеціалізованому вживанні єднальних сполучників

У курсі «Сучасна українська літературна мова. Морфологія» за загальною редакцією І. К. Білодіда констатовано, що значення терміна «єднальний» є умовним, оскільки цю назву співвідносимо із самою функцією сполучника в реченні чи іншій синтаксичній конструкції [180, с. 188].

Спеціалізоване вживання єднальних сполучників визначаємо як поєднання сурядним зв'язком предикативних частин або членів речення. Їхня семантико-синтаксична функція полягає в маркуванні семантико-синтаксичних відношень між предикативними частинами в складносурядному реченні або однорідними членами в простому ускладненому реченні, унаслідок чого в цих синтаксичних конструкціях виникають темпоральні (двобічні) семантичні відношення зі значеннями одночасності, часової послідовності, причиново-наслідкові та умовно-наслідкові відношення, що, як зауважують дослідники, є певними модифікаціями семантико-синтаксичних відношень у складнопідрядному реченні [49, с. 54].

Відповідно до семантико-синтаксичної функції єднальних сполучників як окремого класу слів-морфем, що є виразниками семантики відношень (релятивної) переважно в складному чи рідше в простому ускладненому реченні [29, с. 329, 346], українські мовознавці деякі сполучники цієї групи вважають асемантичними [27, с. 83–84; 29, с. 302; 47, с. 10]. Зокрема, І. Р. Вихованець виокремлює асемантичні сполучники **і, й, та**, які «лише поєднують сурядні частини, вираження ж семантико-синтаксичних відношень припадає на інші елементи складносурядного речення», а саме на видо-часові дієслівні форми та лексичне наповнення сурядних частин [29, с. 301]. Повторювані єднальні заперечні сполучники **ні... ні, ані... ані** дослідник вважає частково асемантичними, оскільки вони посилюють заперечення в заперечних реченнях [29, с. 302; 47, с. 10]. Логічно відзначити, що єднальні сполучники самі по собі не несуть певного семантичного навантаження, а семантико-синтаксичні відношення одночасності, часової послідовності, причиново-наслідкового зв'язку зумовлені змістом предикативних частин у складносурядному реченні [27, с. 83], що вимагає точнішого обґрунтування їхньої семантико-синтаксичної функції.

В українській літературній мові на початку ХХІ ст. сталися помітні зміни у функціонально-стильовому навантаженні деяких єднальних сполучників, спричинені передусім намаганням авторів надати сполучниковій системі української мови самобутнього характеру й відсторонитися від чужомовних впливів.

Традиційно вважали, що єднальні сполучники **і**, **й** спеціалізуються на вираженні ширшої семантики, ніж **та**, бо вони поєднують однорідні члени речення й предикативні частини, тоді як **та** – переважно однорідні члени речення, тому він не може замінити їх у всіх властивих позиціях. Окрім того, якщо **і**, **й** поширювали на всі стилі української літературної мови, то вживання **та** обмежували мовою фольклору [135, с. 156; 146, с. 25–26].

Відмінність між сполучниками **і(й)**, **та** мовознавці вбачали й у реалізації кількох значенневих відтінків, зауважуючи, що в межах єднального відтінку **та** синонімічний до **й**, а в перелічувальній функції він зберігає єднальну чи приєднувальну семантику [135, с. 158]. А. П. Грищенко констатував, що сполучник **та** вживають значно рідше як єднальний, і пояснював це тим, що він широко представлений у зіставно-протиставній функції [57, с. 42–43]. На його думку, єднальні складносурядні речення зі сполучником **та** вказують на можливість транспозиції їхніх частин, чого не спостерігаємо в протиставних складносурядних реченнях [Там само], і тут «паралелізм тривання дій, станів виразніший, ніж у реченнях зі сполучником **і**, одночасовість проявляється конкретніше» [Там само]. Інші дослідники простежували, що сполучник **та** може поєднувати лише «власне речення, що визначають одночасні, рівнобіжні й цілком незалежні одна від однієї дії» [168, с. 339–340]. Якщо ж між цими реченнями виникають складніші відношення, то, як відзначали лінгвісти далі, засобом поєднання речень може бути тільки сполучник **і** [Там само, с. 340].

Ф. П. Медведєв свого часу припускав, що сполучник **та** походить зі старого **та** [146, с. 25], проте А. А. Булаховський заперечував таку думку, наголошуючи, що він є давнім фонетичним варіантом російського **да**, який унаслідок послаблення дзвінкості функціонує в такому вияві [17, с. 500].

У 70-х роках ХХ ст. М. А. Жовтобрюх спостерігав тенденцію до активізації сполучників **й**, **та** в ролі єднальних і констатував, що ці еквіваленти сполучника **і** стали «надбанням загальнонаціональної літературної мови» [83, с. 129].

Порівнюючи граматики української та російської мов, у 80-х роках цього ж століття мовознавці зауважували, що в

українській мові **та** як єднальний значно продуктивніший, ніж його російський відповідник **да**, до того ж уживання **та** стилістично не обмежене, на відміну від **да**, сфера функціонування якого охоплює мову фольклору та художньої літератури [16, с. 249]. Дехто стверджував, що в протоукраїнській мові **та** в ролі єднального був представлений поодинокими прикладами [99, с. 311]. Однак в сучасних газетних контекстах автори зрідка використовують і сполучник **да** як функціонально тотожний розмовний варіант єднального **та**, очевидно, для того, щоб відрізнити мову одного автора від іншого й надати висловленню фольклорного забарвлення, напр.: *Чоловік подивився уважно да в двері* (Жит., 06.10); *За десять передвоєнних років автор встигне здобути вищу освіту, відслужити три роки в армії да видати сім збірок оповідань...* (ЗВ, 08.09.11).

Із кінця ХХ–початку ХХІ ст. дослідники простежують тенденцію до надання переваги органічнішому для української мови єднальному сполучникові **та** [41, с. 7–8] й відзначають регулярність його вживання [207, с. 237]. Як зауважують лінгвісти, активність **та** в єднальній функції «урізноманітнює використання в реченні сполучні засоби, а також сприяє побудові милозвучної фрази» [41, с. 8].

В українській мові єднальний **та** стає активним маркером часових семантико-синтаксичних відношень у простому ускладненому реченні зі значенням одночасності (*Вона сиділа в лісопосадці під горіхом та міцно тримала цуценя* (ГПУ, 30.09.11); ...[чоловік] *дувся та шукав її [дружини] вини у всьому* (Л. Романчук); ...у цьому разі можна посилити природоохоронний контроль **та** утилізувати пульпу (ЗВ, 29.09.11), послідовності дій, процесів і станів (*Жінка взяла фото... та поїхала до провидця* (Жит., 25–31.03.10); ...так званий майстер після замірів рам узяв із кожного завдаток на суму три тисячі гривень **та** зник (УМ, 16.10.09); А рано-вранці зібрала продукти і децю з одягу **та** вирушила до районного центру (Жит., 25.08.11); *Благородне й духовне «я» людини-митця ...розмовляє з невидимими вищими силами та дістає від них напутьтя* (ЛУ, 09.06.11), причиново-наслідкового зв'язку (*Тепер малоросійські більшовики повернулися до влади та мають безліч можливостей протидіяти національному державотворенню* (ЛУ, 14.07.11) та раптовості дій (*Відчинив двері та так і застиг на порозі* (В. Терен), тоді як реалізація приєднувального й протиставного семантико-синтаксичних відношень у його функціональному полі посідає відповідно друге і третє місце, напр.: *Це має бути незвичайний об'єкт.*

Замок! **Та** неодмінно у старовинному стилі (КВ, 14–20.11.08); Розпався маєток Томарів, **та** не закінчився на цьому каврайський зошит (В. Стадниченко).

Та як засіб зв'язку предикативних частин у складносурядному реченні вживають дещо обмеженіше, натомість він розширює свої функціонально-стильові параметри, поєднуючи:

1) двоє бездієслівних речень, де маркує семантику швидкої зміни подій, напр.: Василько. *А ти за цін **та** в клуню* (В. Захарченко); *А хлопчик – за ним, бігцем, через садок – **та** в картоплю, межею, розорами...* (В. Терен). Такі синтаксичні конструкції переважають у сучасних художніх творах, що сприяє лаконічності та експресивності передання змісту в них;

2) однорідні члени речення попарно без узагальнювального слова: *Григорій Сковорода залишив нам філософські трактати **та** педагогічні твори, поезії **та** переклади...* (Журавл., 04.09); *Нині важливими для нас залишається боротьба за виживання **та** бажання зберегти моральні цінності, усвідомлення свого призначення **та** відтворення власного роду* (Жит., 08.08.10);

3) скорочені й повні слова, що мають спільний компонент, щоб уникнути повторів і стисло передати думку (*Фото- **та** інша інформація ...часом докорінно змінювала уявлення астрофізиків про далекі світи* (УМ, 01.12.09), або ж повторювані слова в реченні для особливого увиразнення тривалості процесу чи дії (*...цюк **та** цюк, лиш кістки довбає, а зітнути не може* (М. Матіос); *...і Марійка біжить **та** біжить із ними [кошенятами] до лісу* (Жит., 07.03.11);

4) підрядні частини, що мають спільний опорний компонент у головній частині, напр.: *...Леннон... тоді заявив, що «Бітлз» є популярнішим від Ісуса **та** що він не знає, що помре першим – християнство чи рок-н-рол* (УМ, 25.11.08).

На початку ХХІ ст. у мові української преси та художньої літератури єднальний сполучник **й** також якісно змінив своє функціонування. Він, як відомо, є фонетичним варіантом єднального сполучника **і**. Його вживають для побудови милозвучної фрази. Лінгвісти пояснюють, що заміна **і** на **й** передусім зумовлена ритмом мови, логічною наголошеністю компонентів, поєднаних сполучником [180, с. 517]. І. Я. Завальнюк, аналізуючи синтаксичні конструкції, уживані в мові сучасних українських засобів масової інформації, також відзначає розширення функціонально-стильових параметрів єднального сполучника **й** [87, с. 227].

Специфіка його використання полягає в поєднанні однорідних членів речення в позиціях, характерних для **та**,

унаслідок чого формуються відношення із семантикою одночасності (Віктор Уколов. *Я покинув Київ. Сиджу в глухому селі й намагаюся щось зрозуміти...* (УМ, 16.10.09); *Тим часом судинні хірурги продовжували працювати й оперувати хворих* (УМ, 20.12.08); *...і собаки прищупили вуха й лежали такі, наче їм надавали штурханів* (В. Терен); *Цуценята повзали по соломі й тоненько скімлили* (В. Терен), послідовності дій, процесів і станів (*Я зітхнула й побрела до дверей...* (Н. Сняданко); *Але несподівано дістав по писку й тоді рушив на Польщу...* (ЛУ, 02.06.11); *Вона сахається мене й щезає в куцах гадюкою* (Г. Пагутяк); *...заклад швидко розростеться й перебереться в ошатний старовинний будинок на центральній вулиці* (УМ, 16.10.09); *Мені захотілося зробити зарядку, ...а потім сісти й написати ...матеріал для рідної газети* (Н. Сняданко); *Хлопчик ...не послухався тата й утік ...далеко від хати* (Жит., 06.11.08); *Прив'язує його до поліна..., й застрибує на нього* (ГПУ, 30.09.11); *Я показала цю статистику головному редакторові й запропонувала написати статтю-спростування* (Н. Сняданко); *Заспокойтеся й облиште демагогію* (ЛУ, 19.05.11) та причиново-наслідковою семантикою (С. Домозар знаходив час та енергію писати до української газети в Берліні й таким чином здобув собі популярність серед читачів (ЛУ, 21.07.11).

Дедалі частіше єднальний сполучник **й** функціонує як засіб поєднання однорідних членів речення попарно в простому ускладненому реченні, щоб уникнути нагромадження повторюваних сполучників, у позиціях перед кожним однорідним компонентом переважно без узагальнювального слова (*Мораль Винниченка – в поєднанні душі й тіла, духовного й біологічного* (Журавл., 06.09); *Там були дубові діжки й колеса, шкури на чоботи-витяжки й пахучий дьоготь, плахти й рушники...* (В. Стадниченко); *За великі заслуги в організації української науки й освіти, за визначні досягнення в галузі системного аналізу й інформатики почесного звання удостоєний Михайло Згуровський...* (ОУ, 20.10.09); *Нехай здоровиться й твориться, перемагається й можеється впродовж усього наступного ...півстоліття* (ОУ, 20.11.09), після узагальнювального слова (*Серед одиниць кожного рівня мови є такі, що мають додаткову конотацію: алітерації й асонанси звуків, суфікси пестливості й ласкавості* (Л. Мацько) чи двох повторюваних слів для увиразнення тривалості або ознаки дії (*...вона [Анна] різко нахилилася, ...відкидаючи чорні коси за плечі, ...а потім... лила й лила на себе живе срібло* (М. Матіос); *...усе бабі не так і не так, і вона гризе й гризе матір*

(В. Захарченко); ...ті очі дивляться **й** дивляться на автора... (В. Захарченко).

На відміну від **та**, єднальний сполучник **й** активно використовують для пов'язування предикативних частин у складносурядному реченні, де він маркує переважно причиново-наслідкові семантико-синтаксичні відношення (Тиснув сильніше, **й** дерево починало гнутися (В. Шевчук); ...Народичі, Базар є чистими в радіаційному плані, **й** їм можна і потрібно надати статус території третьої зони... (Д., 13.01.09); По-перше, обоє дітей Дмитра та Олени були всиновлені в 2005 році, **й** бачити когось із них у 1998 році в пелюшках Уколов не міг (УМ, 16.10.09); Лежала в гарячці, **й** марилося їй [Марійці] поле, завітчане м'ятою, любистком і волошками (Жит., 03.09.11), часову послідовність дій, процесів і станів (Нарешті хазяїн приніс шоколадного торта **й** усі знову сіли за стіл (В. Даниленко); Лише під кінець липня справа потрапила до слідчого управління ГУМВС у Києві, **й** розпочалося розслідування (УМ, 15.10.09); Тоді він розмотав свою голову, **й** волосся сипнуло йому на плечі... (В. Шевчук); Тим часом двері відчинилися, **й** до кабінету увійшов привітно усміхнений чоловік років сорока (М. Руденко) та семантику несподіваної зміни подій (Тремтячими руками відкриваю конверт – **й** радість моя захолола позавчорашнім приморозком (УМ, 15.10.09); ...узяли лантух – вона [Ярослава] за гичку, він [Сергій] за гузирі – **й** перенесли до ваги (В. Захарченко).

Ф. П. Медведєв наголошував, що «механічна заміна **і** на **й** із міркувань доброзвучності недопустима, ...**й** тісніше зливає слова у вимові й у свідомості, отже, воно не прийняте у випадках зіставлення, коли треба відтінити певну логічну наголошеність кожного із слів, з'єднаних сполучником **і**» [146, с. 24–25].

Зрідка фіксуємо вживання **й** у ролі засобу зв'язку двох сполучних слів чи сполучників, що мають спільну підрядну частину, з опорним компонентом у складнопідрядному реченні, напр.: Довго не пізнається, де вона **й** що з нею (М. Матіос); ...в нафтовидобувної Лівії є вибір, що **й** де купувати (ДТ, 08–14.11.08). Сьогодні помітна тенденція до частішого використання в українських газетних жанрах та художніх текстах таких синтаксичних конструкцій, у яких функціонує його відповідник **і**, що сприяє побудові милозвучної фрази, напр.: Щасливий ...власник критично осмислив усе, що йому говорили **і** що бачив на власні очі... (УМ, 16.10.09); ...не слід забувати про те, що це й природна солеварня **і** що саме сюди пролягали прадавні чумацькі шляхи (М. Янко); ...в цій роботі

мені пощастило – у тому, ...що я добре навчилася говорити англійською **і** що я опинилася там, де треба (К. Хінкулова); Доводиться мовчки стояти поряд, чекати і усвідомлювати, що все це ...тобі не треба **і** що на твоїй власній візитці випадково надрукували з помилками і телефон... (Н. Сняданко); Байдуже, куди я потрапив **і** в який час (Г. Пагутяк).

Повернення до активного вжитку єднальних сполучників **та, й** спричинює звуження сфери функціонування нейтрального сполучника **і** [60, с. 216] передусім у простому ускладненому реченні (...Саакашвілі ...повернувся до своєї країни **та** намагається збудувати там демократію (УМ, 20.12.08); Жінка не дуже вірила забобонам... **й** повністю облаштувала дитячу кімнату (Жит., 31.03.10); У той же час факти сучасного казнокрадства відбуваються на очах у всього суспільства **й** залишаються показово безкарними (Жит., 07.03.11).

У сучасній українській періодиці та художніх творах автори й далі широко використовують синтаксичні конструкції, де **і** поєднує предикативні частини в складносурядному реченні, між якими встановлюються єднальні семантико-синтаксичні відношення зі значенням одночасності (Там знову горіло світло **і** з крана текла вода (Жит., 31.03.10); ...там далі розсипалися поміж сосон будинки **і** дерева висіли десь високо над головою (В. Шевчук), часової послідовності дій, процесів і станів (Тим часом дерева зашуміли..., **і** ...почалася злива (О. Луцишина); Щоки обпекло холодом, мороз поліз за коміра, в рукави, **і** Валерій поскрипів снігом до станції... (Г. Цимбалюк); Минув якийсь час, **і** Потворко навіть зовні став схожим на маленьку потвору (В. Терен), причиново-наслідковими значеннями (Їв мед, **і** йому ставало зовсім солодко (В. Шевчук); ...люди ...теж ставали дивні, **і** їх теж годі було впізнати (В. Шевчук); ...стукаємо до людських сердець – **і** вони довірливо відкриваються нам (В. Стадниченко); На зупинці біля автовокзалу вийшло багато людей, **і** Софія змогла дістати з сумки ручку і клаптик паперу (Л. Романчук); Заскрипіли двері, **і** він повернув голову... (Олесь Ульяненко); Ось повітря над горизонтом злегка затремтіло – **і** далекі привиди розтанули у небесній глибочині... (М. Янко); Я приклав йому руку до чола – **і** кров зупинилася (Г. Бердник); ...через кілька днів настало полегшення, **і** милиці більше не знадобилися (ДТ, 08–14.11.08); Кликала його дорога, **і** він поспішав (В. Шевчук); Було зовсім темно, **і** пізньоювтіти треба було намацувати (Т. Прохасько); Він плакав, **і** плечі його здригалися (Жит., 03.10.11) (ураховуючи перевагу першого значеннєвого відтінку, деякі лінгвісти наголошують, що між предикативними частинами в цьому разі

виникають результативно-висновкові семантико-синтаксичні відношення [57, с. 27; 87, с. 226]), умовно-наслідковими значеннями (...*стукайте, і* вам відчинять... (Г. Пагутяк) та семантикою несподіваної зміни подій (*Ще мить – і* вхопить... (В. Захарченко); *А далі намазують кілька разів мулом із соломою – і* будинок готовий? (В. Стадниченко); *Ще мить, і* садоне в поміст, зріже перила (В. Захарченко); *Мама. Попасеш трохи – і* додому (В. Терен). На переконання А. П. Грищенка, єднальний сполучник *і* функціонує в ролі маркера певних семантико-синтаксичних відношень у складносурядному реченні задля економії, адже «диспропорція між значною кількістю можливих відтінків у відношеннях між змістом структурних частин складносурядних речень, зокрема єднальних, нейтралізується тим, що носії мови, використовуючи один сполучник, можуть виражати різні відношення, використовуючи для цього сукупність усіх формально-граматичних ознак, властивих складносурядним реченням» [57, с. 33–34]. Дехто з дослідників відзначав загальну функцію єднального сполучника *і* – указувати на однакову співвіднесеність двох компонентів із третім компонентом [200, с. 51–52] та пов'язувати предмети однієї загальної ознаки [103, с. 80].

І. М. Кручиніна констатує, що основною функцією сполучника *і* є вираження єднальної семантики зі значенням послідовності, а всі інші значення – причини й наслідку – лише допоміжні, дотичні, що зумовило співвіднесення його з рематичною стороною висловлення й наголошення на тісному зв'язку з актуалізаторами подій [130, с. 22, с. 194–195]. Семантика сполучника *і* потребує продовження попередньої фрази, унаслідок чого утворюється рівномірний ланцюг розвитку подій [130, с. 57].

Як і раніше, активно вживаними в українській літературній мові кінця ХХ–початку ХХІ ст. залишаються стійкі словосполуки, у яких засобом поєднання компонентів слугує єднальний сполучник *і*, напр.: *Там і* сям темніють великі копиці сіна, накручені навколо високих паль (Г. Бердник); *Зможе робити, отже, синці ...тут і там...* (В. Шевчук); *Тепер з-за неї [Дари] Матяшеві було видно лише світляні спалахи там і* сям... (О. Луцишина); *...сосна... змагалася за життя не рік і* не два... (Марина і Сергій Дяченки). Синтаксичні одиниці, поєднані цим сполучником, надають висловленню фольклорного забарвлення, орозмовлюють його та виконують функцію своєрідних мовних штампів, функціонування яких не має певного інформаційного навантаження, а лише додає експресивного відтінку.

Виявляють тенденцію до ширшого вживання складносурядні речення, предикативні частини яких поєднані повторюваним єднальним сполучником **і... і**. Лінгвісти відзначають, що цей сполучник розчленовує складне висловлення на окремі відрізки [130, с. 39], реалізує функцію емоційного посилення змісту [38, с. 26] та збігається за своєю роллю передусім із підсилювальною часткою [130, с. 39], напр.: **І** *посіють страшне беззаконство в душі людські, і любов між ними охолоне* (В. Захарченко); **І** *по дереву хлопці працюють, і зброю справжню вчать майструвати* (Журавл., 09.08); **І** *був коло города ліс і бір великий, і були ...мисливці на звірів, і тямущі та мудрі були, і називалися поляни...* (М. Янко); **І** *колгосп наш кращим буде, і ми...* (ЗВ, 08.09.11); **І** *цим тільки посилює відчуття провини наступного ранку, ...і це ...повторюється щоразу* (Н. Сняданко). Як зауважують мовознавці, повторення сполучника **і** не лише пов'язує частини складного речення як рівноправні, але й допомагає передати часові відношення, продовжити думку [118, с. 216]. Активне використання таких синтаксичних конструкцій спричинене тенденцією до подовження складносурядного речення, а це увиразнює відкритий характер його структури й уможливорює подальший розвиток подій. К. Ф. Шульжук констатує, що в цих синтаксичних одиницях наявне своєрідне «нанизування» речень, а єднальний сполучник набуває виразного приєднувального характеру [208, с. 54].

В українській літературній мові початку ХХІ ст. відчутно розширили сферу свого функціонування повторювані єднальні сполучники **і... і**, **і... й**, **й... й** для зв'язку однорідних членів у простому ускладненому реченні, причому останні два потісняють перший, коли вживаються:

1) без узагальнювального слова, напр.: *У санскриті «раса» – то і вода, і сік, і просто рідина та навіть і суть* (С. Губерначук); *От уже вистачало у спритних академістів випадків й на урочисті церемонії, й на буденні витівки!* (В. Стадниченко); *...то матеріал, із якого складаються і наше тіло, і зоря, й Галактика* (М. Руденко); *У нашій державі стоять монументи й монументники і котові, і свині, й іншим друзям нашим меншим* (Журавл., 09.08); *Адже є й місто Вапнярка на Вінниччині, і місто Білогірськ у Криму, ...і Білогірівка на Луганщині* (М. Янко); *І в Мінську, й далеко від столиці працює немало інтелектуалів, патріотів* (Д., 21–22.10.11); *Полин – це святе зілля, він оберігає і хату, й усе хазяйство* (ГПУ, 30.09.11); *...доводилося й мені і писати, і говорити про цю нашу велику біду* (І. Дзюба); *І страшно, й солодко, й боляче, й привабливо*

було туди заглянути!!! (І. Дзюба); **І** спільне, **й** відмінне загострювало проблему взаємопізнання (І. Дзюба); Також ...Філарет наголосив на важливості видання богословської літератури українською мовою для утвердження в Україні **й** української церкви, **й** української мови (ЛУ, 19.05.11); ...він [гімназист] міг спілкуватися **й** з американцями, **й** з англійцями... (ЛУ, 10.03.11). Повторення єднального сполучника свідчить про відкритість однорідного ряду подій, процесів і явищ;

2) після узагальнювального слова, що замикає висловлення останнім однорідним членом речення, напр.: А тим часом ...на всіх їхніх кутках, **і** на Гамарні, **і** на Голосіївці, **і** на Зароссі готувалися до риболовлі на посвіт (В. Захарченко); Тому з її [дримбовою] допомогою так легко передати всі відтінки настрою: **і** сум, **і** радість, **і** любов, **і** жаль та смуток розлуки... (Г. Бердник); ...нашим легеням підійдуть будь-які сорти: **і** солодкі, **і** кислі (ОУ, 01.08); Остап. Проп'ють ці хлопці к лихій годині все – **і** землю, **і** села, **і** дітей наших... (В. Захарченко); Буває всяке: **і** утиски з боку адміністрації-орендодавця, **і** рекетирські наїзди, **і** чиновницькі побої (УС, 01.09); Павлик. Нас усіх поставили в один ряд – **і** мене, **й** Сашка, **й** Герасименка... (В. Терен); Звичайно ж, турбот – **і** наукових, **і** господарських – не поменшало (В. Стадниченко); ...аж у мене все разом шумить у голові – **і** ти, **і** музика, **і** горілка, **і** небезпека... (Ю. Андрухович); Усе здавалось маленьким: **і** двір, **і** хата (Жит., 26.09.11); А Маруся, як і обіцяла, ціле літо бігала до лісу та збирала його дари: **й** суниці, **й** малину, **й** чорниці, **й** гриби (Г. Марчук); Щоб усе, як у людей: **й** повні наїдків столи в шалаші, **й** танці під музику (Жит., 06.11); ...все в житті здавалось складеним за графіком, усе, як у людей: **і** робота, **і** наречена, **і** друзі (Жит., 26.09.11); ...усі в тамбурі палять – **і** чоловіки, **й** жінки (ГПУ, 30.09.11); Отож вдумаймося у слова великого «ненаціоналіста» всі – **і** українці, **і** росіяни, **і** російськомовні, **і** українонемовні... (І. Дзюба); ...я домігся від нього обіцянки повернути протягом тижня Аллі Олександрівні належні їй матеріали – **і** майже готовий рукопис книжки, **й** листи Бурлюка (ЛУ, 14.07.11), що, на думку дослідників, увиразнює стилістичну мету повідомленого [170, с. 15];

3) у позиції перед кожним із однорідних членів речення, крім першого, без узагальнювального слова, напр.: ...голос сам ішов собі з горла..., **і** витворював якісь дивні чудеса, дражнивсь, грався, **і** розтікався, **і** утікав поміж дерева і могили, **і** знову

вертався... (М. Матіос); ...спинилися дерева, **й** повітря, **й** вулиця – і тільки люди біжать (В. Терен);

4) у позиції перед кожним із однорідних членів речення, крім першого, після узагальнювального слова, напр.: ...я дуже схожий на дядька всім: темно-русим волоссям, **і** кольором очей, **і** губами, **і** головне – ямочками на щоках... (В. Захарченко); ...усі були надто здивовані поведінкою сина: мати, **і** батько, **й** сестра... (Жит., 31.09).

5) у позиції перед повторюваними однорідними членами речення, що мають узагальнювальне слово і від яких залежать підрядні частини, напр.: Обидва осколки – **і** той, що пробив каску проти скроні, **і** той, що під лівою кишенею кітеля, виявилися смертельними (Журавл., 06.08); Напевно, Бог хотів, щоб Великодній дух відчули всі люди: **і** ті – хто відпочивав удома, **і** ті – хто стійко переносив усі негативні сторони служби... (ЗВ, 08.04.10).

Спостереження за змінами у функціонуванні одиничного єднального сполучника **й** та повторюваного сполучника **й... й** показують, що вони часто порушують милозвучну вимову висловлення, замінюючи єднальні **і** та **і... і** [49, с. 123].

Значно рідше в публіцистиці ХХІ ст. простежуємо використання **і... і** в ролі засобу поєднання однорідних членів речення, після яких стоїть узагальнювальне слово, напр.: ...разом із ними **й** дружиною Ярославою влаштовував **і** пікніки, **і** купання в озерах, **і** веселі сімейні ігри – все те, без чого годі уявити щасливу безтурботну родину (УМ, 15.10.09); **І** писанки та крашанки, **і** освячення, **і** розговини, **і** христосування, **і** святкове привітання «Христос воскрес!» із відповіддю «Воістину воскрес!» – усе це живе і житиме довіку (СВ, 02.04.10).

Активно вживаним цей сполучник залишається в сучасних наукових текстах та періодичних виданнях як засіб поєднання однорідних членів попарно в простому ускладненому реченні, напр.: ...у них [щоденниках] – розповіді про радощі **і** болі, розкошування **і** поневіряння, мудрість **і** невіглізтво, служіння високій ідеї **і** пристосуванство людей... (М. Степаненко); ...етнічній спільності були притаманні ...однаковий уклад життя **і** суспільна організація, ...космогонічний світогляд **і** релігійні вірування... (С. Губерначук); Радість **і** журба, сподівання **і** розчарування, почуття щастя **і** біль розлуки – ці стани людської душі проймають усю творчість поета (Журавл., 02.09); В атласі можна знайти ...миттєві спостереження **і** глибокі рефлексії, ліричність **і** смуток, іронію **і** сарказм (Д., 21–22.10.11).

На початку ХХІ ст. не спостерігаємо кардинальних змін у спеціалізованому вживанні повторюваних єднальних заперечних сполучників **ні... ні**, **ні... ані**, **ані... ані**, що сприяють орозмовленню висловлення й увиразнюють семантику заперечення в заперечних реченнях.

Найширше в сучасних українських публіцистичних виданнях, художніх творах та наукових текстах використовують повторювані сполучники **ні... ні**, **ні... ані** (причому **ні... ані** дедалі більше залучають до вжитку задля вираження більш експресивного заперечення), що поєднують предикативні частини складного речення з додатковою заперечною семантикою чи однорідні члени простого ускладненого речення. Очевидно, це зумовлено прагненням авторів надати певним структурним компонентам, які взаємоусувають один одного, особливої виразності.

А. П. Грищенко наголошував, що єднальні сполучники **і... і**, **ні... ні** виражають протилежні за своєю природою значення (спочатку перелік подій чи можливих явищ, а потім – заперечення цієї можливості) [57, с. 140]. На противагу йому, І. І. Слинко вважав, що **ні... ні** використовують переважно зі стилістичною метою, а тому заміна **і... і** на **ні... ні** цілком можлива [170, с. 14–15], проте ті синтаксичні конструкції, у яких засобом зв'язку слугує єднальний сполучник **ні... ні**, указують на семантику взаємоусунення й посилення заперечного відтінку в заперечних реченнях.

Єднальні заперечні сполучники **ні... ні**, **ні... ані**, **ані... ані** так само поєднують переважно однорідні члени речення:

1) у позиції перед кожним із них без узагальнювального слова, напр.: **Ні** у веснянках, **ні** в гаївках, **ні** у весільних піснях давнього походження цього слова не знаходимо (Г. Лозко); А той ліс не кінчається **ні** сьогодні, **ані** завтра (В. Терен); ...пластмасовим деревцем китайського виробництва не заманили **ані** Діда Мороза зі Снігуронькою, **ані** дух Нового року, **ані** веселу дітлашню (УМ, 25.12.08); Я більше не могла **ні** літати, **ні** плавати (І. Роздобудько); ...не можна уявити **ні** цієї кімнати, **ні** її вбрання – воно видалось Гриві несподівано пишним (М. Руденко); До шлюбу молоді люди ідуть переважно у зовсім юному віці, коли у них немає ще **ані** освіти, **ані** пристойної роботи, **ані** власного житла, **ані** ...власних виважених думок і планів на майбутнє (КП, 14.11.08); ...це не робить **ні** їхню участь у проекті, **ані** саме шоу ексклюзивом (УМ, 16.10.09), ...це не вдалося зробити **ані** насильній колективізації, **ані** хаотичній і майже тіньовій приватизації (УК, 10.03.11); Така атмосфера не сприяла **ні** ретельному

зберіганню творів, **ані** їхньому цивілізованому продажу, **ані** плідним дискусіям навколо цього мистецтва... (ЛУ, 16.06.11). Дослідники констатували, що сполучник **ні... ні** в протоукраїнській мові був виразником заперечно-єднального зв'язку між частинами складносурядного речення. Виконуючи власне єднальну функцію, він водночас «надавав усій паратактичній конструкції заперечного значення» [99, с. 296];

2) у позиції перед кожним із них після узагальнювального слова, напр.: *Дивна тиша огортала його, не чути нічого – **ні** гавкоту, **ні** запаху диму, **ні** квоктання курей, **ні** північного співу, **ні** іржання коней, **ні** мукування корів* (В. Шевчук); *Не було властивих мертвим рис – **ні** твердості, **ні** в'ялості, **ні** запалості, **ні** набрякlostі...* (Т. Прохасько); *Жінка. ...немає в ньому [у світі] ладу між окремими частинами одного цілого: **ні** в душі, **ні** в сім'ї, **ні** в господарстві* (В. Даниленко); *...ніхто не міг полегшити його страждання – **ні** сини, **ні** сусіди* (О. Лупій); *...не могла думати ні про що інше: **ні** про дітей, **ні** про людський осуд, **ні** про гріх, **ні** про совість* (М. Матіос). Як зауважують мовознавці, повторюваний сполучник **ні... ні** в цих синтаксичних конструкціях використовують для вираження заперечення ознак одного порядку [180, с. 517];

3) у позиції перед кожним із них, після яких стоять узагальнювальне слово, напр.: **Ані** вмовляння, **ані** викуп – нічого не діяло (Є. Концевич); **Ні** в землянці, **ні** на горіщі – ніде не можна було знайти такий надійний сховок (О. Лупій); *...головного **ні** я, **ані** ти – ніхто змінити не може* (Марина і Сергій Дяченки). Сполучник **ані... ані** як засіб поєднання однорідних компонентів у простому ускладненому реченні стилізує висловлення під усне мовлення й передає, як констатують лінгвісти, підсилене заперечення [180, с. 517; 38, с. 25].

У сучасній українській літературній мові зрідка натрапляємо на складносурядні речення зі сполучником **ні... ні**, що маркує єднальні семантико-синтаксичні відношення між предикативними частинами, напр.: *...**ні** сам нікуди не вийдеш, **ні** тебе ніхто не провідає...* (О. Лупій). На думку К. Ф. Германа, «цими засобами зв'язку в одне складносурядне речення поєднуються предикативні одиниці з різним семантичним значенням: суміжність дій або явищ, описовий перелік деталей однієї картини або образу, тематично поєднані висловлювання, заперечення та ін.» [38, с. 24]. Автори використовують такі речення для передавання категоричного заперечення у виконанні певної дії.

М. У. Каранська вважає, що повторювані єднальні сполучники **ні... ні**, **ані... ані** є одними з найбільш уживаних засобів поєднання предикативних частин у складносурядному реченні [105, с. 178–179]. Натомість С. О. Шувалова відзначає тенденцію до помітного зменшення цих складносурядних речень і наголошує, що сфера використання єднального сполучника **ні... ні** охоплює переважно односкладні речення [204, с. 35]. За нашими спостереженнями, **ні... ні** в ролі засобу поєднання компонентів в односкладному чи предикативних частин у складносурядному реченні функціонує зрідка, напр.: **Ні** тобі знаменитого вим'ятого плаща чи хоча б костюма, **ні** тобі олівця за вухом... (Н. Сняданко); **Ні** ласки, **ні** терпіння, **ні** любові, **ні** турботи (Жит., 07.09).

Переважно в художніх текстах і рідше на шпальтах газет початку ХХІ ст. простежуємо помітну активізацію стійких словосполук із єднальним сполучником **ні... ні** в ролі засобу поєднання складників, що, на нашу думку, краще увиразнює заперечний відтінок висловлення, як-от: *А на ранок – іще **ні** світ **ні** зоря – зчинився на Дарусиному подвір'ї такий лемент...* (М. Матіос); *Але **ні** з того **ні** з сього вона [стара швабра] питає...* (С. Ушкалов); *І от Анна-Марія... повторює його шлях – стоїть **ні** жива **ні** мертва від страху...* (І. Роздобудько); *Тим часом дерева зашуміли, зірки потьмарилися, і **ні** з того **ні** з сього почалася злива* (О. Луцишина); *Юрій Тихонович. Я жартую, звичайно. Але щоб так **ні** сіло **ні** впало перекинутись на протилежний полюс...* (М. Руденко); *...температура біля кореневої системи не повинна **ні** вдень **ні** вночі опускатися нижче від 18 градусів* (СВ, 01.09); *Теща оповіла ...свій клопіт з зятем, що **ні** сіло **ні** впало заковерзував...* (В. Шевчук); *Бо **ні** сіло **ні** впало, як кажуть, а з Печерського пагорба... прийшов конверт із написом «Від Прем'єр-міністра України Юлії Тимошенко»* (УМ, 15.10.09). Розгортання цієї тенденції пояснюємо тим, що автори прагнуть відтворити фольклорний колорит і самотутність сучасної української прози.

2.2. Сфера єднальних семантико-синтаксичних відношень як вторинна сфера інших семантичних груп сурядних сполучників

Установлено, що в сучасній українській літературній мові значно активізувалися транспозиційні переходи сполучників з одного семантичного розряду до іншого, зумовлені характерною функціональною двоплановістю, яка «виявляється у вираженні власного для семантичної групи семантико-синтаксичного

відношення або лише вказуванні на нього та в передаванні деякими сполучниками кожної семантичної групи невластивого чи невластивих семантико-синтаксичних відношень» [47, с. 10].

Сполучники інших семантико-синтаксичних сфер сурядності та підрядності можуть ставати неспеціалізованими маркерами єднальних семантико-синтаксичних відношень із різними значеннями. У цій ролі функціонує кілька сполучників: транспонований зі сфери приєднувальних семантико-синтаксичних відношень сполучник **та й** [227, с. 218–219; 49, с. 190], протиставні **а, да** [49, с. 190], виразники розділової семантики **хоч... хоч** [227, с. 255–256; 49, с. 190], **чи то... чи то** [227, с. 273–274; 49, с. 190], **чи... чи** [227, с. 277; 49, с. 190] та підрядний повторюваний сполучник **що... що** [49, с. 190].

Сполучник **та й** як реалізатор єднальної семантики в складному та простому реченнях був характерний для мови художньої літератури попередніх століть, напр.: *Отак, сину, Помолившись Богу, Осідлаєм буланого **Та й** гайда в дорогу* (Т. Шевченко). У художніх творах початку ХХІ ст. спостерігаємо тенденцію до орозмовлення повідомлення завдяки поверненню його до вжитку, що надає сучасній прозі фольклорного забарвлення й емоційно наповнює художні тексти.

Сполучник **та й** виконує функцію асемантичного єднального сполучника **і**. Загалом він слугує засобом поєднання двох предикативних частин у складносурядному реченні, унаслідок чого увиразнюється послідовне розгортання подій, лінійність у зображенні дій, процесів, явищ або ж паралельність двох зіставляваних компонентів (...там були хлопці вже пропащі, **та й** вигребли вони в нього все... (В. Шевчук), чи двох однорідних членів речення, поєднаних часовими відношеннями зі значенням одночасності (як зауважує К. Г. Городенська, з відтінком «до того ще» [47, с. 12]) (Артур. ...я ото йшов повз **та й** думаю...(Жит., 09.07.09), послідовності дій, процесів і станів (Та вона дочекалася дітей **та й** їх, видно, намовила... (В. Портяк); ...інколи він [дядько Семен] вибігав на пагорб **та й** роздивлявся навкруги (В. Терен); Одарка. ...поставила Оксана мені крапельницю **та й** схилилися на руки за столом (Г. Марчук); До того ж почалася буря, розгулялося море **та й** понесло полонянок у безвість (М. Янко); Остап. От цей Яшко Полуношний викликає мене в контору **та й** каже ... (В. Захарченко); ...ішов він [Ковалевський] начебто в поле, ішов собі **та й** зайшов до стодоли (В. Захарченко); Він [Василько] ще нарвав холодної м'яти, любистку, перевесельцем з берізки зв'язав снопик **та й** поклав його на спину бичкові (В. Терен); Повзав Митько поміж гудинням, втомився **та й** заснув

(В. Терен); Митько слухав-слухав **та й** собі у них навчився (В. Терен); Василько завернув його [Рудька] **та й** знову з усіх сил допомагав хлопцям (В. Терен); ...в нашого українського народу є мудра приказка: хрести п'яти **та й** лягай спати! (Г. Лозко); Усе до таких, як сам, горнувся: до бідніших придивлявся. **Та й** поміж тих бідніших найубогішу й покохав... (Жит., 06.11); Мама наготувала різної смакоти **та й** пішла до сусідки (Жит., 06.11) чи семантикою несподіваної зміни подій (Ірина Вихристюк. Я перед зустріччю зібралась, мов пружина, звела в думці по пунктах гострі проблеми нашого краю – **та й** виклала їх на прийомі...(В. Стадниченко); Думалося: тільки зазирну до Настиного подвір'я – **та й** гайну до лісу (М. Руденко).

Сьогодні спорадично фіксуємо функціонування сполучника **да й**, що є, як відомо, діалектним варіантом **та й**, і так само виконує роль маркера єднальних семантико-синтаксичних відношень передусім зі значенням послідовності дій, напр.: ...влітає зарум'янений січневим морозцем Григорій Сковорода **да й** поспішає до капельної кімнати (В. Стадниченко).

Іноді для надання семантичної важливості, тривалості дії та увиразнення фольклорного забарвлення поєднаних компонентів сполучник **та й** поєднує двоє повторюваних слів, напр.: ...а воно жене **та й** жене, сукровиця з-під кришки капає, сморід у хаті стоїть (М. Матіос).

Та й також може пов'язувати сурядним зв'язком двоє бездієслівних речень, із-поміж яких друга частина є більш експресивно забарвленою, оскільки в ній виражено наслідок, що випливає з першої, чи швидко зміну подій, як-от.: Схематичні плани в руки – **та й** до лісу... (Журавл., 09.08); Маруся. Мамусю, скоро літо, я носитиму чорниці та гриби, продаватиму з тіткою Наталкою в місті – **та й** сплатимо за яблуньки (Г. Марчук). М. У. Каранська вважає, що сполучник **та й** використовують для створення приєднувально-результативного відтінку, оскільки він утворений поєднанням сполучників **та, й** [105, с. 179].

Значно поступаються йому за вживаністю сполучники, транспоновані зі сфери розділового семантико-синтаксичного відношення. За нашими спостереженнями, найактивнішим із-поміж трьох (**хоч... хоч, чи то... чи то, чи... чи**) є сполучник **хоч... хоч** (синонім до єднальних **і... і, й... й**) у ролі виразника єднальних семантико-синтаксичних відношень із відтінком розділовості [227, с. 255–256]. Він пов'язує однорідні члени речення переважно без узагальнювального слова (...а з людьми, **хоч** своїми, **хоч** чужими, ...все їй [Ганнусі] було негода...

(О. Забужко); Його приватне підприємство «Сиріус» могло б звести такий комплекс **хоч** у столиці, **хоч** за кордоном... (УМ, 15.09.10), після узагальнювального слова перед кожним із них (...будь-хто з країни: **хоч** депутат, **хоч** кандидат у президенти, **хоч** просто пересічний українець – повинен відповісти за свої витівки (УМ, 12.09.09); А тут калоші, таке добро: **хоч** у грязюку, **хоч** у сніг (Г. Марчук) та рідше – перед узагальнювальним словом перед кожним із поєднуваних однорідних компонентів (**Хоч** слово, **хоч** крихту душі – роздай усе, в цьому смисл... (М. Степаненко). Іноді для експресивного увиразнення єднальної семантики автори поряд зі сполучником уживають підсилювальні частки в ролі конкретизаторів висловлення, напр.: Зірветься на ноги до схід сонця **а хоч** улітку, **а хоч** узимку... (М. Матіос). Навмисна заміна сполучника **і... і**, очевидно, зумовлена потребою концентрації уваги читача на необхідності повідомленого.

Для мови сучасних українських засобів масової інформації характерне узусне використання сполучника **чи... чи** в ролі маркера єднальних семантико-синтаксичних відношень у простому ускладненому реченні. Він надає єднальному семантико-синтаксичному відношенню розділового відтінку й вимушеної невпевненості: **Чи** ми, **чи** вони маємо право на вільне проживання в країні (УМ, 28.05.2011).

Функції повторюваного єднального сполучника **і... і** в простому ускладненому реченні може набувати повторюваний сполучник **що... що**, транспонований із підрядної семантико-синтаксичної сфери, напр.: Для неї **що** Довгопол, **що** Джурячка – однакові (М. Матіос); **Що** в печері, **що** в космосі серце б'ється само по собі (М. Матіос); **Що** перше – сонце на небі. **Що** друге – двоє очей на голові. **Що** третє – Свята Трійця (Г. Бердник); **Що** старі, **що** малі – люди мерзнуть у неопалювальних квартирах, хворіють (Ж., 22.10.09). Причину вживання сполучника **що... що** як єднального вбачаємо в тяжінні сучасної прози до експресивізації через підбір синонімічних відповідників до вже відомих сполучників, що сприяє уникненню ампліфікації однорідних сполучників.

2.3. Єднальні сполучники в позиції парцелята

Одним зі стилістичних прийомів запланованого увиразнення змісту повідомлення, актуалізації його семантичної суті є явище парцеляції.

У сучасних українських газетних контекстах і художніх творах широко використовують парцельовані конструкції, у

яких сурядні сполучники є засобами зв'язку парцельованого компонента з попереднім парцельованим або непарцельованим. В українському та російському мовознавстві парцельовані конструкції з сурядними сполучниками були об'єктом зацікавлення О. А. Іванчикової [93], Ю. В. Ванникова [20], С. В. Покусаєнко [158], М. В. Кравченко [127], О. А. Красіної [128], О. А. Виноградова [22], С. М. Марича [144], А. І. Конюхової [121, 122], М. О. Вінтонева [34], Т. Г. Сербіної [165], Н. А. Івкової [96], О. А. Козіцької [113], В. І. Тихоші [187], Н. А. Конопленко [120], Т. В. Шевченко [198] та ін.

У науково-методичній літературі маємо різні класифікації парцельованих структур. Набула поширення класифікація, у якій виокремлюють парцеляцію на рівні простого речення (парцельований підмет, присудок, означення, обставина, додаток), парцеляцію на рівні складного речення (парцельована сурядна, підрядна, безсполучникова частини) та парцеляцію постреченнєвих синтаксем [101, с. 110–115; 120, с. 52–53].

Н. А. Конопленко наголошує, що «причини парцеляції лежать у сфері семантики, текстового аранжування змісту з метою його виразності за граматичного ускладнення конструкцій – носіїв цього змісту. Однією з причин явища парцеляції називають також помітну тенденцію сучасного мовлення до переваги простих речень над складними, тобто до компресії форм при збереженні експресивного змісту» [120, с. 65].

Показовим для сучасної української періодики та прози є широке вживання парцельованих конструкцій на базі простого речення. І. Я. Завальнюк відзначає, що «парцельовані члени простого речення постають як комунікативно цілісні макроодиниці лише в поєднанні з його базовою частиною. Вони дають змогу рельєфно виокремити реченнєвий компонент, слугують засобом неочікуваної розчленованості, реалізуючи функцію актуалізації потрібної інформації» [87, с. 354].

Сфера функціонування єднальних сполучників як засобів парцелятивного виокремлення синтаксичних конструкцій охоплює передусім просте речення. Очевидно, це зумовлено тим, що сучасна проза тяжіє переважно до простих логічних конструкцій і міркувань, а парцелят привертає увагу читача й містить емоційно насичену інформацію, яка сприяє виокремленню чогось основного та важливого. На думку Н. А. Конопленко, парцеляція простого речення розширює його інформаційне наповнення, інтенсифікує значення неядерних компонентів речення, надає їм виразності, як і тексту загалом. Парцелят, утворений на базі простого речення, виконує

функцію виділення й акцентування, доповнення й уточнення, емоційного виокремлення переданої в ньому інформації [120, с. 93].

Із-поміж єднальних сполучників найширше в ролі засобів поєднання парцелята функціонують сполучники **і**, **й**, **ні... ні**, **ні... ані**.

Досліджуючи явище парцеляції в мові українських періодичних видань кінця ХХ ст., Л. І. Конюхова зазначає, що найактивнішим засобом поєднання парцельованої конструкції з попередньою непарцельованою є єднальний сполучник **і** [121, с. 58].

В українській прозі та публіцистиці початку ХХІ ст. також спостерігаємо тенденцію до надання переваги сполучникові **і**, передусім у ролі засобу зв'язку парцельованої предикативної частини з попередньою в складносурядному реченні чи парцельованого однорідного члена речення з попереднім непарцельованим або парцельованим у простому ускладненому реченні.

Парцеляції в сучасній українській літературній мові підлягають переважно:

1) однорідні присудки в простому ускладненому реченні, де єднальний сполучник **і** маркує єднальні семантико-синтаксичні відношення зі значенням часової одночасності (*А однаково, вимикати – непростиме свинство. **І** глупство* (О. Забужко); *Пан Возницький. Мріяв про це. **І** пізнавав* (УМ, 16.10.09); *...ветерани згадували свої молоді роки, воєнні будні, жваво спілкувалися та жартували. **І**... дякували організаторам свята...* (М., 5.11.09); *Вона [Інна Вихристюк] мріє зберегти школу... **І** бачить перспективу в розвитку краєзнавчої роботи в школі* (ОУ, 18.02.11); *Ярослав Лінський з Чернівецької області три місяці виконує обов'язки директора в школі... **І** ...їздить на роботу за 20 кілометрів* (ОУ, 18.02.11); *Сковорода ...натхненно викладав студентам правила високого віршування. **І** залишався строгим, вимогливим* (В. Стадниченко); *...українська національна культура є узагальненим вираженням творчих зусиль українського народу, його осягів у світорозумінні, релігії... **І** ...способом самореалізації людини з усіма особливостями її психіки...* (І. Дзюба), послідовності дій, процесів і станів, завдяки чому продовжують процес розгортання подій (*Залишає остаточно, назавжди. **І** ступає на вільний шлях просвітника всіх людей* (В. Стадниченко); *Потайки пробрався до партизанів. **І** умовив їх...* (УМ, 19.07.08); *Дівчина. Маріон, подай-но мені ту скриньку... **І** йди геть* (І. Роздобудько); *Навпаки, люди почали допомагати одне одному. **І** зажили в гармонії та радості* (Жит.,

26.09.11); *Сперечаються. І далі йдуть...* (Жит., 26.09.11), та рідше – причиново-наслідкового зв'язку (*Я прочитав майже всю книгу добрих твоїх поезій. І відчув мінор у цій поезії* (ЛУ, 02.06.11). Н. А. Конопленко зауважує, що «парцелювання речень з однорідними присудками свідчить на користь логічної перспективи складного речення, але це ще не означає, що речення з однорідними присудками утворюються зі складних або ж вони є основою утворення складних речень» [120, с. 94];

2) однорідні підмети, що, як відзначає І. Я. Завальнюк, «вдало реалізують функцію конкретизації змісту базової частини парцельованої конструкції» [87, с. 354], напр.: *А потім була кава. І слова* (Жит., 01.09); *Неабияку допомогу у проведенні свята надав голова Чернівецької обласної благодійної організації «Християнська допомога» п. Ярослав Гешко. І власник Музею народного мистецтва в Отренбусах під Варшавою Маріан Покропек* (СВ, 02.04.10). Тут єднальний сполучник **і** вказує на важливість інформації, поданої в рематичній частині висловлення;

3) однорідні другорядні члени речення, із-поміж яких у сучасних українських газетних жанрах найактивніше парцелюють додаток, напр.: *На жаль, мої побачення обмежені не мною. І не моїм єпископом* (УМ, 21.01.09); *Чорноморському флоту Російської Федерації ...начхати на закони України. І вимоги держави...* (УМ, 16.08.08). У цих конструкціях сполучник **і** виконує роль експресивізатора повідомлення й засобу збереження його змістового наповнення.

Як і раніше [127, с. 27], на сторінках сучасної української періодики та художніх творів спорадично натрапляємо на прості ускладнені речення з парцельованою обставиною чи означенням, що уточнюють попередню непарцельовану обставину чи означення, напр.: *Депутати обіцяють зробити багато. І швидко* (МУ, 06.01.1996); *Організаційна виставка проведена вдало. І на високому професійному рівні* (УМ, 24.04.10); *Вони [Анна і Віктор] прожили життя довге. І щасливе* (Жит., 04.09). Поодинокі парцелювання обставин дослідники пояснюють відсутністю умов відокремлення в простому реченні [127, с. 28], а означень – тим, що «атрибутивний зв'язок слів – найміцніший і найменше підлягає розчленуванню, а означення та означуване слово виражають єдине нерозчленоване поняття» [20, с. 100]. Л. І. Конюхова заперечує цю думку, вважаючи, що парцельовані означення характерні для мови українських засобів масової інформації кінця ХХ ст. [121, с. 70].

Одиничні єднальні сполучники **і**, **й** активні також як засоби поєднання парцельованої предикативної частини з

попередньою в складносурядному реченні, де вони вказують на єднальні семантико-синтаксичні відношення зі значенням одночасності (*Таке перевтілення ...уявлялось як повернення до первісного стану. І те перевтілення не завжди пов'язувалося зі злими намірами* (С. Губерначук); *Але чому він один? І чому так далеко десантувався від своїх родичів з національного парку Масаї-Мара?* (В. Стадниченко), послідовності (*Зразу в очі кинулась потворна сіра будова у формі куба. І тоді я все зрозумів...* (Г. Пагутяк); *Минули дорожній вказівник Стрижівка. І одразу помічаємо поле...* (ЗВ, 29.09.11); *...пройшов шепіт... І велетенський глибоко вдихнув повітря* (В. Шевчук); *...дядька Євгена заарештували... І дружина зателефонувала В'ячеславу* (Жит., 03.09.11) чи логічного наслідку, що випливає з причини, вираженої в першій предикативній частині (*Та молода йому [нареченому] заперечила. І тоді повів її Дунай Іванович у чисте поле...* (М. Янко); *Глядач захоплювався образом... І тоді на вулицях зустрічались Філіппи і Ален Делони, Клаудії Кардинале і Орнелли Мутті* (УМ, 27.06.08); *Ученого цікавлять причини мовних змін. І він уперше в історії мовознавства виділяє ...причину ...прагнення до зручності...* (М. Кочерган); *Тепер у них [фінансистів] такого повітря нема, їм погано дихається. І вони апелюють до людей* (УМ, 21.11.08); *Для реалізації задуманого необхідні не малі кошти. Й тут без допомоги ЄБРР нам ніяк не обійтись* (М., 05.10.09); *Микола не так погано вихований... І він відповів* (Жит., 03.10).

Іноді автори доповнюють єднальний сполучник **і** часткою **от** для особливого увиразнення наслідкової семантики в парцельованій предикативній частині: *...а дехто (переважно молоді) втрутився у заворушення «просто так» – аби погаласувати й похуліганити. І от – пролилася кров* (СВ, 30.03.10); *...проїжджають повз... І от ...фраза «Ваші документи»* (Н. Сняданко). Парцелят, виходячи за межі основного речення, поширює його, продовжує думку, виражену в непарцельованій структурі, тобто доповнює рематичний компонент. А. П. Загнітко наголошує, що «значення сполучника в парцельованому складносурядному реченні зростає», бо він, на його думку, «конденсує в собі, з одного боку, зв'язок із попереднім текстом, а з другого – спрямовує увагу на значущість наступного» [89, с. 31–35], а це сприяє стилізації висловлення під усне мовлення. Лінгвісти пов'язують активність парцельованих складносурядних речень зі сполучником **і** з придатністю цього сполучника відтворювати розчленований виклад та передавати динамізм повідомлення [87, с. 303].

У мові засобів масової інформації та художньої літератури початку ХХІ ст. виразною є тенденція до парцелятивного виокремлення єднальним сполучником **і** другої підрядної частини на тлі попередньої непарцельованої, напр.: Анна-Марія. Одна людина сказала, що вдома я ніколи не знайду собі пари. **І** що моє місце тут... (І. Роздобудько); Депутат. Коли я починаю вже конкретну роботу, то це говорить про те, що я до неї повністю готовий. **І** що ця вистава повністю збігається з моїми життєвими ритмами... (УМ, 12.12.08); Хочемо відновити монастир ХVІ століття, що був на подвір'ї храму. **І** від якого вцілів лише фундамент (ДТ, 18–24.11.08); Ішлося тільки про те, що це все-таки Друга світова війна... **І** що її розв'язали два хижакі – Гітлер і Сталін. **І** що українці воювали... (ЛУ, 19.05.11); Потім я зрозуміла, що це не шлях до Господа. **І** що нам лишається тільки послух... (Г. Пагутяк). Поєднуючи парцельовану підрядну частину з непарцельованою, єднальний сполучник **і** виражає єднально-приєднувальну семантику, оскільки парцелят продовжує та поширює попередню думку.

Для пов'язування парцельованого компонента з попереднім непарцельованим обмеженіше використовують єднальний сполучник **та**. Розширивши функціональний діапазон у ролі маркера єднальних семантико-синтаксичних відношень із додатковою семантикою, він значно рідше вживається як засіб поєднання парцельованих однорідних членів речення, чим посилює їхню експресивну виразність, пор.: Духовність моделюється не в механіці, а лише в поезії. **Та** в молитві (М. Руденко); ...ну зняли з тебе цей сан. **Та** заборонили правити служби (ЗВ, 08.09.11).

В українській літературній мові початку ХХІ ст. поступаються перед одиничними єднальними сполучниками у функції засобів поєднання парцелята повторювані єднальні сполучники **і... і**, **й... й**, які вживають для увиразнення перерахованих процесів та явищ. Їх залучають для пов'язування однорідних членів речення в позиції після узагальнювального слова в основному реченні (Бо їх докупи звела одна недоля. **І** Остапенків, **і** Радика, **й** Анжеліку... (В. Терен) та парцельованих однорідних членів речення з попереднім парцельованими чи непарцельованими (...хай він буде живий. **І** здоровий. **І** щасливий (О. Забужко); Їй [Доці] страшно. **Й** дивно. **Й** моторошно. (М. Матіос).

За нашими спостереженнями, у сучасній українській періодиці сполучник **та... та** як засіб виокремлення парцелята функціонує зрідка. Іноді його використовують для посилення

інтонаційного насичення повідомлення й логічного наголошення на окремих обставинах, подіях та явищах, як-от: *Хлопці вправно піднімали гирю... **Та** боролися на руках, **та** розбирали автомат, **та** стріляли з пневматичного пістолета* (УК, 22.10.09).

Для художніх творів початку ХХІ ст. характерна висока активність у функціонуванні повторюваних заперечних єднальних сполучників **ні... ні, ані... ні** як засобів поєднання парцельованих однорідних членів, пор.: *Ніхто у трьох родах не міг перемогти Мисливицю. **Ні** чоловіки, **ні** жінки* (Марина і Сергій Дяченки); *Явити світові всю широчінь своїх творчих потенцій – про це ми й не мріяли. **Ні** я, **ні** Бурдик!* (В. Діброва); *Його [Гаврилова] ж дитина й слова йому не сказала після раптового сватання. **Ні** доброго, **ні** осудливого* (М. Матіос); *Та вгнатися за її ростом жодному дереву було не під силу. **Ні** на пісках, **ні** в усій Тисовій Рівні* (М. Матіос); *...пропав безвісти. **Ні** голосу від нього, **ні** листа, **ні** могили його [батька]* (В. Захарченко); *Я не засуджую. **Ні** цих мутантів, **ні** гурського...* (В. Діброва); *...[м'яка глевка булка] ...розпухла в шлунку до неймовірних розмірів, забила подих, колом стала в горлі... **Ані** назад, **ні** вперед* (І. Роздобудько). Поєднані цими сполучниками парцельовані однорідні члени речення увиразнюють висловлення, надаючи йому ознак абсолютного заперечення однієї події іншою та потребуючи логічного завершення розвитку подій. Н. А. Конопленко констатує, що в кожному парцеляті є вершина посилення наголосу на комунікативно значущому слові, яке збігається з логічним наголосом... [120, с. 151].

Висновки до розділу 2

Функціональна специфіка єднальних сполучників полягає в поєднанні предикативних частин у складносурядному реченні чи однорідних членів у простому ускладненому реченні, де вони слугують лише маркерами єднальних семантико-синтаксичних відношень.

Із кінця ХХ–початку ХХІ ст. істотних змін у функціонально-стильовому вживанні зазнав корпус єднальних сполучників.

Ці зміни засвідчує декілька нових тенденцій:

1. Розширення функціонально-стильових параметрів єднальних сполучників **та, й**, передусім у простому ускладненому реченні, через потіснення в ужитку єднального сполучника **і**. Це зумовлено намаганням авторів надати сполучниковій системі української мови самобутнього характеру та створити

милозвучну вимову речення. Єднальний сполучник **і** зберігає попередні параметри свого функціонування як маркер темпоральних, причиново-, умовно-наслідкових семантико-синтаксичних відношень у складносурядному реченні.

2. Активізація транспозиційних переходів сполучників з інших семантичних сфер сурядності. Неспеціалізоване функціонування в ролі єднальних характерне насамперед для приєднувального сполучника **та й**, що увиразнює семантику приєднування в простому та складносурядному реченнях, розділового **хоч... хоч** та підрядного **що... що** в ролі повторюваного єднального сполучника **і... і**, які орозмовляють сучасну українську прозу й публіцистику.

3. Активніше вживання єднальних сполучників **і**, **ні... ні** як засобів парцелятивного виокремлення однорідних членів речення та предикативних частин. Найчастіше парцелюванню підлягають однорідні додатки, завдяки чому автори досягають високої експресивізації повідомлення. Повторювані заперечні сполучники **ні... ні**, **ані... ні**, поєднуючи парцелят з основним реченням, посилюють перелічувально-заперечний характер висловлення.

Відзначені зміни в реалізації єднальних семантико-синтаксичних відношень уможливають основний висновок про розширення сфери використання донедавна обмежених єднальних сполучників **та**, **й** і про поповнення кількісного складу єднальних сполучників унаслідок транспозиційних переходів сполучників з інших семантико-синтаксичних сфер сурядності й підрядності (приєднувальний **та й**, розділові **хоч... хоч**, **чи... чи**, **чи то... чи то** та підрядний **що... що**) в українській літературній мові кінця ХХ–початку ХХІ ст.

РОЗДІЛ 3. НОВІ ЯВИЩА У ФУНКЦІОНАЛЬНО-СТИЛІСТИЧНОМУ ВЖИВАННІ ПРОТИСТАВНИХ І РОЗДІЛОВИХ СПОЛУЧНИКІВ

3.1. Зміни у функціонуванні протиставних сполучників

Серед шести груп сурядних сполучників у сучасній українській літературній мові важливе місце посідають протиставні сполучники, що є реалізаторами передусім протиставних семантико-синтаксичних відношень у складносурядному та простому ускладненому реченнях.

Кількісний склад протиставних сполучників в українському мовознавстві не зазнав істотних змін (докладніше про це – у підрозділі **1.4. Склад сурядних сполучників у традиційному та новітньому мовознавстві**), але змінилася роль деяких сполучників як виразників згаданих семантико-синтаксичних відношень, оскільки одні з них потіснили в ужитку інші й розширили свої функціонально-стильові межі.

Із кінця ХХ–початку ХХІ ст. спостерігаємо нові явища у функціонально-стилістичному навантаженні найуживаніших протиставних сполучників.

3.1.1. Нові тенденції в спеціалізованому вживанні протиставних сполучників

Протиставні сполучники, як уже йшлося вище, виокремлюють на базі протиставних семантико-синтаксичних відношень, якими поєднані предикативні частини в складносурядному реченні чи однорідні члени в простому ускладненому реченні.

Зв'язок цих сполучників із протиставним семантико-синтаксичним відношенням дослідники кваліфікували неоднаково. Одні з них вважали, що «основну роль у створенні протиставних відношень відіграють антонімічні протиставлення лексичних засобів й однаковий тип структури предикативних частин» у складносурядному реченні [61, с. 64–65] чи невідповідність, «контраст між зіставляваними діями, процесами або станами, якими характеризуються відповідні суб'єкти» [99, с. 305; 72, с. 130]. На переконання других лінгвістів, у вираженні протиставної семантики беруть участь не лише протиставні сполучники, певну роль відіграє й лексичне наповнення предикативних частин та однорідних членів речення, що дало їм підстави надати протиставним

сполучникам статусу частково асемантичних сполучників [48, с. 80]. Треті дослідники наголошували, що протиставні сполучники є безпосередніми виразниками протиставних семантико-синтаксичних відношень, тобто семантичними сполучниками [29, с. 304], і констатували, що складні синтаксичні структури з протиставними сполучниковими засобами в сучасній українській літературній мові функціонують регулярно [203, с. 19].

Таке лінгвістичне осмислення якісних характеристик протиставних сполучників не посприяло однозначному з'ясуванню низки важливих питань, присвячених зміні функціонально-стилістичних параметрів деяких із них, що зумовило потребу простежити нові тенденції в їхньому вживанні та окреслити широкі транспозиційні можливості протиставних сполучників.

Останнім часом в українській публіцистичній та художній мові відчутно розширився функціональний діапазон протиставних сполучників через уживання тих, що повертаються з пасивного словника української мови. Вони так само виражають протиставні семантико-синтаксичні відношення між предикативними частинами у складносурядному та конденсатами цих частин у простому ускладненому реченні.

Із-поміж сполучників, що передають протиставну семантику між предикативними частинами в складносурядному реченні, найвищою активністю, за спостереженнями К. Г. Городенської, вирізняється органічніший для української мови сполучник **проте** [41, с. 8] зі значенням посиленої протилежності змісту висловлення в другій і першій предикативних частинах складносурядного речення [72, с. 132], що спричинило потіснення в ужитку протиставного сполучника **однак**. Цю саму тенденцію спостерігаємо й далі, пор.: *Таких видань теж з'являлося багато, **проте** не вони визначали ...основний зміст і спрямованість...* (Д. Наливайко); *Наразі досягти поставленої мети не вдалося, **проте** інтенсивність обстрілів значно знизилася* (Д., 13.01.08); *Торік його [полотно] виставляли за 3,3 млн. доларів, **проте** ніхто не захотів придбати його за таку суму* (ГПУ, 12.12.08); *У 2007 році йшлося про закупівлю у шведів «вужчих» решіток, під ці потреби навіть були виділені кошти, **проте** добра їх половина зникла невідомо куди* (УМ, 16.10.09); *Жінці доведеться важко, **проте** надія ще є* (ЗВ, 23.10.09); *Є чимало гіпотез, здогадок, **проте** багато з них ще чекають пояснень...* (М. Янко); *...продаж згубного товару міліціонери організовували у ...Харкові, **проте** завозили його з*

усіх регіонів країни (УМ, 16.10.09); ...перед Творцем усі однакові, **проте** кожне норowitz переступити поріг вічності по-своєму (В. Даниленко); Він [Сергій] добре розумів, що чинить нерозумно, **проте** нічого не міг із собою вдіяти... (Жит., 05.08.10); На ранок Сашко зателефонував Катрусі, **проте** вона не відповідала (Жит., 30.06.11); До складу паст входить речовина на основі перекису водню, **проте** в звичайні зубні пастки її не додають (М., 29.09.11). Дехто з дослідників зауважує, що сполучник **проте** не потребує конкретизації й дуже мало залежить від контексту, оскільки увиразнює протиставний зміст сурядних частин [72, с. 132].

Помітним стало вживання в українській публіцистиці складносурядних речень, виразником протиставних семантико-синтаксичних відношень, у яких є сполучник **одначе** – фонетичний варіант сполучника **однак**, що, як вважає І. Я. Завальнюк, надає висловленню розмовного характеру [87, с. 229], напр.: Питання про відновлення трансляції російських скандалів поставили на порядок денний сесії, **одначе** потрібної кількості голосів проект рішення не набрав (УМ, 25.11.08); ...це можливо, **одначе** потребує клопіткої праці в поєднанні із ґрунтовними знаннями (СВ1, 11.08); Такі маршрути вже давно треба було виставити на конкурс, **одначе** цього досі не зроблено (УК, 20.03.10); Зі слів директорки Аліни Герасименко, центр «Нова Хвиля» відкрили нещодавно, **одначе** він уже має своїх клієнтів (ГПУ, 12.05.10); Так, це її, Лідине обличчя, її тонка шия, пишні груди, її волосся, **одначе** очі чужі! (Жит., 06.11); Вона [Наталя] з нетерпінням чекала на народження дитини, **одначе** жінка постійно думала про Ігоря (Жит., 06.11).

Тенденцію до орозмовлення художніх текстів засвідчує дедалі помітніше функціонування в сучасній українській художній прозі протиставного сполучника **так**, уживання якого дослідники раніше обмежували фольклором і мовою деяких українських письменників [135, с. 166], напр.: Ближній. *Казає, не лізьте вже, так... пруться й пруться* (В. Захарченко); Батіг. *Подержали б і ще вашого [Олениного] хлопчиська, так несла вже* (В. Захарченко); ...*проїжджали й Сонячне, і Вишневе, і Яблунці, так...встав на Чортоярах* (В. Терен). К. Г. Городенська наголошує, що сполучник **так** тепер використовують у ролі виразника протиставної семантики з відтінком протилежності чи невідповідності як стильовий варіант протиставного сполучника **але** [227, с. 219]. На її думку, широке проникнення **так** в усі функціонально-стильові сфери сучасної української літературної мови зумовлює тенденцію до

набуття ним статусу стилістично нейтрального, загальновживаного [47, с. 12].

Функцію експлікатора протиставних семантико-синтаксичних відношень із компенсувальним значенням, як і раніше, у художніх текстах послідовно виконує протиставний сполучник **зате**, напр.: *Віктор Маркович не зміг урвати важливої розмови по телефону, **зате** Толя ...не забарився* (В. Діброва); *У вересні китиць залишалося всього кількадесят, **зате** вони ставали досяглими...* (Т. Прохасько); *...з вагона майже ніхто не виходив, **зате** свіжих пасажирів прибувало й прибувало на кожній станції* (В. Захарченко); *Цегли по ньому ви вже не знайдете, **зате** глина лишилася глиною* (М. Руденко); *Марлена нічого не думала, **зате** потихеньку тішилася...* (Ю. Андрухович); *Діти не зрозуміли..., **зате** добре запам'ятали сердиті погляди людей...* (О. Лупій). Свого часу дехто з лінгвістів наголошував на протиставно-компенсувальному відношенні, яке пов'язує ці частини, пояснюючи, що друга частина вказує одночасно на обмеження й контрастне протиставлення та містить повідомлення про те, чим компенсоване й урівноважене обмежуване [99, с. 316]. Інші дослідники констатували компенсувальне протиставлення змісту постпозитивного елемента, що містить відшкодування, винагороду, про яку йдеться в препозитивній частині складносурядного речення [38, с. 41].

Для стилізації писемного мовлення під усне сучасна українська періодика та художня література використовують неповні синтаксичні одиниці з протиставними сполучниками. Широко вживаними на шпальтах українських газет та художніх творів початку XXI ст. є складносурядні протиставні речення, друга предикативна частина яких виражена неповним реченням, завдяки чому автори увиразнюють її протиставно-зіставне (*Інші гадзінки відмовляють своїх гадзів брати до рук рушницю, **а** вона ні* (М. Матіос), обмежувально-компенсувальне (*Медпункт був зачинений, **зате** кімната із дошкою, бюстом Леніна і телевізором – ні* (В. Діброва); *Матч Туреччина – Вірменія жодного турнірного значення не мав, **зате** – величезне політичне* (УМ, 16.10.09) чи узагальнене протиставне значення (*Пан Рубан також запевнив, що видання наразі продовжить виходити, **проте** як тижневик* (УМ, 21.11.08); *...в інших ланках чехів обходитимуться без яскравих зірок, **але** середнього рівня футболістами пристойних європейських клубів* (УМ, 07.06.08); Геннадій Райковський. *Частина з них [автобусів] заходить на центральні вулиці, **проте** не стільки...* (М., 22.10.09); *...тіло з роками набрало трохи ваги, **але** не надто* (Ю. Андрухович).

Помітне розширення функціонально-стилістичних параметрів протиставних сполучників **проте, однак** спричинило звуження функціональної сфери протиставного сполучника **але**, який, незважаючи на це, кардинально не змінив своїх позиційних ознак у текстах наукового стилю кінця ХХ–початку ХХІ ст. Він так само передає протиставну семантику найзагальніше і, як стверджують лінгвісти, найбільш цілеспрямовано завдяки своїй недиференційованості [171, с. 616–617], напр.: *Подібне спостерігається і в присубстантивних складнопідрядних реченнях, ...**але** реалізація присубстантивного підрядного зв'язку тут не обов'язкова* (І. Вихованець); *Лексема збереглася в карпатських діалектах, зокрема бойківському та гуцульському, **але** втратила темпоральне значення* (В. Німчук); *Його вірші друкуються в альманасі Бестужева і Рилєєва «Полярная звезда», **але** в них немає характерних для декабристів громадянських і тираноборчих мотивів* (І. Дзюба); *...оказіоналізми ...утворюються за наявними в мові моделями, **але** не використовуються в загальноживаному словнику* (С. Єрмоленко); *Фактично мовознавець і логік вивчають те саме явище – мову людини, **але** концентрують свою увагу на різних її аспектах...* (М. Кочерган); *...не українські обрядові пісні сонцепоклонницького походження постали із гімнів ...Рігведи, **але** гімни Рігведи постали із сонцепоклонницьких пісень, подібних до української обрядової сонцепоклонницької пісенності* (С. Губерначук). Здійснивши аналіз протиставних складносурядних речень із власне протиставним семантико-синтаксичним відношенням, А. П. Грищенко відзначав, що предикативні частини зазвичай мають у своєму складі певні логічні центри – слова-антоніми, що сприяє виразненню різкого контрасту [57, с. 103].

У сучасній періодиці й прозі активно вживаним є протиставний сполучник **але** і в позиції поєднання обірваної предикативної частини, що вказує на перервність процесу висловлення й акцентує увагу читача на нереалізованості однієї з подій, напр.: *Юдіф Моріцівна. Я хотіла вберегти його від страшної правди, **але**...* (М. Руденко); *Завідувач музею зранку до вечора оббиває пороги кабінетів..., **але**...* (В. Стадниченко); *...щось у ньому [Євгенові Марковичу] було не від партійного працівника, **але**...* (М. Руденко); *...справу стосовно недобудованого будинку можна виділити в окреме провадження й подати... прямі позови на відшкодування заподіяних збитків, **але**...* (УМ, 06.07.06); *У Грузії, думалося, більше порядності і свободи, **але**...* (ЛУ, 23.06.11).

На переконання дослідників, **але** виражає різке, енергійне, логічно завершене протиставлення або заперечення. Усі відтінки використання цього сполучника, які обмежуються оформленням різних видів протиставлення або лише різних мотивів і ступенів заперечення, не виходять за межі його основного протиставного значення [24, с. 584].

Нині мало вживаним засобом зв'язку предикативних частин у протиставних складносурядних реченнях є сполучник **а** (*Асортимент прикрас у магазинах досить звичний, а з прикрасами на ялинку більшість співвітчизників вирішила зачекати* (УМ, 20.12.08), що розширює свої функціонально-стильові можливості в транспозиційній сфері зіставного семантико-синтаксичного відношення, пор.: *Уже кілька днів Черніговом нишпорять репортери, а в спеціалізованій фізико-математичній школі № 12 не знають спокою від телефонних дзвінків...* (УМ, 11.06.08); *Років вісім тому ім'ям видатного вченого назвали тут вулицю, а в сільській школі відкрили кімнату-музей Іллі Мечникова* (УМ, 20.12.08); *Анна. Вони [діти] на роботі, а я вдома* (Жит., 09.07.09); *Сьогодні в них [реакціонерів] шабаш, бенкет, глум. А в Україні – руїна* (ЛУ, 12.05.11); *Ви собі плетете віночок на лузі, а я блукаю лабіринтами вулиць* (Г. Пагутяк).

3.1.2. Протиставні сполучники як виразники синкретичних семантико-синтаксичних відношень

У сучасній українській літературній мові кінця ХХ–початку ХХІ ст. спостерігаємо функціонування протиставних сполучників у ролі виразників певного кола семантико-синтаксичних відношень із різними значенневими відтінками. Це надає їм подвійного граматичного статусу й уможливорює кваліфікувати як сполучники сурядності-підрядності, первинна функція яких полягає у вираженні протиставної семантики, а вторинна (частково підрядна) накладається на неї (сурядну, протиставну).

Основна причина виокремлення допустових семантико-синтаксичних відношень у складносурядному реченні, на думку Т. П. Ткачука, полягає в розподілі функціональних ролей між предикативними частинами цього речення. Він зазначає, що «протиставний сполучник повинен поєднувати сурядну частину, перша з яких виконує функцію потенційної причини, а наступна може спростовувати, заперечувати попередню, водночас виразною має бути семантика «всупереч очікуваному» [189, с. 78].

Найактивнішими оформлювачами протиставно-допустової семантики між предикативними частинами в складносурядному реченні чи однорідними членами в простому ускладненому реченні є протиставні сполучники **а, але, зате** (останній із відтінком компенсації чогось), напр.: *І вікна великі, **а** темно* (М. Руденко); *Молодий, **а** добрий, як кавалок хліба* (М. Матіос); *...в Україні немає флоту, **а** морехідне училище працює* (УМ, 25.07.08); *Дроти гудуть, **а** в хаті темно* (УМ, 26.09.08); *...вклав у комплекс 45 мільйонів, **а** він не приносить прибутків* (ГПУ, 30.09.11); *...план дотепний, **але** ж не для нашого віку* (М. Руденко); *Не пішов, **але** не спав усю ніч, переживав* (ГПУ, 19.12.08); *Ні, про незрозумілі смерті на заході країни повідомлялось і раніше, **але** відсоток негативу на відрізок часу в п'ятницю аж зашкалював...* (М., 05.11.09); *Хто він, Василь Єроменко? Сліпий, **але** поводити зрячих* (УС, 21–27.01.09); *«Поля» розраховані на три мільйони кубометрів мулу, **але** наразі вміщують уже 8,5 мільйона* (УМ, 16.10.09); *...загальна ситуація дуже непроста, **але** ми завжди можемо знайти індивідуальний підхід...* (М., 22.10.09); *Життєвий досвід у юної поетеси ще невеликий, **але** вона уміє бачити...* (Ж. 23.07.13); *Усі ці п'єси закінчуються смертю, **але** в кожній фінал має різні підстави* (Журавл., 06.08); *Пізнав його сторожку ходу, **але** не обертався* (В. Шевчук); *Минав час, **але** в степу не з'явився жоден вершник* (О. Лупій); *Невисокий, **але** симпатичний Микола вже декілька тижнів проводить її до хати* (Жит., 06.11); *Так минає обмежений, **але** якийсь дуже тягучий і спресований час* (М. Матіос); *Дружина вже на пенсії, **але** ще працює в дитячому садочку* (М., 29.09.11); *У Шарлотт є шість сестер, жодна з них не говорить українською, **зате** всі надзвичайно гарні й мають яскраво-рудий колір волосся* (Н. Сняданко); *Ми всі діти Космосу, **зате** не всім дана можливість оволодіти його таємницями* (Журавл., 06.08); *...це тільки одна, **зате** добре впізнавана пляшка* (Ю. Андрухович); *...західні структури ...набагато краще сприйматимуть меншу і компактнішу державу, **зате** побудовану на засадах європейської демократії та мовно однорідну...* (Н. Сняданко); *...Шніттке ...не жив у Німеччині все своє життя, **зате** народився і жив у Росії...* (Н. Сняданко); *Грайливий, легкий, **зате** холоднуватий* (Жит., 28.04.11); *...наперу нема, **зате** зі стелі капає* (ГПУ, 30.09.11). У цих синтаксичних конструкціях протиставні сполучники увиразнюють другу подію чи явище, яке виникає всупереч першому, і виражають при цьому допустово-протиставні чи допустово-обмежувальні семантико-синтаксичні відношення.

А. П. Загнітко констатує, що в складносурядних реченнях зі сполучником **але** «саме протиставне значення ускладнюється значенням допустовості (одне явище повинне викликати було інше, але не викликало)», а в складносурядних реченнях зі сполучником **зате** «певне явище розглядається у різних аспектах, при цьому один з них кваліфікується найчастіше негативно, а другий – позитивно» [90, с. 163].

3.1.3. Сполучники інших семантико-синтаксичних сфер сурядності та підрядності в ролі виразників протиставних семантико-синтаксичних відношень

В українській художній мові та мові української періодики початку ХХІ ст. розширюється функціональний діапазон протиставних сполучників унаслідок уживання сполучників інших семантико-синтаксичних сфер сурядності та підрядності.

Для деяких сполучників протиставне семантико-синтаксичне відношення є вторинним, тому їх кваліфікують як транспоновані в протиставну семантико-синтаксичну сферу. До таких зараховано єднальні сполучники **та, і, й**, підрядні часові сполучники **тільки, лиш** і допустові сполучники **хоч (і), хоча (й)** [227, с. 228; 49, с. 190; 87, с. 229].

У згаданих функціонально-стильових різновидах української літературної мови означеного періоду спостерігаємо тенденцію до активнішого використання сполучника **та** як реалізатора протиставних семантико-синтаксичних відношень між предикативними частинами в складносурядному реченні, напр.: *Потворко рвонувся був слідом, почав кричати, ...**та** за гуркотом і рвищем його вже ніхто не чув* (В. Терен); *На полицях їх [книг] можна побачити вже близько п'яти тисяч, **та** в планах університету – виставити всі рідкісні видання у читальному залі рідкісних видань і рукописів* (ОУ, 20.10.09); *Зараз ...він складається в якісь літери, ...**та** мені не до цього* (Марина і Сергій Дяченки); *Його побачила вуйна, ступила назустріч, **та** хлопець не дав їй вимовити й слова...* (В. Захарченко); *Посміялися в селі, побідкалися – **та** назвати Степана дурним забули* (М. Матіос); *Розпався маєток Томарів, **та** не закінчився на цьому каврайський зошит* (В. Стадниченко); *Вони давно збиралися побувати тут, у селі Каврай, «поспілкуватися» з молодим поетом Григорієм Сковородою, **та** все якось не випадало* (В. Стадниченко); *Літня житомир'янка. ...треба... купити щось поїсти, **та** головне – це ліки* (М., 05.11.09). Свого часу дослідники наголошували, що вираження сполучником **та** протиставної семантики не досить

чітке, бо тут збережено «відтінок приєднання й додавання, властивий йому в єднальній функції» [135, с. 165– 166]. У староруській мові **та** обмежено функціонував у протиставній ролі, а в пізніших текстах його вживали як зіставно-протиставний [99, с. 311–312].

Зрідка натрапляємо на речення, у яких **та** разом із частками *лише, тільки* виконує протиставно-обмежувальну функцію, де, за твердженням лінгвістів, «вплив першого елемента сурядної конструкції на певну ситуацію послаблений наявністю другого» [40, с. 81], напр.: *Оспорювати правомірність такої анафеми можна скільки завгодно – **та тільки** Польща в ситуації, що склалася, ставала ізгоєм...* (ДТ, 08–14.11.08); *Експозицій, які підтверджують диявольську жорстокість радянської тоталітарної системи, в Україні вже чимало, **та лише** в музеї, відкритому позавчора, ...нарешті вперше у вітчизняній практиці названо прізвища «червоних садистів»* (УМ, 13.10.09).

Дедалі частіше й послідовніше сполучник **та** в ролі протиставного стає засобом виокремлення й поєднання парцельованого компонента для увиразнення та виділення логічним наголосом значущості повідомлення – предикативної частини в складносурядному реченні, що, на переконання дослідників, має самостійний характер [165, с. 29] (*Десять тижнів і чотири дні мужньо трималися захисники Києва. **Та** сили були нерівні* (М. Янко); *Звичайно, багато залежить від фінансування. **Та** не менш важливо розпорядитися і тим...* (Ж., 20.11.08); *Ігор Василюк. Скільки надій покладали на свободу. **Та** чомусь не зуміли побудувати свій храм* (Журавл., 08.08); *У нас стояв горщик з квасолею, наше спасіння. **Та** вони і його забрали* (Журавл., 05.08); *Слухати його [Вадима] справді цікаво. **Та** все ж спільними зусиллями відправляємо його відсипатись* (В. Стадниченко); *Згодом вони [кочові народи] переселялися в інші місця, а деякі, розгромлені сильнішими, зникали назавше. **Та** назви ...передавалися від племені до племені, від народу до народу* (М. Янко); *Нині це з'ясовує слідство. **Та** ...жителів села обурює свердловина, пробурена за бюджетні кошти...* (УК, 20.03.10), чи однорідного члена в простому ускладненому реченні (*Ідіть уже. **Та** не вихвачайте поперед хлопця, сороки* (В. Захарченко); *...князь вирушив із військом у похід. **Та** все ж за міською брамою вирішив повернутися...* (М. Янко); *Виходячи з царства Карпат, він [Дністер] дещо уповільнює свою течію. **Та** через деякий час знову врізається спочатку у вапняки, а далі у граніти Подільської височини* (М. Янко).

На відміну від **та** єднальний сполучник **і** зрідка виконує функцію виразника власне протиставної семантики, натомість частіше набуває стилістичної ваги як маркер протиставно-допустових семантико-синтаксичних відношень, завдяки чому він, часто увиразнений конкретизатором, поповнює арсенал сполучників сурядності-підрядності, поєднуючи предикативні частини в складносурядному реченні (*Із двох учорашніх новин важко вибрати одну – найважливішу, **і** все ж довгоочікуваною та бажаною звісткою для більшості киян буде скасування нових тарифів на житлово-комунальні послуги...* (УМ, 15.10.09) чи однорідні члени в простому ускладненому реченні (*Щовечора, перенасичений враженнями від побаченого й почутого, до безтями втомлений **і** все ж радісно задоволений, я падав на ліжку...* (В. Стадниченко).

Щодо сполучників, транспонованих зі сфери підрядних у сферу протиставних семантико-синтаксичних відношень, зазначимо, що особливою активністю в ролі реалізатора неспеціалізованих семантико-синтаксичних функцій із протиставно-обмежувальним значенням сьогодні вирізняється часовий сполучник **тільки** як еквівалент протиставного **але** [227, с. 227–228], напр.: *...відлетів, **тільки** нікому про це не повідомив* (Н. Сняданко); *...виконувати [своє призначення] він міг, **тільки** таємно, ночами* (Г. Бердник); *Мале. ...не маю я з ким приязні, туж розчулити, **тільки** звук я безпрестанку на чужині жити* (В. Шевчук); *...Стас усе ще виглядав на цілком щиро закоханого, а може і був, **тільки** суть не в тому...* (О. Луцишина); *А мати в домі живу істоту я хочу давно, **тільки** ніяк не можу...* (Н. Сняданко); *І на заході життя людина стає мудрою і всеснаючою, **тільки** мудрість її і знання мають дуже обмежений ареал для застосування* (М. Матіос); *Саме тому ми шукаємо інших свідків, **тільки** не птахів і не рябих коней* (Г. Пагутяк). Одні дослідники відзначають, що в таких складносурядних реченнях маємо відхилення від норми [204, с. 31], інші констатують, що тут повідомляють про явища, перше з яких тільки передбачають здійснити, але його обмежує друге явище, що не дає змоги здійснити передбачене [171, с. 616].

Дещо рідше в цій ролі вживають сполучник **лиш** для вираження застереження чи обмеження у виконанні певної дії, пор.: *Борис Гуля. ...проект виготовлено, **лиш** за нього ми й досі не розрахувалися* (Ж., 20.11.09).

Так само обмежено використовують у функції реалізаторів протиставних семантико-синтаксичних відношень допустові сполучники **хоч (і)**, **хоча (й)**, пор.: *Він не живиться тим*

непотрібним, **хоч** є люди, для яких смітник – джерело існування (Г. Пагутяк); Ось і довелося перейти на нові методи, **хоч і** нині на корабель можуть забратися шибеники з човнів по якірному ланцюгу... (КВ, 14–20.11.08); ...президент не побоявся публічно виступити проти, **хоча** це навряд чи додало йому прибічників серед звичайних виборців (ДТ, 08–14.11.08); ...для юдеїв це свято виходу із єгипетського «рабства» було радісним, **хоча** для єгиптян – це була ніч смерті (Г. Лозко); ...я обрав завод металоконструкцій, **хоча** до того тут ніколи не був (М., 29.09.11); ...людина пожертвувала частину грошей на видання альбому, **хоча** не назвала ...свого прізвища (ЛУ, 02.06.11). Для увиразнення повідомлення в другій предикативній частині автори іноді парцелюють складносурядне речення, напр.: ...законопроект № 0973 принаймні дає надію, що державі все ж не байдужа доля Церкви. **Хоч** виявляти це варто частіше і конкретніше... (КВ1, 12.12.09); ...герой [Павло Чухрай] ...незмінно зберігає контроль над часопростором своєї душі. **Хоча** іноді ця внутрішня свобода й контрольованість дістає руйнівний вектор (Д., 21–22.10.11). Є. М. Ширяєв заперечує вираження сполучниками **хоч (і), хоча (й)** сурядної семантики, наголошуючи на їхній здатності реалізувати лише підрядні семантико-синтаксичні відношення [200, с. 52].

3.2. Функціональна динаміка розділових сполучників

Розділові сполучники закріплені за розділовими семантико-синтаксичними відношеннями, якими пов'язані предикативні частини в складносурядному чи однорідні члени в простому ускладненому реченні. Крім формально-синтаксичної функції, для розділових сполучників характерна роль передавання семантичних відношень зі значенням взаємоусунення, чергування подій або вибору одного з найбільш альтернативних варіантів, що спричинило одностайність лінгвістів у наданні їм статусу семантичних сполучників [29, с. 304; 48, с. 80].

3.2.1. Інновації у функціонально-стилістичному вживанні розділових сполучників

Нові явища спостерігаємо у функціонально-стилістичному вживанні лише деяких розділових сполучників.

Якщо донедавна (зокрема, це помітно в художніх творах середини ХХ ст.) розділові сполучники **або, або... або** були найактивнішими виразниками розділових семантико-синтаксичних відношень між предикативними частинами в

складносурядному реченні чи між однорідними членами в простому ускладненому реченні [98, с. 457], то сьогодні вони відчутно звузили свої функціонально-стильові параметри порівняно з розділовими сполучниками **чи**, **чи... чи**, що розширюють межі свого використання передусім у сучасних періодичних виданнях, напр.: *Замовляє синові **чи** внукам ...привезти сердечне* (Ж., 12.10.09); *...мені приємно пройтися у вишиванці університетським кампусом **чи** токійськими вулицями, відчутти зацікавлені погляди перехожих* (СВ, 20.10.09); *...терористичні дії набирали характеру помсти **чи** сліпого вияву насильства* (ЗВ, 09.04.10); *Цим документом передбачено ...надання пасажирями додаткових документів при купівлі товарів: посадкового талона для повітряного транспорту, проїзного **чи** посадкового талона при переміщенні залізницями* (Ж., 01.10.13); *...Віра і Надія ...всі свята традиційно влаштовували в Люби: **чи** в садочку, ...**чи** на веранді...* (Жит., 22.10.09); *І які б не вплуталися ще заметілі, яка сльота **чи** мокрінь, ляпотнява **чи** плюта, хляпавка **чи** моква – той Дух повік незнищенний* (ЛУ, 21.07.11); *Майже всі вони пов'язані між собою – родинними **чи** дружніми стосунками, видом діяльності **чи** спільністю поглядів на життя* (ЛУ, 28.04.11).

Мовознавці пояснюють це «загальною тенденцією до відсвіження, урізноманітнення традиційних наборів виражальних засобів, яка характерна для більшості функціональних стилів сучасної української літературної мови, а також другою тенденцією, суть якої полягає в актуалізації, поверненні до широкого вжитку функціонально рівнозначних до використовуваних досі сполучників, передусім тих сполучників, що становлять морфолого-синтаксичну специфіку української мови» [41, с. 8].

Помітне активне вживання в мові українських газет та художніх творів кінця ХХ–початку ХХІ ст. синтаксичних конструкцій із розділовим сполучником **чи**, що обмежує функціонування його еквівалента **або** в ролі засобу поєднання однорідних членів в простому ускладненому реченні (*...у кого було більше свободи – у поляка ...**чи** в росіянина...* (УМ, 12.12.08); *У мене є Болік, і мені більше нічого не треба – у сенсі самотності **чи** боротьби з нею* (К. Хінкулова); *А вона – може, там і не було ніяких брів **чи** вилиць* (К. Хінкулова); *Що він [ранок] надає серцю **чи** розуму?* (І. Роздобудько) й рідше – предикативних частин у складносурядному реченні (*...справдились надії **чи** клич відгукнувся в душах людей?* (Журавл., 06.08); *...деякі молоді жінки ...приходять зі скаргами*

на перші ознаки старіння **чи** бабусі звертаються до лікарів з болями в суглобах... (М., 08.09.11); ...це почули Боги молитву **чи** не хочуть брати її (Г. Лозко); ...його мучило сумління **чи**, може, він уже не перебував на цьому світі... (Е. Андієвська). Г. Ф. Гаврилова зазначає, що такі розділові складносурядні речення мають яскраво виражену суб'єктивно-оцінну модальність одного з двох наявних явищ або подій [35, с. 9].

Досить виразною є тенденція до поширення складнопідрядних речень із двома підрядними з'ясувальними частинами об'єктної семантики, друга з яких поєднана з попередньою розділовим сполучником **чи** та найчастіше виражена часткою-реченням **ні**, що, на думку дослідників, надає таким синтаксичним конструкціям невимушеного оповідного характеру [42, с. 261], напр.: Їй [Єві] уже однаково, жива вона **чи** ні (Марина і Сергій Дяченки); Невідомо, отримала бабуся за молоко якісь копійки **чи** ні (УМ, 20.11.08); Громадянам нашого міста все одно, забруднене воно **чи** ні (М., 08.09.11); Жителі села спостерігають, витримає панський маєток ще декілька років **чи** ні... (ЗВ, 08.09.11); Люди не вірять, краде той чи інший політик **чи** ні... (Д., 21–22.10.11).

Розділовий сполучник **чи** нині так само зберігає свої функціонально-позиційні параметри в ролі засобу поєднання складників стійких словосполук для стилізації сучасної прози під розмовне мовлення, пор.: Так **чи** інак, людська мішанка на Пісках мало чим відрізнялася від мішанки на Царині... (М. Матіос); ...так **чи** так з неї часом користали як не випадкові мандрівники..., то навколишні мешканці... (Ю. Андрухович); ...увечері так **чи** не так на Колю чекала серйозна розмова (В. Шевчук); Рано **чи** пізно це дається взнаки (М. Руденко); Але так **чи** так, ризикувати доводилося всюди, отже, не було сенсу ховатися в глушині (М. Руденко); Отже, так **чи** так, але все це мусило скінчитися раптовою зупинкою серця... (Ю. Андрухович); ...там би я, вір **чи** не вір, дала собі раду... (О. Луцишина).

Повторюваний розділовий сполучник **чи... чи** дедалі частіше вживається для вираження розділових семантико-синтаксичних відношень із відтінком непевності, припущення між підрядними з'ясувально-об'єктними частинами та маркування з'ясувально-об'єктного відношення між підрядними з'ясувальними частинами й опорним предикатним компонентом у головній частині складнопідрядного речення, пор.: Голос молодого здригався, намагаючись перебивати музик, так що було незрозуміло, **чи** напrawdę п'яний, **чи** трохи дурний (М. Матіос); Я часто думаю, **чи** сниться йому та автотраса, на

якій занесло машину, **чи** чуються сирени поліції і «швидкої» допомоги, **чи** миряться заплетені навколо керма Танині руки... (К. Хінкулова); Тому я досі вагаюся, **чи** його тільки увечорі приносить вітром з півдня, **чи** вдень баштань просто набирає барви повітря... (Е. Андієвська); Не розуміла, **чи** вона ще жива, **чи** божеволіє, **чи** ...все це поганий сон (Жит., 09.07.09); Важко тепер сказати, **чи** їй справді трапилася така історія з Іваном Струком, **чи** це витвір народної фантазії (М. Янко); **Чи** це Бог, **чи** це частина якогось карнавального дійства, звідки мені знати? (Г. Пагутяк); Але хто знає, **чи** добре нам буде, **чи** не сваритимуть нас там за ганебні вчинки? (Г. Пагутяк); Тільки не знаю, **чи** осудив Він сестрицю Анну, **чи** підніс її знову над нами... (Г. Пагутяк). Зрідка трапляються складнопідрядні речення, у яких повторюваний розділовий сполучник **чи... чи** приєднує цілу й зредуковану підрядну з'ясувальну частину об'єктної семантики, що особливо загострює ситуацію й увиразнює вагання мовця у виборі можливого і правильного варіанта розвитку події, напр.: Я зараз міркую, **чи** відповісти так гумористично, як задається питання, **чи**... (УМ, 25.12.08); А вже вона [Людмила] зробить висновок: **чи** до пари Ярина Павлові, **чи**... (ЛУ, 03.02.11); Люди обмірковують, **чи** залишатися їм у селищі, **чи**... (ЗВ, 12.09.11).

Як виразник розділових семантико-синтаксичних відношень із відтінком непевності **чи... чи** слугує засобом поєднання однорідних членів, указує на риторичність висловлення й потребує від іншого компонента можливої відповіді на припущення, напр.: І хто з них тепер дурний, **чи** Марія, **чи** її син, **чи** обидвоє зразу... (М. Матіос); Наукова думка впевнено відкинула олексіївську та інші версії й зупинилась на двох вищезгаданих: **чи** село Івківці, **чи** містечко Медведівка (Журавл., 04.09); Він [фахівець] має заповнити анкету – **чи** оформляє кредит, **чи** відкриває простий рахунок (ГПУ, 30.09.11).

Незважаючи на розширення функціонально-стилістичної сфери використання повторюваного розділового сполучника **чи... чи**, такий же сполучник **або... або** залишається в активному вжитку художнього та публіцистичного стилів, указуючи, як зауважує дехто з дослідників, на найбільш категоричну роздільність складносурядних речень [38, с. 27], оскільки синтаксичні конструкції, пов'язані ним, не можуть сприйматися одна без одної [40, с. 60]. Напр.: Чоловік. **Або** ви платите і заправляється, **або** ви звідси не виходите (Марина і Сергій Дяченки); **Або** селяни продаватимуть зерно за безцінь, **або** правдами-неправдами вони шукатимуть інші

гроші (УМ, 20.11.08); ...**або** пан Вінський володів даром провидця, **або** конкурс проводили з грубими порушеннями чинного законодавства (УМ, 13.10.09).

Як і раніше, повторюваний розділовий сполучник **або... або** використовують у сучасній українській газетній мові, художніх творах та наукових текстах як засіб поєднання однорідних членів речення без узагальнювального слова, що увиразнює узагальнений характер текстів (Мусить **або** йти грітися на весілля, **або** їхати назад (Г. Пагутяк); ...треба було **або** зрізувати двері, **або** довбати стіну (В. Шевчук); І хочеться **або** вмерти, **або** співати (М. Матіос); Можна сказати, що я – **або** новий Орфей, **або** новий Одисей (В. Діброва); Тому форум **або** стане черговим інструментом Москви, **або** залишиться консультаційним органом без будь-якого впливу (УМ, 25.12.08); Відтепер у контракті ...обов'язково передбачено організацію підготовки та видання підручників **або** за рахунок спецкоштів університету, **або** як комерційні проекти (ОУ, 13.10.09); ...стоїмо тільки ми з Василем, і нам належить **або** загинути, **або** започаткувати новий родовід (М. Руденко); ...громадяни не гасять облигації свідомо – **або** через небажання платити податки, **або** з патріотичних міркувань (УК, 21.10.09); Соціально-політичного змісту народних рухів **або** не сприймав, **або** ігнорував як щось для себе чуже, небажане... (І. Дзюба); ...дія споживацького імпульсу ...**або** спотворює їх [людські потреби], **або** експлуатує їх зовсім не в напрямі розвитку людської особистості та духовних цінностей (І. Дзюба), після узагальнювального слова перед кожним із них для чіткого наголошення на виборі одного з можливих варіантів (...не так уже й багато маєш до вибору – **або** бігти по розум до ворожки, ...**або**, звісна річ, молитися Богу й чекати... (О. Забужко), однорідних членів речення попарно для вираження парної альтернативи (Кожен ...відчуває в собі сили та бажання працювати на благо свого району **або** області, села **або** міста... (УМ, 22.07.09) чи предикативних частин у позиції однорідних членів речення після узагальнювального слова [42, с. 26] (Мешканки Лецівки висунули ультиматум лісовим бізнесменам: **або** вони хоч раз на тиждень пошанують їхнє право на чисту річкову воду, **або** жіноцтво вдасться до акцій протесту... (УМ, 29.10.08); Ми декілька разів обговорювали це питання: **або** наші стосунки стають такими, як були раніше, **або** ми розлучаємося... (УМ, 23.01.09); ...про мерців переважно кажуть одну з двох речей – **або** цілком інша людина, **або** зовсім як живий (Ю. Андрухович); Дружина. Ти повинен обирати одне: **або** сім'я, ми з Іринкою, **або** твоя мати! (Жит., 06.11); Я ще не

вирішив одного питання: **або** невдовзі ми повернемося в країну, **або**, може, я піду шукати щастя в іншому місці (ЗВ, 12.09.11); Тут питання стоїть гостро – **або** люди, **або** надприбуток для власника свиногокомплексу (ГПУ, 30.09.11).

Для посилення експресії газетного мовлення автори зрідка вживають повторюваний розділовий сполучник **хоч... хоч** як еквівалент до **або... або**, що ще більше увиразнює вибір одного з двох можливих варіантів, як-от: **Хоч** стій, **хоч** падай (УМ, 20.12.08). С. П. Бевзенко зауважує, що за умови багаторазового повторення парних розділових сполучників **або... або**, **чи... чи** вони стають виразниками відношень зі значенням несумісності, які нашаровуються на відношення із семантикою чергування [6, с. 21].

Із-поміж парних розділових сполучників широкого вжитку в сучасній українській періодиці та прозі набуває донедавна вузько спеціалізований сполучник **чи то... чи то** та його редукований варіант **чи то... чи** як виразник розділової семантики зі значенням припущення й вибору одного з багатьох можливих варіантів. Він функціонує переважно як засіб поєднання предикативних частин у складносурядному реченні (**Чи то** нові підкови роздавав їзовим задурно, **чи то** його невтихаюча дрімба робила свою справу... (М. Матіос); ...жваве дівча було завжди поруч – **чи то** медсестру покликати, **чи** по щось збігати (Жит., 22.07.10); ...**чи то** далася взнаки втома, **чи** судді вирішили трошки допомогти господаркам... (УМ, 25.11.08); ...і він [поет] **чи то** повісився у своїй камері, **чи** він був убитий 23 листопада 1929 року (Д., 21–22.10.11), однорідних членів у простому ускладненому реченні без узагальнювального слова, указуючи на сумнівність і невпевненість мовця в правдивості вираженої інформації (Ким почувалося **чи то** на святі, **чи** на роботі причепурене й вишикуване у лави козацтво? (СВ, 20.10.09); І люди **чи то** не знають, **чи** знову таки навмисно нічого не роблять для утилізації його (ЗВ, 29.09.11); ...простягала руку **чи то** по відпружну цигарку, **чи** по келиха... (О. Забужко); ...регіонами погодилися **чи то** на створення нової «широкої коаліції», **чи то** на поправки до Конституції... (ДТ, 08–14.11.08); Періоди «жахливого зламу» – **чи то** зі страху бути непотрібним сучасності, **чи** розстрілу та репресій – пережили майже всі (ЛУ, 14.07.11); І в ці **чи то** сприятливі, **чи то** тяжкі роки Іван Михайлович каторжно й виснажливо працює... (ЛУ, 09.06.11), Наталя. Ігоре? – **чи то** перепитала, **чи то** ствердно сказала вона (Жит., 06.11), або ж після узагальнювального слова для увиразнення семантичного наповнення поєднаних

елементів (...стоїть двоє озброєних – **чи то** поліцаї, **чи** німці (Жит., 29.10.14); ...було щось від рідного, монгольського: **чи то** візерунок в оздобі вікон і дверей, **чи** орнамент на килимі або зброї на стінах палат... (О. Лупій); ...щось непевне зупиняло його [Пепу] – **чи то** кепська акустика приміщення..., **чи** знову це місячне розмите освітлення... (Ю. Андрухович); Мольфою може бути будь-яка річ – **чи то** зумисне виготовлений оберіг, **чи то** предмет побутового використання... (Г. Бердник); Невідомо чому – **чи то** через незвичні обставини, **чи то** через темряву в салоні, **чи то** через водія з великими вухами, **чи то** через його ...музику – усі надовго й незручно замовкають... (Ю. Андрухович).

Сполучник **чи то... чи то** в ролі виразника розділових семантико-синтаксичних відношень, за спостереженнями мовознавців, надає конструкціям виразнішого питального інтонування [48, с. 80] й передає семантику взаємоусунення однієї події іншою [40, с. 59–60].

Дещо іншу спеціалізацію виявляє парний розділовий сполучник **то... то** як реалізатор розділових семантико-синтаксичних відношень зі значенням чергування подій, процесів чи явищ [40, с. 59]. Він характерний передусім для художніх творів, сприяє їхньому орозмовленню та співвіднесенню з фольклорними джерелами (Усе розпитує **то** в одного, **то** в другого (В. Захарченко); Старші брати ставилися до мене **то** зверхньо..., **то** змушували читати засмальцьований шмат газети... (М. Руденко); **То** забирають території..., **то** переінакшують історію на свій лад... (Журавл., 10.08); ...того мені вистачало, щоб відчувати всю радість цієї божевільні, яку в нас понад 70 років називали **то** червоною, **то** радянською армією... (В. Захарченко); ...**то** лежав..., **то** міряв кроками кімнату з кутка в кут, **то** викурював цигарку за цигаркою... (Жит., 09.07.09); ...лазерне шоу в нічному небі імітуватиме **то** запряжені сани, **то** оленячі роги, **то** інші атрибути (УМ, 27.12.08); Над синьою морською гладінню **то** припадають до самої води, **то** злітають у вись бистрокрилі чайки, тривожно квилять... (М. Янко); **То** вшановували богів неба і землі – покровителів сімейних цінностей, **то** невістки і зяті ходили в гості до свекрух і тець, **то** всі вдома приймали бога достатку (УМ, 21.01.09); Кияни й так нерідко потерпають через транспорт – **то** маршрутки треба довго чекати, **то** тролейбуси переповнені (УК, 21.10.09); Затиснувши губами голку, вона [мама] обмірювала Василька сантиметром, підпорювала і наживляла, а він **то** повертався на всі боки, **то** піднімав руки, **то** присідав (В. Терен); Час від часу допомагав у

господарстві: **то** тин полагодить, **то** дров наколе (Жит., 27.05.10); Вона [Юлька] розмальовувала свій уже величенький живіт, виводила пензликом **то** симпатичну мордочку ведмедя, **то** веселий смайлик (Жит., 12.08.10); Деся у прозорому серпанку на самісінькому небокраї ...з'являються ледь помітні краєвиди-привиди: **то** озерця серед степу, **то** далеке селище (М. Янко); На хвилях з'являлися **то** вирвані дерева, **то** жмути очерету, **то** уламки якоїсь будівлі (М. Янко); Знову «на марші» виникли проблеми: **то** котельні не готові, **то** коштів немає (Ж., 22.10.09); А в стані закоханості час **то** розтягувався, **то** стискався і поводився абсолютно хаотично (М., 29.09.11). У складносурядних реченнях сполучник **то... то** вказує на події, які, на думку лінгвістів, відбуваються в різних часових вимірах [90, с. 162] і почергово замінюють одна одну [105, с. 185–186].

Для емоційного підсилення другого складника повторюваного сполучника автори зрідка використовують частку **а**, завдяки чому увиразнюють значення попереднього однорідного члена речення й надають висловленню градаційного відтінку, напр.: *За мільйони років вона [лагуна] не менше двохсот разів перетворювалася **то** на сушу, **а то** – на море* (М. Янко).

3.2.2. Розділові сполучники в периферійних семантико-синтаксичних сферах

Характерною функціональною властивістю сполучників **або**, **чи** є їхня здатність проникати в периферійні семантико-синтаксичні сфери сурядних і підрядних сполучників, тобто ставати неспеціалізованими виразниками сурядно-підрядного зв'язку, унаслідок чого вони набувають подвійного граматичного статусу. У сучасній українській граматиці дослідники їх кваліфікують як пояснювально-ототожнювальні сполучники сурядності-підрядності [44, с. 6], на противагу іншим лінгвістам, котрі зараховували їх до підрядних [180, с. 519, 523; 207, с. 300] чи сурядних [182, с. 473–474] сполучників.

У мові української преси та наукових видань досі переважає пояснювально-ототожнювальний сполучник **або**, напр.: *Насипаний він на честь провідника хорватського племені Гала, **або** Галиці, який бував тут ще у IX столітті* (ДТ, 18–24.11.08); *Богдан Веселовський, **або** Бонді, як його називала мама, – перед Другою світовою війною був найпопулярнішим автором естрадних пісень у рідному Стрию та Львові* (ЛУ, 21.04.11). Його вживають переважно у функції приєднання

поняття чи терміна з тим же лексичним значенням, що характерне й для попереднього терміна, пор.: Як специфічний спосіб поетичного висловлення думки вільний вірш, **або** верлібр, приваблює увагу не лише митців, а й учених (НС, 01.09); Мовознавство, **або** лінгвістика, – наука про природну людську мову загалом і про всі мови світу як її індивідуальних представників (М. Кочерган).

Досить активно в сучасній українській літературній мові використовують синтаксичні конструкції, у яких цей сполучник приєднує сурядно-підрядним зв'язком речення чи словосполучення, що є другим складником подвійного заголовка, для кращого розуміння суті повідомлення й зацікавлення читача його змістом [227, с. 23] (Жаба в казані, **або** як подолати кризу... (Д., 23.01.09); У 1818 році вийшла праця датського мовознавця Расмуса Раска «Дослідження в галузі давньопівнічної мови, **або** Походження ірландської мови» (М. Кочерган); Як досягнути самоокупності, **або** Степан Вовк (Н. Сняданко); Саме це зумовило введення до шкільної програми циклу поезій «Дивосвіт, **або** перша книжечка для Дзвінки» (НС, 01.09) або речення, ідентичне за значенням попередній конструкції (17 січня в Парижі відбулася традиційна українська Маланка – українське народне свято напередодні Старого Нового року, **або** святого Василя (14 січня) (Д., 21.01.09); Навіть жерці звалися друїди, що означає – «людина дуба», **або** «той, хто знайшов дуб» (Г. Бердник).

Дедалі частіше в сучасній українській періодиці та художній літературі констатуємо тенденцію до помітного розширення сфери функціонування пояснювально-ототожнювального сполучника **чи** в поєднанні з підсилювальними частками *то* *нак* для виправлення, удокладнення попередньої думки, що не є інформаційно значущою без уточнення, напр.: За рахунок чого (**чи** то нак кого) тоді буде виживати транспорт? (УМ, 25.12.08); Отож, свій день народження, **чи** то нак переродження, він почав святкувати саме в той весняний день, коли це сталося (С. Ушкалов); ...у поржавілих механізмах ...завелася ціла родина зозуль, **чи** то нак ворон... (Ю. Андрухович); ...я не потерплю в ній жодних ваших слобожанських пальців, – розпалюється кретинний, **чи** то нак креативний режисер (С. Ушкалов); Ось уже другу добу ти нудишся в цьому поїзді, кинувши на поталу недоумкам свої псевдонаукові розробки і тим ризикуючи дістати копняка з інституту, але їдеш, їдеш, бо тебе покликано телеграмою за підписом самого Фелліні, **чи** то нак Гічкока... (Ю. Андрухович); Це в очах влади було неабияким

зухвальством: звертатися до такої особи «хлопською» мовою, **чи то пак** «наріччям»? (ЛУ, 10.03.11). Л. А. Булаховський доводив, що давнє *пак* означало «назад, навпаки, у свою чергу, знову, в протилежному напрямку», а в сучасній українській мові аналогом до нього є прислівник *навпаки* [17, с. 503].

3.2.3. Неспеціалізоване вживання сполучників у семантико-синтаксичній функції розділових

Група розділових сполучників значеннєво стійкіша, ніж група протиставних сполучників, у вираженні однойменних семантико-синтаксичних відношень, що зумовлює незначну кількість транспозиційних переходів до неї сполучників з інших семантико-синтаксичних сфер сурядності.

Лише деякі парні градаційні сполучники, зокрема **як не... то, як не... так, якщо не... то, якщо не... так, коли не... то** за умови поєднання семантично однопланових однорідних членів речення набувають ролі повторюваних розділових сполучників **або... або, чи... чи**, пор.: **Як не** багно, **то** золотий трон, а врешті-решт все повернулося до обшарпаного крісла на кухні... (Г. Пагутяк); В лісах не переводилася усяка ягода – **як не** суниці, **так** ожина, чорниця або малина (В. Діброва); Варто зауважити, увесь вільний час він намагався заповнити **якщо не** читанням у бібліотечній залі..., **то** лайдакуванням у велелюдних місцях (Г. Цимбалюк); ...ще й досі в українських селах на Різдво кладуть під святковий стіл **якщо не** плуг, **то** леміш від нього (Г. Лозко); А тут уже румунські буки грають йому **як не** «гуцулку», **то** аркан... (М. Матіос).

Найвиразнішим транспонованим вербалізатором розділової семантики є парний сполучник **як не... то**, що вказує на чергування подій, які змінюють одна одну, напр.: ...звіра бачили **як не** в Австрії, **то** в Полтаві, чи навіть в якомусь підкарпатському селі (УМ, 23.01.09); А Марія ...покрикувала на старших Машталерових дітваків, що тягали немовля **як не** в тачці, **то** на руках... (М. Матіос); ...а Андрієві **як не** картоплю скаже чистити, **то** пошле бурячиння свиням рвати (М. Матіос); Ця таємнича закономірність зберігається і в прізвищах усіх нових співробітників, ...у редакції, ряди якої поповнюють поважні **як не** віком, **то** інтелектом чоловіки-квіти... (Н. Сняданко); ...люди ...зустрічали Івана **як не** в Яремчі, **то** в Багні, **як не** під Вашківцями, **то** біля Снятина (М. Матіос).

3.3. Протиставні і розділові сполучники в позиції парцелята

Сучасні українські газетні контексти та художні твори тяжіють до нанизування парцельованих конструкцій переважно з протиставними й рідше – з розділовими сполучниками. Це свідчить про навмисне перервання руху думки для контрастного зображення двох зіставляваних одиниць або чергування подій, явищ і процесів, що можуть взаємоусувати один одного.

Парцелюванню підлягають синтаксичні одиниці, засобами зв'язку яких із попередніми слугують протиставні сполучники у функції емоційного увиразнення нової інформації, причому, як зауважує В. В. Орехов, «комунікативна значущість цієї інформації підкреслена виокремленням положенням парцелята» [152, с. 230].

Для протиставних сполучників зона парцеляції охоплює насамперед складносурядне речення, у якому вони поєднують предикативні частини для експресивізації інтонування речення та підсилення протиставного значення парцельованого компонента, напр.: *Вони тримаються за руки, як недавні коханці. **Але** живими їх не назвеш* (Г. Пагутяк); *Хлопець вчився. **Але** смерть неньки все перекреслила* (Ж., 22.10.09); *Вийшов ряд наукових праць з міфології... **Проте** систематичного викладу ...не маємо й досі* (Г. Лозко). І. Я. Завальнюк зауважує, що парцеляція складносурядних речень у газетних контекстах є свідченням суб'єктивізації висловлення, оскільки парцельований компонент містить особливу для автора інформацію, яку він прагне розширити й увиразнити, посилюючи таким чином авторське Я [87, с. 304].

Розділові сполучники є засобами зв'язку передусім парцельованих однорідних членів у простому ускладненому реченні, напр.: *Лише дивився на двері. **Чи** буравив очима стелю* (М. Матіос).

За спостереженнями дослідників, у сучасній українській літературній мові помітно назріває тенденція до вживання протиставних сполучників **але**, **однаке**, **проте** для парцелювання предикативної частини в складносурядному реченні [87, с. 303], причому друга предикативна частина тут є повним реченням, що зумовлює поступове ланцюгове розгортання подій, виокремлених авторським задумом, напр.: *Утім, може, це непотрібне самовиправдання, ми самі змінювалися поступово й небезболісно. **Але** достеменно ...в пам'ять запала стаття та ім'я її автора* (НС, 01.09); *Дівчина*

одержала навіть запрошення в Польщу – для мистецького вдосконалення. **Але** жити талановита співачка не має де (Ж., 22.10.09); І раніше лікуватися було накладно для гаманця. **Але** нині хворіти стало для багатьох просто недозволеною розкішшю (Ж., 22.01.09); Борис Григорович. Ми весь час говоримо про кризу економічну. **Але** вона через півроку-рік закінчиться (УМ, 16.10.09); Такої книжки поки що немає. **Але** приклад таких видань є (В. Стадниченко); Краще, звичайно, виглядає, ніж в останні роки. **Але** жир на пузі ще теліпається (ГПУ, 30.09.11); Господарям немовби навіть пропонували навзамін двокімнатну квартиру в розташованому не так уже звідси й далекому Дніпродзержинську. **Однак** Семені рідне село відмовилися покидати навідріз (УМ, 20.11.08); Попри це, вибір висококласних гравців у французів явно ширший... **Однак** наставник румунів Віктор Піцурке зумів побудувати гру іншим чином... (УМ, 11.06.08); Країни колишнього СРСР завалили світовий ринок титановим брухтом... **Однак** до кінця 1990-х років запаси цього аерокосмічного металу почали стрімко скорочуватися (Ж., 12.10.09); На вродливу південноафриканку дуже розраховували. **Однак** Шарліз відмовилася від зйомок, не пояснивши причини (УМ, 15.10.09); ...кожна школа мусить мати свій розрахунковий рахунок, свого бухгалтера... **Однак** для частини шкіл, особливо сільських, це – проблема... (ОУ, 13.10.09); В Україні ж тоді мало хто знав про цей рух і надавав значення його розвитку. **Однак** з 1996 року ...державна семимильними кроками надолужила відставання (УК, 20.10.09); До речі, це не лише українська проблема, а загальносвітова тенденція. **Однак** вона відрізняється від попередньої (Ж., 20.11.09); ...метод витлумачення трипільських символів через міфологію, етнографію, релігієзнавство уже себе вичерпав. **Однак** ...новий поштовх для розвитку того методу ...може принести звернення до українського ...мистецтва... (С. Губерначук); ...тоді цікаві та інновативні ідеї самі з'являться в головах співробітників. **Проте** вчасна виплата зарплатні чомусь не входить у перелік... (Н. Сняданко); Наші предки мали вже ці знання з дуже давніх часів. **Проте** із дерева чи з піску робили ліки... (Г. Лозко); Дівчину звільнили з в'язниці. **Проте** незабаром вона померла (Журавл., 07.08); ...про користь дарів природи... знаємо все. **Проте** досі деякі факти про звичні для нас овочі та фрукти видаються доволі дивними та незвичайними (Журавл., 10.08); Усі підрозділи цеху з виробництва зефіру оснащені сучасним автоматизованим обладнанням, у виробництво впроваджені нові технології. **Проте** наш зефір зберігає смак, знайомий з

дитинства (ГПУ, 21.12.08); ...перший діагноз лікарів був «смерть від перелому основи черепа внаслідок падіння». **Проте** причини падіння були незрозумілі (УМ, 15.10.09); Синтаксичні зв'язки між членами простого речення щодо своєї сутності звичайно споріднені з синтаксичними зв'язками між частинами складного речення. **Проте** в межах простого і складного речень ієрархічні стосунки між їх типами істотно розрізняються (І. Вихованець); Стартові умови на сьогодні вкрай несприятливі. **Проте** історіотворчий і культоротворчий потенціали нашого народу не слід скидати з ваги (І. Дзюба).

У простому ускладненому реченні сполучник **але** поєднує парцельований однорідний присудок [120, с. 96], завдяки чому автори увиразнюють різкий контраст дій або процесів, напр.: *Наш народ не продається. Але, на жаль, легко купується* (КВ, 14–20.11.08); ...*Анна востаннє поцілувала холодне чоло покійного. Але* чорного одягу так і не скинула (Жит., 09.07.09). Т. В. Шевченко зауважує, що парцеляція присудків підвищує комунікативне значення висловлення й надає «синтаксемі кращої оглядовості через привернення уваги до окремих змістових компонентів» [199, с. 75].

Більш уживаними в мові української преси початку ХХІ ст. є парцельовані прості ускладнені речення з протиставним сполучником **зате** для вираження протиставно-компенсувального значення, напр.: *У 1902 році подружжя продало маєток у Попівці. Зате* прожиті там роки згадувало ще довго (УМ. 20.12.08); *Турецький володар ...не втручався в поточні справи переселенців. Зате* обумовив для себе право вимагати ...вступу до його війська загону українських козаків... (Журавл., 02.09).

Спостерігаємо також тенденцію до помітного збільшення складносурядних речень зі сполучником **зате**, що приєднує другу парцельовану предикативну частину, напр.: *Той ...також лежить непорушно. Зате* інший підносить постріл... (Марина і Сергій Дяченки); Білоруський «бацька» Олександр Лукашенко вмотивувався на дванадцятій сходинці, випередивши й Барака Обаму... **Зате** відомий своєю грайливістю французький президент Ніколя Саркозі опинився аж на двадцять восьмому місці рейтингу (УМ, 16.10.09); Нам би не хотілося такого розвитку подій. **Зате** влада своїми діями інколи не залишає українцям вибору (Жит., 07.03.11); Усе логічно! **Зате** деякі нардепи ...уже два десятиріччя сидять у парламенті... (ЛУ, 14.07.11); У 9-му класі, посеред зими він, Заремба, підбив нас із Бурдиком тягтися з ним у Святошин... **Зате** в 10-му він разом із Блохіним виступав за «дубль» (В. Діброва). Т. В. Шевченко

наголошує, що в парцельованих складносурядних реченнях із протиставними сполучниками «розрив структури речення відбувається не спонтанно, а в результаті запланованого та стилістичного мотивованого членування складносурядної синтаксичної конструкції. Парцеляція збільшує інформативність повідомлення, бо до об'єктивної інформації, закладеної в синтаксемі, додається авторська оцінка, яка проступає завдяки актуалізації частини висловлення» [198, с. 92–93].

Широко вживаним на шпальтах сучасних газет та в художніх текстах залишається сполучник **однак** як виразник протиставних семантико-синтаксичних відношень із протиставно-обмежувальним відтінком у ролі засобу поєднання парцельованої предикативної частини з непарцельованою в складносурядному реченні, що, на думку Н. А. Коноplenко, «обмежує кількісний та якісний вияв першої або уточнює її, заперечуючи в чомусь її зміст» [120, с. 107], пор.: *Основою образної системи його [Винниченкових] драм є чітка натуралістична фактура. Однак вона підноситься до символістської таємничості...* (Журавл., 06.08); *Мізерні пенсії і соціальні допомоги ...не завжди дають зводити кінці з кінцями. Однак уряд ...це не обходить* (УМ, 07.06.08); *Можна ...говорити про несприятливі економічні проблеми. Однак ...варто було б відвідати лікаря...* (Жит., 06.11.08); *У цей час був опублікований джерелознавчий огляд В. Кордта «Чужоземні подорожні по Східній Європі до 1700 р.»... Однак це пожвавлення ...виявилось короткочасним...* (Д. Наливайко); *Ще до початку листопада Нацрада запропонувала росіянам обговорити ситуацію... Однак, за словами О. Жарова, досі офіційного запрошення із зазначенням дати переговорів від української сторони не надходило* (Ж., 20.11.08); *...кілька банків ...знову міцно стали на ноги. Однак настороженість у людей до них не зникла...* (Ж., 22.10.09); *На декількох підприємствах залишалися продукції ...для виготовлення титанового прокату... Однак був відсутній попередній переділ...* (Ж., 12.10.09); *Бульдозерист був якийсь наполоханий та збентежений. Однак товстунчика мало цікавив його внутрішній стан* (В. Терен); *Мабуть, надто тривалою ласкою чоловічої долоні я вкотре з острахом дивлюся на свій щоденник. Однак страх перед паперовим викликом минулого не може заступити страху перед завтрашнім* (М. Матіос); *Передбачається зробити сертифікат тестування не однорічним. Однак випускники попередніх років ...можуть брати участь у повторному тестуванні* (УК, 20.03.10); *Всім нам подобається бути заможними, примножувати багатство й надалі. Однак саме багатство не завжди є найбільшим*

благом (В. Стадниченко); *Є сім'ї багаті, є бідні. Однак багаті не обов'язково щасливі...* (В. Стадниченко).

Протиставні сполучники дедалі активніше функціонують як засоби поєднання сурядним зв'язком зредукованої парцельованої предикативної частини, замість якої ставлять три крапки, із попередньою непарцельованою. Типовими виразниками протиставних семантико-синтаксичних відношень у цьому разі є власне-протиставні сполучники **але, однак**, пор.: *Його [кіно] можна прирівняти до світової фантастики. Але...* (УМ, 25.12.08); *...фракція демонструвала свою позицію і зберігала монолітність. Але...* (Д., 21.01.09); *...я повірив школі. Однак...* (М. Руденко). Таке замовчування подальшої інформації свідчить про нездійсненість запланованих дій, процесів чи станів й акцентує на цьому увагу читача, увиразнюючи попередню синтаксичну конструкцію.

Функції засобу членування інформації іноді набуває протиставний сполучник **так**. Він помітно підсилює зміст непарцельованої частини, що надає усій синтаксичній конструкції градаційного відтінку, напр.: *Василько. А ще ми збирали колоски. Так і те віднімали* (В. Захарченко); *Ви ставите нормальні запитання. Так все це – ось стілець від загального обсягу проблем* (ГПУ, 30.09.11).

На відміну від протиставних сполучників розділові сполучники як виразники розділових семантико-синтаксичних відношень між парцельованим і непарцельованим компонентами в складносурядному реченні використовують обмеженіше. Зона парцеляції для них охоплює переважно просте ускладнене речення.

Одні дослідники заперечували вживання розділових сполучників у функції засобу поєднання парцельованого компонента [122, с. 58–59], аргументуючи це тим, що «сам прийом парцеляції сприяє членуванню фрази, й у розділових сполучниках немає потреби» [Там само, с. 58–59]. Інші наголошували на тому, що «індивідуальний стиль кожного письменника пов'язується завжди з властивими його мовленню ритміко-інтонаційними та синтаксичними структурами, добір яких зумовлює тяжіння до певних граматичних засобів (зокрема, перевага одних сполучникових форм над іншими)» [198, с. 93]. Треті мовознавці констатували, що розділові сполучники найактивніше членують складносурядне речення [113, с. 164].

Парцеляцію на межі предикативних частин у складносурядному реченні з розділовими сполучниками спостерігаємо значно рідше, ніж у простому ускладненому

реченні між однорідними членами. Широко вживаними в мові української преси та художніх творів початку ХХІ ст. є прості ускладнені речення, у яких засобом виокремлення парцелята слугує одиничний розділовий сполучник **або**, виконуючи експресивно-видільну функцію, напр.: ...сьогодні людина... має з'їсти півтори морквини замість однієї. **Або ж** три лимони замість двох... (УМ, 01.06.06); ...краще на їхньому місці [на місці ікон] намалювати щось нове, красивіше. **Або ж** зібрати гроші і побудувати нову церкву... (КВ, 14–20.11.08); Достатньо звернутися до лікаря на етапі передхвороби... **Або ж** прийти на обстеження на ранній стадії захворювання... (УМ, 13.10.09); ...бувало, за один день писав поетичну симфонію. **Або** поему (ЛУ, 16.06.11). Значно менше сурядних парцельованих предикативних частин, поєднаних із базовою частиною цим сполучником, напр.: ...з тих бур'янів підхопить невідома сила й доведеться їй ні за цю душу пропасти? **Або** надібає її в тих бур'янах отой нерозгаданий і нею дивний вуличний тип – Рудько...? (В. Шевчук); Є тільки один вихід із таким чоловіком-мрійником: вам потрібно бути дуже багатою спадкоємницею. **Або** ви повинні працювати за двох – за себе й за нього (УМ, 04.04.10). Це зумовлено розширенням сфери функціонування розділового сполучника **чи**, що інтонаційно увиразнює парцельовану предикативну частину – здебільшого неповне речення, задля збереження тісного зв'язку з базовою частиною, напр.: Любувала би була Кирила більше... **Чи** дитинку була би вчинила від нього (М. Матіос); ...слизька дорога супроводжує людину все земне життя. **Чи** круті повороти й вибоїни випадають на одну людську долю (Жит., 25.08.11); Ранок він [Бурдик] міг присвятити малярству, весь полудень – прозі, надвечір'я – музиці. **Чи** ...розпочати день із гри на бубні... (В. Діброва). У парцеляті розділовий сполучник **чи** окреслює авторську позицію, спрямовує увагу читача на альтернативний вибір розвитку події, увиразнюючи узагальнювальний характер інформації, поданої тут. За твердженням І. Я. Завальнюк, у такому разі автор вільно керує емоціями читача й словесно посилює вплив на його свідомість [87, с. 305].

Для стислості викладу думок та діалогізації висловлення в сучасних художніх творах спорадично використовують конструкції зі сполучником **чи** у функції засобу виокремлення парцельованої предикативної частини, що є питальним реченням (Тиміш. ...треба щось і платити, може? **Чи** як? (В. Захарченко), або зредукованої парцельованої предикативної частини (...я тремчу, як миша на барабані: чи буде в мене енергогодина? **Чи**... (Марина і Сергій Дяченки). Парцельована

конструкція, за спостереженням дослідників, є раніше запланованою, а збереження синтаксичного зв'язку виражає залежність парцелята від попереднього основного речення [143, с. 75].

Із-поміж повторюваних розділових сполучників, що посилюють семантику взаємоусунення однієї події іншою, найвищою активністю в ролі засобів виокремлення парцелята вирізняються сполучники **чи... чи**, **чи то... чи то**, напр.: *Та чиясь непримиренна й по смерті душака шастає попід стінами колиби. Ніби підглядає. Чи застерігає. Чи погрожує потайним коханчикам* (М. Матіос); *Виявляється, найстрашнішу хворобу можна вилікувати... олією і горілкою. Чи соком молочаю, чи житньою перепічкою з медом* (Ж., 12.10.09); *В оцій ось хаті праворуч теперішнього сільського клубу жила колись жінка. Чи то* *іще за Австрії, чи то* *за Румунії* (М. Матіос); *Схилився на балконне вікно і завмер. Чи то* *задумався, чи то* *задрімав* (Жит., 06.11); *Дивна якась. Чи то* *ображена, чи то* *нетовариська?* (Жит., 26.09.11).

За спостереженням лінгвістів, для отримання об'єктивної картини дійсності як засіб членування інформації на окремі інтонаційні відрізки іноді вживають розділовий сполучник **то... то** [35, с. 9], пор.: *А міг він весь день спілкуватися. То* *з однією, то* *з іншою...* (В. Діброва); *Брат Анатолій ніде не навчався, а жебракував. То* *з батьком, то* *з матір'ю* (Жит., 11.08.11); *Вона пізно вийшла заміж. То* *освіту здобувала, то* *гідного кандидата підбирала* (Жит., 26.09.11); *Натомість тут заходилися влаштувати всілякі виставки. То* *метеликів, то* *гадюк, то* *рептилій...* (ЛУ, 21.04.11).

Висновки до розділу 3

Із кінця ХХ ст. сталися помітні зміни у функціонуванні найуживаніших протиставних і розділових сполучників української літературної мови. Типовими граматичними функціями цих сполучників є вираження сурядного зв'язку між предикативними частинами складносурядного речення або між однорідними членами простого ускладненого речення та протиставних і розділових семантико-синтаксичних відношень, якими пов'язані ці предикативні частини чи однорідні члени речення.

Найактивнішими реалізаторами власне протиставної семантики між предикативними частинами складносурядного речення в означений період стали протиставні сполучники **проте**, **одначе**, що спричинило обмеженіше використання

стилістично нейтрального протиставного сполучника **але** та скалькованого з російської мови сполучника **однак**. Протиставний сполучник **але** залишається активно вживаним у текстах наукового стилю кінця ХХ– початку ХХІ ст.

Розширив свої функціонально-стильові параметри як виразник протиставних семантико-синтаксичних відношень між предикативними частинами в складносурядному реченні сполучник **так** для експлікації протилежності чи невідповідності в значенні.

Виразною є тенденція до вживання протиставних сполучників **а**, **але**, **зате** у вторинній синкретичній сфері протиставно-допустових семантико-синтаксичних відношень, завдяки чому посилюють значення подій чи явищ, що з'являються всупереч іншим подіям або явищам.

У сферу протиставних семантико-синтаксичних відношень дедалі частіше проникають єднальні сполучники **та**, **і**, **й**, часові **тільки**, **лиш** та допустові **хоч** (**і**), **хоча** (**й**), із-поміж яких найактивнішим є сполучник **та**.

У групі розділових сполучників активніше вживають сполучники **чи**, **чи... чи** замість **або**, **або... або**, що спричинено прагненням мовців надати сполучниковій системі української мови самотності.

Дещо продуктивніше, ніж раніше, розділові сполучники **або**, **чи** (переважно з підсилювальними частками *то пак*) виконують роль пояснювально-ототожнювальних сполучників передусім у текстах публіцистичного стилю.

Інновації помітні й у неспеціалізованому вживанні розділових сполучників.

Менш помітні транспозиційні переходи сполучників з інших семантико-синтаксичних сфер сурядності у сферу розділових семантико-синтаксичних відношень. Сюди потрапляють парні градаційні сполучники **як не... то**, **як не... так**, **якщо не... то**, **якщо не... так**, **коли не... то**, серед яких найуживанішим є **як не ...то**.

В українській літературній мові кінця ХХ – початку ХХІ ст. домінують протиставні складносурядні речення, у яких засобами поєднання парцельованих предикативних частин слугують протиставні сполучники **але**, **однак**, **проте**, **зате**, що увиразнюють протиставну семантику в них.

На відміну від протиставних сполучників розділові сполучники обмеженіше вживаються в позиції парцелята. Сфера функціонування сполучників **або**, **чи**, **чи то... чи то** охоплює переважно просте ускладнене речення, де в

парцельованому компоненті увиразнюють вибір одного з можливих варіантів або взаємоусунення однієї події іншою.

Отже, зміни у функціонально-стилістичному використанні протиставних і розділових сполучників української літературної мови кінця XX–початку XXI ст. виявилися в розширенні їхніх функціонально-стилістичних параметрів унаслідок залучення органічніших для української мови протиставних сполучників **проте, одначе** та розділових **чи, чи... чи**.

РОЗДІЛ 4. ФУНКЦІОНАЛЬНІ СФЕРИ ГРАДАЦІЙНИХ СПОЛУЧНИКІВ

4.1. Нові явища у функціонуванні власне-градаційних сполучників

Із-поміж шістьох груп сурядних сполучників української мови найвиразніші інноваційні процеси, за нашими спостереженнями, припадають на градаційні сполучники. Це зумовлено безперервним поповненням їхнього кількісного складу переважно аналітичним способом, дією зовнішніх і внутрішніх чинників, спрямованих на дистанціювання від кальок та використання власних ресурсів для формування самобутньої системи градаційних сполучників. Яскраво виражена тенденція до розширення корпусу градаційних сполучників спричинена також потребою якомога точніше передати чи увиразнити градаційне семантико-синтаксичне відношення, яким пов'язані предикативні частини в складносурядному реченні чи однорідні члени в простому ускладненому реченні, експресивно увиразнити протиставну семантику другого компонента щодо першого та посилити чи послабити значення одного з поєднаних елементів.

Одні дослідники зазначають, що основна суть градаційних сполучників полягає в «поєднанні двох компонентів, другий із яких своїм лексичним значенням підсилює значення першого чи указує на перехід дії або стану через узвичаєну межу в бік посилення чи послаблення, що засвідчує їхню внутрішню значеннєву неоднорідність» [49, с. 68]. Інші також наголошують на двох функціях, характерних для цих сполучників у складносурядних градаційних реченнях, – формальній (власне-синтаксичній), яку вони реалізують як засоби вираження сурядного зв'язку між предикативними частинами, і формально-семантичній, суть якої визначають як реалізацію градаційної семантики з різними її відтінками [174, с. 102].

В україністиці відомі непоодинокі спроби визначити кількісний склад сполучників зі значенням градації [докладніше про це – у підрозділі **1.6. Градаційні сполучники як окрема семантична група сурядних сполучників**]. На думку О.С. Мельничука, складносурядні речення з градаційними сполучниками, «належать до протиставних і частково до приєднувальних» [147, с. 199], що зумовлює широке функціонування передусім парних градаційних сполучників як засобів поєднання двох компонентів, другий із яких обов'язково посилює чи послаблює значення першого.

У сполучниковій системі української літературної мови тенденція до аналітизму найпомітніше виявляється в системі парних градаційних сполучників. Це спричинює потіснення в ужитку деяких із них та розширення функціонально-стилістичних можливостей інших засобів зв'язку зі значенням градації, що по-різному видозмінюють градаційне семантико-синтаксичне відношення.

Домінанту в системі градаційних сполучників становлять парні власне-градаційні сполучники, що вказують на власне-градаційні семантико-синтаксичні відношення, які виникають між предикативними частинами в складносурядному реченні чи між однорідними членами в простому ускладненому реченні. У функціонуванні власне-градаційних сполучників помітні зміни, що виникли ще наприкінці ХХ ст. і ширше розгорнулися на початку ХХІ ст.

Основну групу градаційних складносурядних речень становлять ті, предикативні частини яких поєднані парними власне-градаційними сполучниками **не лише... а й, не лише... але й, не просто... а, не просто... а й**, що потіснили в ужитку донедавна широко використовувані **не тільки... а й, не тільки... але й**. Одні лінгвісти констатують, що складні речення з парними градаційними сполучниками утворюють периферію складносурядних речень, тому зв'язок, що виникає між предикативними частинами, потрібно кваліфікувати як взаємопідрядний [120, с. 32–33]. Інші наполягають на їхньому градаційно-єднальному значенні [91, с. 30] і вказують, що тут єднальний зв'язок виникає на тлі протиставлення [106, с. 179], треті взагалі акцентують увагу на протиставній ролі градаційних сполучників [6, с. 16–17, 19], а четверті зауважують, що поєднання семантико-синтаксичних ознак єднальних і зіставно-протиставних сполучників у градаційному відношенні виявляється в тому, що «компоненти сурядної конструкції, двочленної за своєю визначальною природою, орієнтовані на фіксацію наявності протиставлюваних складників ситуації» [61, с. 669].

Сфера функціонування парних градаційних сполучників **не лише... а й, не лише... але й** досить широка, однаке найвищу продуктивність вони виявляють на газетних шпальтах як засоби поєднання однорідних компонентів у простому реченні чи предикативних частин у складносурядному реченні, напр.: *...чернівецька школа технології напівпровідників була широко відома **не лише** в тогочасній країні, **а й** у світі* (ОУ, 18.07.08); *Фракції «нашоукраїнців» і БЮТівців в Одеській облраді іноді спільними голосуваннями відстоювали **не лише***

вузькопартійні інтереси, **а й** інтереси прогресивно налаштованої частини виборців регіону... (УМ, 20.11.08); ...колишні кріпаки саме тут знаходили **не лише** прихисток та свободу, **але й** можливість працювати на вільній землі... (Журавл., 09.08); Здивував правоохоронців **не лише** обсяг виявлених речовин, **а й** їх зацікавила «широта» пропонованого асортименту (УМ, 16.10.09); Зіпсував його [свято] **не лише** снігопад..., **а й** невідомі зловмисники обстріляли приміщення газети близько 23-ї години того ж дня (УМ, 15.10.09); До знань потягнулися **не лише** керівники сільгосппідприємств, державні управлінці, **а й** фермери та власники особистих селянських господарств (СВ, 09.04.10); ...у Київському університеті мейнфрейм **не лише** відкриє нові можливості для підготовки фахівців з ІТ-технологій, **а й** полегшить організацію освітнього процесу (ОУ, 18.02.11); Мова йшла **не лише** про «чорних» і жовтих, **а й** про слов'ян (М., 29.09.11); Наші студенти мають можливість отримати **не лише** державний диплом, **але й** диплом Києво-Могилянської академії (ГПУ, 30.09.11). А. П. Загнітко зауважує, що в градаційних складносурядних реченнях «сміслові навантаження першої і другої предикативних частин чітко розмежовуються: ...перша частина наголошує відоме, і тому кваліфікується як тема, а друга частина окреслює невідоме, те нове, заради чого і здійснюється повідомлення» [91, с. 161]. Так само визначає суть градації в таких синтаксичних конструкціях А. П. Грищенко [60, с. 669]. Дослідник констатує, що перший компонент є суттєво важливим, основним, проте другий компонент також необхідний для відповідної ситуації [Там само, с. 669].

Серед згаданих засобів експлікації градаційного семантико-синтаксичного відношення найуживанішими в означений період стали сполучники **не просто... а, не просто... а й** як засоби зв'язку однорідних компонентів у простому ускладненому реченні, завдяки яким ще більше увиразнюють значення другого члена речення, напр.: Олена Лифар. Мені потрібний **не просто** чоловік, **а** добра глина... (В. Даниленко); ...політики **не просто** не люблять Батьківщини..., **а** системно працюють на знищення цієї Батьківщини (УМ, 22.01.09); ...ті особи ...**не просто** визнають себе «інтелектуалами», **а** заробляють на життя науковою ...роботою... (НС, 01.09); ...волхви та чудесники – то **не просто** таке собі непізнане явище природи на зразок вимерлих динозаврів, **а** невід'ємна частина світової народної культури... (Г. Бердник); ...українські повстанці **не просто** поставили українську адміністрацію, **а й** налагодили повноцінне існування

цього маленького острівка незалежності... (УМ, 15.10.09); ...дітки ...матимуть змогу насолодитися атмосферою вулиць ...і поїхати **не просто** з гарними позитивними емоціями, **а й** з перемогою та любов'ю до України в серці (СВ, 20.11.09). К. Г. Городенська мотивує активніше функціонування **не лише... а й, не лише... але й, не просто... а й** тим, що «автори намагаються якомога ширше залучити ті сполучники, що властиві саме українській мові...» [41, с. 9]. Такого погляду дотримується й І. Я. Завальнюк, зазначаючи, що домінування цих парних сполучників засвідчує тенденцію до «українізації газетної мови, повернення до активного вжитку її іманентних сполучних засобів» [87, с. 294].

Задля увиразнення стилістичної ваги поєднаних компонентів автори часто вдаються до парцеляції простих ускладнених речень із залученням парних градаційних сполучників, напр.: Сковорода й Шевченко стали поруч. **Не тільки** на сторінках книги, **а й** у нашому житті (В. Стадниченко); ...проросійські сили ...кілька разів зверталися ...з клопотанням про позбавлення Валерія Євгеновича Возгріна вченого ступеня доктора історичних наук. **Не лише** за процитовану тут статтю, **але й** за книжку «Історичні долі кримських татар» (Д., 23.01.09); З цього погляду Шевченко і Хомяков – очевидні антиподи. **Не лише** за переконаннями, **а й** психічним типом, характерами (І. Дзюба); ...у такій моделі суспільного життя навіть людина позбавлена власної волі. **Не лише** рядовий громадянин, **а й** сам програміст... (М. Руденко); І Бурдик заплакав. **Не тільки** від краси, **як** від думки про її абсолютну приступність (В. Діброва); ...у стрибанні через вибухи середина реального Стіксу вабитиме тільки в уяві. **Не тільки** вдовольнятиме, **а й** стимулюватиме до пошуків у світі якихось виявів позитиву (ЛУ, 28.04.11).

Причина відновлення власної сполучникової системи зумовлює дедалі активніше функціонування градаційного сполучника **не так... як** – аналога **не стільки... скільки**. У мовленнєвій практиці ХХІ ст. **не так... як** уживають переважно в художніх та публіцистичних текстах, де він поєднує однорідні члени в простому ускладненому реченні й указує на перехід дії в бік посилення, що увиразнює значення першого складника та надає висловленню фольклорного відтінку, напр.: Малий. Біда ж мені на чужині, – **не так** же тій сиротині, **як** бідній головоньці (В. Шевчук); ...Рогатинець – автор «Перестороги» – документа незвичайного розбудження **не так** релігійного, **як** власне національного і загальнолюдського (УС, 21-07.01.09); Теобальд давно не обговорює з батьком цю тему, вважаючи його думку

не так діагнозом психоаналітика, **як** суб'єктивною батьківською точкою зору... (Н. Сняданко); Вона, **не так** Уласій, **як** сама вона, Юр'яна, примусила Павлінку віддаватися за Штефурияка (М. Матіос).

У наукових текстах сполучник **не так... як** передає градаційну семантику обмеженіше, пор.: Колорит офіційності, діловитості формується **не так** лексикою, **як** стабільною композицією тексту... (Л. Мацько).

Сучасна українська художня проза та періодика тяжіє до використання тих власне-градаційних сполучників, що ще більше увиразнюють компонент, доданий до попереднього, посилюючи його значення. Для реалізації градаційної семантики вживають складені парні градаційні сполучники, підсилені частками-конкретизаторами. Ролі факультативних експресивізаторів семантичного навантаження попереднього однорідного члена речення набувають частки *також, навіть, передусім, ще й* та ін., які разом із другим компонентом базового градаційного сполучника виконують частково приєднувальну функцію, а також надають висловленню особливої значущості та стилістичної ваги, напр.: ...кіно – це **не лише** гроші, **а передовсім** талановитий режисер... (УМ, 07.06.08); Щоб належним чином оцінити **не лише** науковий, **а передовсім** громадянський подвиг Миколи Миколайовича Миклухи-Маклая, варто згадати інше... (Журавл., 09.08); Тепер Черновецький отримав козир для критики Президента, він **не тільки** не виконуватиме його указів, **а ще й** доводитиме, що вони нелегітимні (УМ, 21.11.08); ...то **не просто** Потворко, **а ще й** собачий грабар (В. Терен); Отож, з того часу широким гребенем дамби можна було **не тільки** йти, **але навіть** бігти (М. Матіос); Створення штучної їжі за методом Е. Дрекслера **не лише** не варте критики, **а навіть** – згадування (НС, 01.09); Окремий розділ ...є важливим **не лише** для віруючих в Україні, **а також** є ознакою європейської інтеграції нашої країни (КВ, 08.02.09); Бачите, ми, редакція, працюємо **не тільки** для вас, **а ще й** із вашою допомогою... (КВ, 08.02.09); Не можна **не лише** їсти скоромного, **а й навіть** співати та танцювати (Журавл., 04.09); ...дістався їй [Марії] чоловік **не лише** красивий, **а ще й** дуже добрий... (Жит., 11.06.09); ...він [Віктор Павлик] **не просто** вилетів першим, **а ще й** образився (УМ, 16.10.09); ...у вихованця формують уявлення про життя **не лише** як про явище біологічне, **а передусім** як явище, що утверджує множину дій... (УМ, 21.10.09); ...в інших обласних центрах ситуація з дорогами **не лише** не краща, ніж у нас, **а й навіть** гірша (М., 22.10.09); ...господар будинку **не лише** не нагодував, **а ще й** побив мене

(В. Стадниченко). Як стверджують лінгвісти, парні градаційні сполучники тут посилюють аксіологічну оцінку загального [204, с. 38], а конкретизатор надає висловленню відтінку впевненості та безсумнівності [171, с. 628]. На їхнє переконання, зміст повідомлення ускладнений наголошенням на значущості тієї чи іншої події, при цьому маємо додаткову інформацію про другу, а не першу ситуацію [204, с. 37].

Доволі виразною сьогодні є тенденція до орозмовлення сучасної української прози та періодики внаслідок функціонування парних власне-градаційних сполучників **не те що... а й, не те щоб... а й**, часто увиразнених частками *навіть, також*, напр.: Підвищення мита на імпорتنі автомобілі підтримає **не те що** вітчизняних виробників, **а й** нелегальних автоімпортерів (УМ, 25.12.08); ...сми їм [дотепним дідам] віщує скорі зарево **не те що** близько, **а навіть і** в їхньому селі (М. Матіос); Від такого **не те що** стрімголов штаненята зависіш, **а й** сам стрімголов підеш (М. Матіос); ...жінка його Любка... **не те що** була байдужа, **а навіть** якимось нечутлива... (В. Шевчук); **Не те що** яблуку ніде було впасти, **а навіть і** зайвого ковтка свіжого повітря не вистачало на трьох підприєм'єрних показах російських фільмів – «Пін» Володимира Хотиненка, «Чудо» Олександра Прошкіна і «Цар» Павла Лунгіна (УМ, 15.10.09); Це обеззброює **не те щоб** людей, **а й навіть** звірів (Жит., 30.06.11); А що Сандуляк побував на тому світі, в Тисовій Рівні не мала сумніву навіть мала дитина, **не те що** ...праведники, **а також** викінчені злодії (М. Матіос). М. М. Пилинський убачав причину проникнення розмовних елементів до публіцистичного стилю української літературної мови в тому, що існує «певна довільність розподілу мовних засобів за функціональними стилями» [154, с. 35], а зв'язок між усною та писемною сферами обміну інформації, передусім взаємовплив однієї сфери на іншу, на переконання лінгвістів, є однією з найважливіших рис розвитку мови [124, с. 48].

У сучасній українській літературній мові помітно активізувалося вживання синтаксичних конструкцій, у яких засобом поєднання компонентів є власне-градаційний сполучник **як... так і** для вираження градаційної семантики з єднальним відтінком, що супроводжує натяк на подібність характеристик зображуваних подій, явищ, процесів, названих однорідними членами речення, один із яких підсилює попередній, напр.: Мар'яна. ...участь у круглому столі брали **як** самі споживачі, **так і** виробники цих приладів (УМ, 27.12.08); Тож для поліпшення ситуації потрібні дії **як** закладів освіти, **так і** роботодавців (УК, 20.10.09); ...найближчим часом

економіка **як** нашої країни, **так і** міста набуде належного розвитку... (М., 22.10.09); **Як** у виправленні суб'єкта з егоїстичним особистісним спрямуванням, **так і** у вихованні в нього системи духовних чеснот головним методом є переконання... (УМ, 23.10.09); ...чоловік міг зробитися **як** некерованим у своїй агресії, **так і** непередбачуваним у своєму милосерді задля якоїсь одної-єдиної жінки (М. Матіос); ...будинок **як** стояв, **так** акуратно **й** пішов під землю (Марина і Сергій Дяченки); 22-річна Олена однаково впевнено почувала себе **як** у змаганнях біатлоністів, **так і** серед учасників лижних перегонів (УК, 20.03.10); ...нехай буде воля Твоя **як** на небі, **так і** на землі (В. Захарченко); Філологічні науки за той час посилено розробляли **як** теорію критики, **так і** історію української літературної критики... (Р. Гром'як); ...прогрес **як** в одній, **так і** в іншій галузі може бути досягнутий... (М. Кочерган); ...з красномовства походить багато благ **як** громадських, **так і** приватних, божественних... (Л. Мацько). Мовознавці констатують, що парні градаційні сполучники **не стільки... скільки, як... так і** пов'язують, на відміну від попередніх засобів зв'язку, лише однорідні члени речення, а не предикативні частини в складносурядному реченні [11, с. 74], посилюючи таким чином семантичне навантаження попереднього складника.

Помітно розширює сферу свого функціонування й парний градаційний сполучник **якщо не... то**, що, на думку К. Г. Городенської, указує на задоволення щонайменшим порівняно з ідеальним чи можливим [227, с. 320], напр.: ...останню з політичних сил... можна вважати **якщо не** фаворитом, **то** принаймні важливим гравцем майбутніх виборчих перегонів (УМ, 06.01.06); Що може зробити людина до 40 років, щоб відчувати себе, **якщо не** щасливою, **то** готовою до другої половини життя? (ОУ, 20.01.08); Кіноклубна культура у часи відлиги набула ролі інтелектуальних та художніх віддушин, кіноклуби стали осередками **якщо не** дисидентства, **то** вільнодумства (УМ, 11.06.08); М. Грушевський був вищою посадовою особою нової держави, **якщо й не** досить харизматичним, **то** найавторитетнішим тоді лідером українства (Журавл., 09.08); ...українці – психічно найздоровіша нація... **якщо не** у світі, **то** принаймні в Європі... (Н. Сняданко); На фоні збільшення проблем, безробіття, падіння доходів населення, падіння купівельної спроможності, взагалі соціального рівня, це може призвести **якщо не** до зіткнень, **то** до соціальної напруженості (Ж., 20.11.08).

Сильніший вияв власне-градаційного семантико-синтаксичного відношення маємо в простому ускладненому реченні, де однорідні члени поєднуються парними власне-градаційними сполучниками **як не... то хоч, якщо не... то хоча (б)**, що, на переконання дослідників, виражають задоволення щонайменшим порівняно з ідеальним чи можливим [49, с. 69], напр.: *Інші давно допилися до жовто-чорних зубів і не мали за що вставити нові, як не білі, то хоч залізні* (В. Діброва); Валентин Євгенович. *...у них довіра до банку якщо не залишилася, то хоча б відроджується* (Ж., 22.10.09); *...Девід Хей якщо й не переміг, то заслуговує хоча б нічий...* (ЛУ, 21.07.11).

4.2. Функціональна специфіка градаційно-приєднувальних сполучників

Другу значеннєву підгрупу градаційних сполучників утворюють градаційно-приєднувальні сполучники, що значно поступаються в кількісному співвідношенні семантичній підгрупі власне-градаційних сполучників. Для них характерна функціональна двоплановість у вираженні градаційного та приєднувального семантико-синтаксичного відношень у разі семантичного збалансування, урівноваження поєднаних компонентів, що спричинює помітні інноваційні процеси та зміни в їхньому функціонально-стилістичному використанні.

Як відомо, функціонально-позиційні властивості градаційно-приєднувальних сполучників полягають у тому, що вони приєднують лише постпозитивний компонент до попереднього, посилюючи чи послаблюючи його семантичне навантаження [46, с. 27]. Дослідники пропонують кваліфікувати градаційно-приєднувальні сполучники як більш асемантичні, ніж власне-градаційні, пояснюючи це тим, що визначальну роль у формуванні градаційного семантико-синтаксичного відношення тут відіграє лексичне наповнення другої предикативної частини складносурядного речення чи другого складника простого ускладненого речення [44, с. 38].

У складі градаційно-приєднувальних сполучників спостерігаємо тенденцію до надання переваги у вживанні сполучникові **та ще й**, напр.: *І не біда, що його [кущеві] темно-сині плоди дрібні, та ще й терпкі, їх здавна вживають у їжу, й особливо для лікування – квіти, плоди і коріння* (М. Янко); *...інших у його віці та ще й при сидячій роботі порозносило, сопуть та пріють, пуза несучи...* (Г. Шкляр); *...якщо це молодий гарний парубок, та ще й з грішми..., то для цієї родини*

майбутній рік буде щасливим... (Г. Лозко); ...російський олігарх, **та ще й** колишній чекіст, вступає в права власності на шановане британське видання (УМ, 23.01.09); ...це вигідне місце, **та ще й** біля вікна, було вільним (Жит., 16.09.10); Такі вони й є, валківські човни – високобортні, широкі, з піднятим угору носом. **Та ще й** добре просмолені, свіжопофарбовані – так кожної весни (В. Стадниченко); ...майже все із її оточення [людини] дає якусь користь ...**та ще й** має владу над людиною у вигляді залежності людини від сил природи (С. Губерначук); Запальна кров запорожців мирно злилася з кров'ю їхніх ...непримирених ворогів **та ще й** розбавилася кров'ю холодних німців (М., 29.11.09); ...б'ють, **та ще й** боляче, душа прокльовується навіть у найгірших покидьків і відморозків... (ЛУ, 21.07.11); Ступка грав невелику роль Чебутикіна. **Та ще й** мізансценічно знаходився весь час по одному з країв сцени (Д., 21–22.10.11). Використовуючи градаційно-приєднувальний сполучник **та ще й** для вираження градаційно-приєднувальних семантико-синтаксичних відношень, автор передусім намагається посилити значення першого складника й експресивно передати розвиток подій у контексті.

Таку саму функцію виконує градаційно-приєднувальний сполучник **ще й** (розмовний варіант **іще й**), що приєднує другий компонент – парцельовану чи непарцельовану предикативну частину або семантично виразніший однорідний член речення, напр.: Окрім того, що це нестримно смішно, **іще й** вельми адекватно соціальному завіконню, цей нібито анекдот вартий серйозної уваги дослідників масової свідомості (УМ, 27.12.08); Лупить дзьобом у стовбур – **іще й** озирається... (М. Матіос); ...[роботодавці] залюбки приймуть до свого колективу амбітного випускника чи студента, навчатъ цьому необхідному, **ще й** просунуть службовою драбиною (УМ, 21.04.06); ...під час археологічних розкопок на місці колишньої оселі Богдана Хмельницького знайшли ...кахлі з гербом генерального писаря Війська Запорізького Івана Виговського, нашого знаменитого земляка, **ще й** гетьмана (Ж., 22.19.09); ...я накривав дашком долоні маленького втікача, ...**ще й** притрушував травою... (В. Стадниченко); Бабуся. Вони тут нашою мовою не розмовляють, **ще й** дуже сердиті робляться (Г. Марчук); ...довелося ...справляти чимало обновок, червоні сап'янці з кучерями, ...й кожушанку ...часту, **ще й** зі смужками... (О. Забужко); ...поріст виганявсь особливо буйний, чорний як смола і жорсткий як дріт, **ще й** такий сиромітно кучерявий (О. Забужко); У минулому – головний бухгалтер однієї з будівельних організацій, голова профкому. **Ще й** зберегла

бабуся життєрадісність і якусь чарівну здатність притягати до себе людей (Ж., 20.11.09); ...і сніданок готує, і халат випрасує... **Ще й** учиться гарно (Г. Марчук).

Менш продуктивними в українському художньому мовленні останніх років є градаційні конструкції зі сполучниками **а ще, а ще й, і ще, та ще** в ролі оформлювачів градаційно-приєднувальних семантико-синтаксичних відношень, пор.: Легенди швидко народжуються, **а ще** швидше обростають романтичним флером із старовинним окрасом (В. Стадниченко); Страшно було дивитися на цих діток, **а ще** страшніше – на їхніх матерів (Л. Романчук); ...це можна було відчувати і в дисертаціях її [Коцюбинської] аспірантів, **а ще** більше – під час захистів цих студій в Інституті літератури (ЛУ, 03.02.11); Він [Денис] **іще** пішов на те весілля, **а ще** поспілкувався з друзями (Жит., 26.09.11); Поезія його [Михайла Івасюка] – спокійна та лагідна, **а ще** безмежно проста й щира, у часи глобалізації та інших ворожих людству катаклізмів не вписується в жодні піарівські схеми... (ЛУ, 12.05.11); Він [Шептун] ненавидів Базіля, Короля, Діогена..., **а ще** найбільше Малого (Г. Пагутяк); Ганнуса змарніла, тільки й ждала ночей. **А ще** мріяла про помсту чоловікові (О. Забужко); ...горе само не ходить, **а ще й** біду за собою водить (Жит., 09.12.10); ...людині на своєму віку доводиться перенести не дві найтяжчі втрати – матір і батька, **а ще й** третю, теж дорогу – рідну хату! (В. Терен); Лише після одруження батьків я вперше побачила обидвох своїх бабусь, дідусів, **і ще** масу різних незнайомих людей, які досі соромилися позашлюбної онуки... (Н. Сняданко); ...а серед них ...гінкго китайський, вічнозелена пероканта, біблійне дерево... **І ще** добрий десяток екзотичних назв... (В. Стадниченко); ...всім нам потрібно слідувати таким законам і правилам: не вбивати людей, не зазіхати на майно і здоров'я інших людей... **І ще** сіяти насіння любові і співчуття в землю гніву й ненависті... (В. Стадниченко); Бо ті школярі ...слухають радіостанції і дивляться телеканали... **Та ще** в політиці антиукраїнські сили час від часу збурюють ситуацію... (УС, 12–18.11.08); ...поет «знайшов повну гармонію між настроєм вірша і його мистецьким зауваженням»... **Та ще** побіжну заувагу з приводу лексичних раритетів... (Журавл., 06.08). Це зумовлено помірно широким функціонуванням складносурядних речень, у яких ці сполучники приєднують постпозитивний компонент, реалізуючи при цьому приєднувальну семантику, напр.: Ви – перші захисники своєї дитини від бід, розчарувань. **А ще** – приклад у всіх справах (Журавл., 06.08); Ольга писала вірші, займалася живописом і

скульптурою. **А ще** її зачаровував професор Мечников (УМ, 20.12.08); З легень личинки підіймаються дихальними шляхами у глотку і в порожнину рота. **І ще** виникає кашель, хрипи в легенях... (Жит., 12.09.11).

Складений градаційно-приєднувальний сполучник **а то й** (еквівалент сполучника градаційно-приєднувального **чи навіть**) у ролі виразника градаційно-приєднувальних семантико-синтаксичних відношень із відтінком розділовості також розширює свої функціонально-стилістичні параметри в різностильових текстах сучасної української літературної мови означеного періоду, напр.: Дацюк. ...якщо місце наріхтувати, пригудувати макухою, насіння льоновою прижарити чи так каші наварити, **а то й** баняк картоплі, то можна і його обдурити (Г. Шкляр); ...[чоловік]... тиждень, **а то й** два, ...не чув коло себе запаху жінки?! (М. Матіос); Я чую насмішкуватий, **а то й** дошкульний гамір бурси... (В. Стадниченко); О, які б він [Сковорода] зараз дав відповіді на всі складні, **а то й** каверзні тези... (В. Стадниченко); ...усебічна залежність від природи... змушувала людину шукати порозуміння з нею – шляхом запобігання, умилоствення її сил, уподібнення собі, шанобливої подяки, **а то й** магічного впливу на неї (В. Стадниченко); ...чи може така духовна, інтимно-емоційна база бути основою судження з певною мірою ...індивідуальності, загальноприйнятності, **а то й** істинності (Р. Гром'як); ...століття тиску соціалістичної «реалістичної» доктрини привчили їх дивитися на знахарів та шаманів як на забобон, пережиток, **а то й** пряме обдурювання темного люду (Г. Бердник); Іноді квітники обгороджували невеличким парканом, **а то й** просто обсаджували рядочком квітів чи низькорослих кущів (Г. Лозко); Водії об'їжджають опущені шлагбауми, **а то й** просто трощать їх на очах у чергових (УК, 10.03.11); ...матимете неприємності на рівні області, **а то й** вище (Жит., 26.09.11); ...важкі метали призводять до цитогенетичних порушень і з роками, **а то й** десятиліттями викликають мікромутації та серйозні хвороби організму (ЗВ, 29.09.11); ...конкретні специфічні особливості мови... важко, **а то й** неможливо помітити при її «внутрішньому» вивченні... (М. Кочерган).

Для особливого наголошення на другому компоненті й увиразнення попереднього складника автори іноді парцелюють цим сполучником постпозитивний однорідний член речення, напр.: Видно, Онуйко вже подав сигнал. **А то й** команду (В. Діброва); А зірветься проза – засяде щось перекладати. **А то й** просто читати (В. Діброва).

Градаційно-приєднувальні сполучники, утворені поєднанням одиничних єднальних або розділових сполучників і частки *навіть*, кардинально не змінили своїх функціонально-стильових особливостей. Як і раніше, вони є засобами зв'язку однорідних членів речення переважно в мові сучасної української преси та художніх творів і зрідка трапляються в науковому стилі, оскільки певною мірою увиразнюють приєднувальний член речення, що не властиво науковому викладові думок. Типовими позиціями для згаданих градаційно-приєднувальних сполучників є вживання їх після розділового знака для ще більшого посилення градаційно-приєднувального значення в простому ускладненому реченні (...*літати не боляче і падати не боляче, **і навіть** розбиватися об гострі шпилі скель* – зовсім не боляче (Журавл., 07.08); *На забаву глядачам вони [дельфіни] ...стрибають, танцюють, **та навіть** співають і малюють* (УМ, 25.12.08); *Потім можна прогулюватися босоніж у дворі, **і навіть** по засніженому балконі* (М., 29.09.11); ...*все подальше відбулося більш-менш, **чи навіть** більш, а не менш, тобто цілком не зле...* (Ю. Андрухович); *І в ту годину – **чи навіть** мить – з'єднуються минуле і майбутнє* (Г. Бердник) чи без розділового знака (*Але проти такого рішення виступили РНБО **та навіть** деякі міністерства...* (УМ, 13.10.09); *Попри те, що після вбивства Бандери..., Старшинського зустріли з почесними **й навіть** відзначили орденом Червоного прапора, героєм він не почувався* (УМ, 15.10.09); *Ці останні ...навмисне оголено, підкреслено, подано умовно **й навіть** трохи спародійовано* (ЛУ, 23.06.11); ...*люди Лазаренка ...зверталися по допомогу у вирішенні майнових питань до Прем'єр-міністра Юлії Тимошенко **і навіть** побували в уряді на прийомі...* (УМ, 16.10.09); ...*другу половину життя він [Сковорода] провів на Слобожанщині – в Харківській губернії, в сусідніх російських містах Белгороді, Курську, Орлі **та навіть** у південному Таганрозі* (В. Стадниченко); *Вирішення одних проблем потребувало фінансової допомоги, – інших – юридичної **чи навіть** психологічної підтримки* (ЗВ, 23.10.09); *Мова ...може бути здоровим чи, навпаки, хворим **або навіть** мертвим...* [про організм] (М. Степаненко). Розділовий знак перед цими градаційно-приєднувальними сполучниками потрібно ставити, інакше вони не будуть сполучниками. Є підстави вважати, що авторське вживання їх у позиції не після коми чи тире помилкове.

Помітна тенденція повернути до літературного вжитку градаційно-приєднувальний сполучник **ба навіть**, що, на думку мовознавців, є більш емоційно виразнішим за такий же за

значенням сполучник **та навіть** [49, с. 126–127], пор.: ...*тексти ...важко назвати літературою, **ба навіть** читвом* (П. Гриценко); *До особливих заслуг, **ба навіть** чеснот, Арнольда Панасовича слід віднести те, що найскладніше він доносив просто, зрозумілою мовою, без модних і потенційних закучерявлень* (М. Степаненко); *Юнак. Мені такий піст не дає радості, **ба навіть** не дає мені радіти життю* (Жит., 07.03.11); *Не дорікала Зойці. **Ба навіть** співчувала скаліченій дівчині* (Жит., 06.11); *Цікаву групу можна було б «укомплектувати» з уманських поетів-лікарів, поетів-депутатів, поетів-журналістів, поетів-учителів, **ба навіть** поетів-викладачів Уманського педуніверситету* (ЛУ, 05.05.11).

Варто наголосити, що вагоме значення в структурі згаданих вище градаційно-приєднувальних сполучників має перший складник, завдяки якому увиразнюють додаткову семантику єднальності чи розділовості.

Для реалізації градаційно-приєднувальних семантико-синтаксичних відношень у складносурядному чи простому ускладненому реченні досить часто використовують градаційно-приєднувальний сполучник **але й**, напр.: *Слід виходити з принципу: співробітничая, виявляю солідарність, **але й** підстраховуюся* (УК, 21.10.09); *Нави не боялися, **але й** не поспішали до неї* (Г. Лозко); *...тут на заводі я ніколи не розкошував, **але й** ніколи не бідував* (М., 29.09.11). Розширення сфери його вживання зумовлене потребою зафіксувати семантичну значущість другого компонента, що посилює значення попереднього, пор.: *У наступні два десятиріччя ...територія не розширювалася, **але й** волюнтаристське переполовинювання вже було неможливе* (В. Стадниченко); *Ті ж партизани завжди користувалися стратегією тероризму, ...**але й** застосовували тактику залякування* (КВ, 14–20.11.08); *...перед ними вставали пережиті роки – такі нелегкі, **але й** світлі, як ця прозора ніч* (В. Терен); *Тепер в очі не пекло світло, **але й** сну також не було* (В. Терен); *Корінь тирличу відгонить нечисту силу, **але й** відьми його активно використовують у своїх обрядах* (Г. Бердник); *...вони [духовні та світські пісні] зберігають спогади про часи війни і миру, ...обряди і вдачу народу, **але й** показують також властиве значення слів...* (І. Дзюба). Іноді автори парцелюють другий компонент, щоб ще більше увиразнити його підсилювальне значення, напр.: *Вчителька ...виправила ...в журналі двійки на четвірки. **Але й** пожалкувала...* (В. Терен); *...вітчизняні одописці зображали її [Катерину] Апполоном у спідниці. **Але й** великі європейські філософи – Дідро, Вольтер та інші – на якийсь час*

повірили їй і проголосили її ...патроном знань і мистецтв... (І. Дзюба).

Поширеними в сучасній українській періодиці та наукових текстах стають синтаксичні одиниці, компоненти яких поєднані градаційно-приєднувальними сполучниками **а до того ж, і до того ж**, що вказують на більше семантичне навантаження другого складника порівняно з першим, напр.: Землю фермерам намагались не надавати, а якщо й надавали, то найгіршу, **а до того ж і** в найвіддаленіших куточках (СВ, 09.04.10); Послугування ...інструментарієм археології, **а до того ж** простежуване нехтування етнографічними, фольклорними, мовними фактами землі ...виведе нас на абстракції (С. Губерначук); Тож презентація книги Оксани Пахльовської стала каталізатором розмови, **і до того ж не** «спущеної» з владних верхів... (УС, 21.01.09); Ця цибуля менш гостра, ніж ріпка, **і до того ж** у 2-3 рази врожайніша (СВ, 20.11.09); Однак він [засіб] лякає хворих, **і до того ж** не гарантує, що хвороба відступить (Жит., 19.08.10).

Функціональна стійкість градаційних сполучників у вираженні градаційних семантико-синтаксичних відношень зумовлює мінімальну кількість транспозиційних переходів їх в інші семантико-синтаксичні сфери. У сфері градаційно-приєднувальних семантико-синтаксичних відношень також мало помітні транспозиції сполучників з інших семантичних груп сурядності.

Зрідка трапляються синтаксичні конструкції зі сполучником **а також**, що приєднує такий другий компонент, значення якого посилює семантичне навантаження попереднього складника, через що він уподібнюється до градаційно-приєднувальних сполучників **а ще й, та ще й, ще й**, напр.: Випікання ритуального хліба Калити у вигляді Сонця, кусання її означало прилучення парубків до жіночого начала природи, **а також і** надію на нову зустріч з Весняним Сонцем (Г. Лозко); ...в українських селах аж до 1965 року не було телевізорів, **а також** електричного світла (М., 08.09.11); ...звірами – лисицями, вепрами, оленями – дивував їх степ, **а також** табунами диких коней (М. Янко); Це мало символізувати довіру між кооперативами, надію на успішний розвиток праці, **а також** мудрість у веденні справ (С. Губерначук); ...тут позначився і демократизм його світопочування, ...**а також і** специфіка знань литовської літератури та ...менша залежність її від канонічних поетик... (І. Дзюба).

Висновки до розділу 4

Із кінця ХХ–початку ХХІ ст. в українській літературній мові помітними стали нові явища у функціонально-стилістичному використанні власне-градаційних та градаційно-приєднувальних сполучників, спричинені намаганням авторів залучити до вжитку сполучникові засоби, властиві українській мові, та якомога точніше передати градаційну семантику в складносурядному чи простому ускладненому реченні.

Із-поміж спеціалізованих виразників власне-градаційних семантико-синтаксичних відношень у художньому та публіцистичному стилях української літературної мови своєю функціональною активністю вирізняються парні власне-градаційні сполучники **не лише... а й, не лише... але й, не просто... а, не просто... а й**, що потіснили **не тільки... а й, не тільки... але й**. Розширення їхніх функціонально-стилістичних параметрів зумовлене передусім намаганням авторів надати перевагу засобам синтаксичного зв'язку, відмінним від російських, та ввести до книжного синтаксису розмовні експресивні варіанти. Цей чинник визначає й дедалі послідовніше використання власне-градаційного сполучника **не так... як** та обмеженіше вживання парного градаційного сполучника **не стільки... скільки**.

Помітна тенденція до ширшого функціонування парних градаційних сполучників **не те що... а й, не те щоб... а й**, що також сприяє орозмовленню української художньої прози кінця ХХ–початку ХХІ ст. Для особливого увиразнення українських художніх текстів активно використовують синтаксичні конструкції з парними градаційними сполучниками, підсиленними частками *навіть, передусім, також, ще й*.

У системі парних градаційних сполучників, що вказують на задоволення щонайменшим порівняно з ідеальним чи можливим і виражають сильніший вияв градаційної семантики, надаємо перевагу сполучникам **якщо не... то, як не... то хоч, якщо не то... хоча (б)**.

Змінилася активність уживання й багатьох градаційно-приєднувальних сполучників. Серед них найширше використовують сполучники **та ще й, ще й (і ще й), а до того ж, і до того ж**, які семантично підсилюють значення попереднього складника й увиразнюють лексичну значущість другого компонента.

У реалізації градаційно-приєднувальних семантико-синтаксичних відношень високою функціональною активністю вирізняється градаційно-приєднувальний сполучник **а то й**, що

надає сучасним українським художнім текстам невимушеного розділового відтінку.

Мало помітні нові тенденції у функціонуванні градаційно-приєднувальних сполучників із часткою *навіть*, межі поширення яких охоплюють переважно художній та публіцистичний і рідше – науковий стилі сучасної української літературної мови.

Намагання емоційно увиразнити градаційно-приєднувальне семантико-синтаксичне відношення спричинило повернення до літературного вжитку градаційно-приєднувального сполучника **ба навіть**.

Сфера градаційно-приєднувальних семантико-синтаксичних відношень є вторинною лише для власне-приєднувального сполучника **а також**, що за умови відповідного лексико-семантичного наповнення другого однорідного члена речення набуває статусу частково асемантичних градаційно-приєднувальних сполучників.

Проаналізований матеріал дає підстави стверджувати, що в українській літературній мові кінця ХХ–початку ХХІ ст. змінилася активність уживання багатьох власне-градаційних і градаційно-приєднувальних сполучників, що спричинено високою функціональною продуктивністю цих засобів зв'язку та поверненням до їхнього загалу розмовно-експресивних варіантів.

РОЗДІЛ 5. ДИНАМІЧНІ ПРОЦЕСИ В СПОЛУЧНИКОВОМУ ВИРАЖЕННІ ПРИЄДНУВАЛЬНИХ СЕМАНТИКО- СИНТАКСИЧНИХ ВІДНОШЕНЬ

5.1. Функціональні сфери власне-приєднувальних сполучників

Динамічні процеси у складі приєднувальних сполучників української мови призвели до істотних змін у їхньому використанні, з огляду на що варто простежити нові явища у функціонуванні приєднувальних сполучників та окреслити коло найуживаніших із них у вираженні семантико-синтаксичної функції в складносурядному і простому ускладненому реченнях.

Однією з помірно активних підгруп приєднувальних сполучників є власне-приєднувальні сполучники. Їх у сучасних граматичних дослідженнях нараховують 4: **та й**, **ба й**, **а також**, **причому** [49, с. 191]. Вони передають приєднувальні семантико-синтаксичні відношення в складносурядному чи простому ускладненому реченні [27, с. 83–84; 29, с. 319–320; 323–324].

Дещо змінилося рольове навантаження й градаційно-приєднувального сполучника **а ще**, що дедалі частіше передає приєднувальні семантико-синтаксичні відношення та проникає в підгрупу власне-приєднувальних сполучників.

Г. А. Коцюбовська відзначає високу активність приєднувальних одиниць у сучасній українській літературній мові, оскільки вони можуть виконувати роль коментаря до базового висловлення, подають розвиток попередньої думки чи висновок і наслідок, що випливає з попереднього речення [125, с. 16]. Дослідниця наголошує, що «приєднувальні конструкції допомагають зробити повне, інформативно вичерпне повідомлення, відобразити автора чи персонажа, надати оповіді рис усно-розмовної мови або усного мовлення, відтворити процес мислення...» [Там само, с. 15].

Серед власне-приєднувальних сполучників найуживанішим є сполучник **та й**, напр.: Мама. ...*треба за корівчину борги віддати, та й* бабуся у нас хворіє (В. Терен); Тут знаходимо ще *праїндоевропейський корінь «гуер» – горло, гирло, джерело, та й* ці українські слова виводяться з цього кореня (М. Янко). І. М. Кручиніна констатує, що семантику приєднування тут досить часто супроводжує натяк на вичерпаність повідомлення за якимсь одним критерієм [130, с. 127].

Приєднувальний сполучник **та й**, для якого, на думку лінгвістів, перш за все характерне вираження відношень

додавання й розмовне забарвлення [126, с. 54], розширення, доповнення повідомлення висловленнями, пов'язаними з поступовим розгортанням подій, їхнім логічним описом [125, с. 12], слугує засобом приєднання другої парцельованої предикативної частини до попередньої в складносурядному реченні, завдяки чому увиразнюють важливість, необхідність і стилістичну вагу цієї частини для поширення основної думки, напр.: *Мабуть, якщо й хто живий після вибуху залишився, потім задихнулися. **Та й** воду не відкачують...* (УМ, 11.06.08); *Хотів написати, а вона довго не давалася, одна історія. **Та й** не історія, а так...* (ГПУ, 21.12.08); *...усі матеріали начебто й знайомі – свого часу їх надрукувала газета «Без цензури» в рубриці «Постать». **Та й** імена, скажімо, так, на слуху: Ліна Костенко, Іван Франко, Максим Рильський, Раїса Кириченко, Тетяна Яблонська, Леонід Биков* (УМ, 25.12.08); *Прокіп. Для людського товару клинчик лишився. **Та й** там лишень стропачи стирчать* (Г. Шкляр); *На жаль, в уряді не дуже багато людей, здатних впоратися з подібними завданнями. **Та й** опозиція не тішить свіжими ідеями* (Д., 21.01.09); *Марія. Може, й так, а може, й ні. Він не знав. **Та й** ніхто не міг знати* (М. Матіос); *Але хіба козиняче [молоко] можна зрівняти з тим... **Та й** попадало йому дома півчарочки й не щодень* (В. Захарченко); *Тоді будували, а тепер руйнують. **Та й** згодом жили ми краще...* (СВ, 22.10.09); *Нині вже видано чимало книг про походження українців. **Та й** досі суперечки не вщухають...* (Г. Лозко); *Прокіп прищитькнув твердо, але далися-таки взнаки Маріччині сльози. **Та й** засвіт видався маячливий, сірий* (Г. Шкляр); *Але які ж смачні з них варення, компоти! **Та й** просто запечена в духовці айва, впевнений, припаде вам до смаку* (Жит., 16.09.10); *В Австралії ...на 300 тисяч аборигенів було приблизно 600 мов. **Та й** американські аборигени до приходу у їхні краї європейців спілкувалися більше як двома тисячами мов* (С. Губерначук).

Тенденція до парцелювання другої приєднувальної предикативної частини дедалі розширюється, проте, як і раніше, у сучасній українській прозі та періодиці використовують складносурядні речення, у яких приєднувальна предикативна частина зі сполучником **та й** уживається в позиції після коми, пор.: *...наближався ранок: влітку ж бо ніч коротка, а летіти було далеко, **та й** брила була нелегка* (Журавл., 09.08); *Наймати когось не було грошей, **та й** маму було шкода* (Жит., 05.09); *Внук. Дедику, я цей календар сховав, **та й** тепер ховаю...* (В. Медвідь); *Хотілося якось підтримати друга, **та й** себе заодно* (Жит., 04.10.10); *Мама. Гарних дівчат*

порозбирали, **та й** наші малята повиростали (Жит., 04.10.10); Удома лише чоловік середущої доньки Олени залишився, **та й** то вже майже не чоловік (Жит., 16.09.10) Приєднувальна конструкція тут містить авторську оцінку явищ дійсності та підсилює стилістичне значення додаткової інформації. На переконання дослідників, синтаксичні структури з приєднувальним сполучником **та й** орозмовлюють газетні контексти й увиразнюють авторське ставлення до подій [197, с. 39].

Дедалі активніше спостерігаємо використання сполучника **та й** у художніх текстах і періодичних виданнях як засобу приєднання запитання (переважно риторичного), що узагальнює раніше повідомлене та підсилює семантику неможливості для відкриття чогось нового, напр.: Любина нічого не відповідала матері, **та й** що їй до того... (О. Лупій); Вчора я не встигла обстежити всіх дверей. **Та й** що з того... (Г. Пагутяк); Прокіп. То ж вирішив Сирітку продати. **Та й** нащо вона мені? (Г. Шкляр); І до цього Сковорода не один раз бував у Пан-Іванівці, щиро шанувався з господарем маєтку Андрієм Івановичем Ковалевським. **Та й** хто б з тодішніх українців-господарів ...не вважав би за честь надати затишок, прихистити ...старчика Григорія (В. Стадниченко); ...на фермі й засинала. **Та й** чого було йти опівночі додому? (СВ, 30.03.10); Привіт тобі, старий знайомець та новий поселенець! **Та й** як не радіти зростанню чисельності рідкісних птахів у заповіднику... (В. Стадниченко); Наталя. А чи не роблять у вас кави по-турецьки? **Та й** хто вміє її робити? (Жит., 06.11); Невеличкі віконця низенької хатини не світилися. **Та й** хто мав би вмикати світло? (Жит., 26.09.11); Про мотиви (гуманістичні чи корисні) таких вчинків говорити важко. **Та й** навіщо? (ЗВ, 12–18.09.11); ...вони склали мозаїку своїх життів. **Та й** скільки разів вона просила його дати їй спокій? (Жит., 26.09.11); Тут нікому не прощають приниження. **Та й** навіщо? (ЛУ, 03.02.11); ...деформовано пам'ять у кривому дзеркалі історії... **Та й** у кого підніметься рука кинути камінь у людину? (ЛУ, 02.06.11); Дуже завинив... **Та й** чи тільки перед нею... (Жит., 29.10.14). Одні дослідники зазначають, що питальне інтонування сприяє наближенню приєднувальної конструкції до діалогізованого оформлення [125, с. 15], натомість другі вказують на посилення інтриги, емоційності в питальному інтонуванні, вважаючи, що питальний компонент є «відповіддю-припущенням», а приєднувальний сполучник «виконує підсилювальну функцію частки» [85, с. 200].

Усталеною є позиція, що в приєднувальній конструкції загалом подають додаткову інформацію, досить часто не пов'язану з попередньою. Це твердження спростовують ті складносурядні речення, у яких перша предикативна частина потребує продовження в наступній, оскільки читач зацікавлений у подальшому розгортанні подій. Г. А. Коцюбовська констатує наявність у складі приєднувальної одиниці вказівних займенників *той, та*, за допомогою яких можна чітко з'ясувати, якого предмета, явища чи особи основної частини конструкції стосується приєднувальне зауваження [126, с. 56], напр.: ...жити з *матір'ю* зміг лише наймолодший Ігорко, **та й той** лише тому, що залишився сам... (Жит., 05.09); У нас тільки коза була, **та й ту** ми з'їли зимою з голоду (В. Захарченко); За свої заняття Сашко отримує смішну платню, **та й ту** він використовує на придбання м'ячів, ковзанів, лиш *та інших необхідних речей* (СВ, 30.03.10). У цих синтаксичних структурах автори намагаються показати безвихідне становище, причому в першій частині ще подають якісь сподівання, а в додатковій, приєднувальній, спростовують їх.

За нашими спостереженнями, для українських художніх творів і періодичних видань кінця ХХ–початку ХХІ ст. характерна тенденція до увиразнення приєднувального сполучника **та й** означальними займенниками *сам, сама, саме*, що значно підсилюють приєднувальну семантику базового компонента, напр.: ...у дельті Дунаю взагалі не водяться отруйні змії. **Та й сама** гадюка обмине нависну тінь людини стрімким півколом... (В. Стадниченко); ...правила правопису дуже складні для запам'ятовування, **та й сама** навчальна програма переобтяжена (Журавл., 02.09); Відгомін цієї легенди знаходимо і в міфології скіфів, і в українських обрядових піснях... **Та й саме** жито має золотий колос... (Г. Лозко); Кошти надходили... з багатьох країн світу. **Та й сам** Фогуаншань не виступав у простій ролі збирача пожертв...(В. Стадниченко); Ці янголи, більше схожі на вампірів, лякали всіх їхніх знайомих і дітей їхніх знайомих, аж поки знайомі не припинили ходити до них у гості, **та й самі** вони перестали запрошувати гостей (Н. Сняданко); Олег Дмитрович. Своїм основним завданням вважаю ...залучення молоді до спорту та здорового способу життя. **Та й сама** ідея створення боксерського клубу виникла значно пізніше... (ЗВ, 08.09.11). Г. Ф. Гаврилова зазначає, що в першій частині передано завершення розгортання подій, а приєднувальна частина – додаткове, проте найважливіше повідомлення з іншого ряду зображуваних подій [35, с. 10].

Почастішало експресивне вживання прозаїками сполучника **та й** як засобу приєднання другої предикативної частини до попередньої – фразеологізованої конструкції. До того ж приєднувальна синтаксична одиниця містить елементи несподіваності чи різкої зміни подій, що співвідносить приєднувальний сполучник **та й** із маркером єднальних семантико-синтаксичних відношень зі значенням темпоральності, напр.: *Бо ж ні-ні, та й викине колінце: почне з самого досвітку смолу в чавуні варити* (М. Матіос); *Туди-сюди, та й вилізе грітися на сонечко* (Жит., 03.03.11). Дехто з дослідників трактував такі конструкції як приєднувально-результативні, у яких сполучник **та й** виражає очевидну приєднувально-результативну семантику [105, с. 178].

У періодичних виданнях та художніх творах початку ХХІ ст. поступово активізується використання власне-приєднувального сполучника **ба й**, що є стилістичним синонімом до сполучника **та й**, напр.: *Жінки надто довіряють своїм чоловікам, ба й ті доволі часто залишають їх із проблемами* (Жит., 08.11); *Ох ні, не класовою боротьбою тут повіяло, ба й не «міжнаціональними конфліктами», як це було офіційно скваліфіковано* (О. Забужко).

Якщо сполучник **та й** активно розширює свої функціонально-стильові параметри в українській літературній мові кінця ХХ–початку ХХІ ст., то для його фонетичного варіанта **та і**, навпаки, характерна тенденція до обмеження приєднувальної семантико-синтаксичної функції. Натрапляємо лише на поодинокі приклади складносурядних речень із цим неправильно вжитим сполучником, бо він порушує чергування **і › й** та милозвучну вимову слів, напр.: *Він [Іван Подушкін] не перекладає з п'яти мов, та і в кулінарії не дуже тямить* (Н. Сняданко); *...на кухні черга до печі, та і грошей катма...* (О. Луцишина); *А в них [Степана Олександровича та Ольги] малих нема... Та і жінка добра мегера* (Жит., 09.07.09); *...не планую залишити роботу. Та і мене звідси ніхто не жене* (М., 29.09.11).

У мові наукових видань конструкції зі сполучником **та й** трапляються зрідка. Найуживанішим тут є власне-приєднувальний сполучник **а також**, що приєднує останній однорідний член речення до кількох попередніх або попереднього чи неповне речення до попереднього і вживається для надання нової інформації, напр.: *Етнограф на основі мовних фактів може простежити розвиток культури народу..., а також історико-культурні зв'язки між народами* (М. Кочерган); *Цю функцію виконують... мовні одиниці,*

характерні для членів певної родини, **а також** манера спілкування, інтонація тощо (М. Кочерган); Звідси ...пізніша ревність Хом'якова до православ'я, **а також** недовіра до Петербурга, протиставлення йому Москви (І. Дзюба). А. П. Коваль відзначає, що в наукових текстах приєднувальні одиниці подають відомості, які «складають якусь частину від цілого, деталь, неспівмірну з повідомлюваним у першому частковому реченні, проте належну разом з ним до спільного для них обох, хоч значно ширшого за обсягом, кола понять» [111, с. 172].

Так само широко цей сполучник функціонує в сучасній українській періодиці, що надає мові газет науковості та послідовності, пор.: У ній [конференції] взяли участь 350 делегатів із 46 країн, **а також** представники міжнародних організацій... (ОУ, 18.07.08); Для цього своєчасно виплачується страхова компенсація, налагоджуються тісніші контакти з роботодавцями..., **а також** організовується стажування робітників безпосередньо на підприємствах... (УК, 14.10.09); А полімовні європейські федерації – вже згадана Швейцарія, **а також** Бельгія, Боснія і Герцоговина не належать до категорії двомовних (ОУ, 18.02.11).

У газетних контекстах та художніх творах початку ХХІ ст. сполучник **а також** уживають передусім для інтонаційного увиразнення додаткової семантики парцельованого компонента, напр.: Але тепер він [Карл-Йозеф] набув безліч нових можливостей: бачити, знати, відчувати. **А також** – проникати наскрізь... (Ю. Андрухович); Так само експертам у майбутньому ще належить з'ясувати причини вибуху. **А також** те, за яких передумов він програв (УМ, 11.06.08); Громовицею називають, власне, й саму блискавку. **А також** – дерево... (Г. Бердник); Роками не вирішується питання про фінансове забезпечення позашкільної освіти за формульним розрахунком. **А також** про встановлення плати за харчування дітей у дошкільних навчальних закладах... (ОУ, 18.07.08); ...органам місцевого самоврядування учасники слухань рекомендували передбачити відповідно до законодавства в місцевих бюджетах кошти для оздоровлення ...50 відсотків дітей шкільного віку... **А також** забезпечити відповідно до законодавства перебування дітей в дитячих закладах оздоровлення не менш як 21 день у зміну... (ОУ, 18.02.11); У приміщенні автостанції наявні 5 кас та інформаційно-диспетчерський пункт. **А також** зала для очікування (М., 29.09.11).

Нерідко синтаксичні конструкції приєднують до основної частини повідомлення з допомогою власне-приєднувального сполучника **причому**, функціональна суть якого – уводити додаткове побіжне зауваження, що уможливає співвіднесення всього приєднувального компонента зі вставленою конструкцією.

Причому помітно розширює своє функціонально-стильове поле в сучасній українській газетній мові та художніх творах як засіб зв'язку приєднувального компонента з попереднім, указуючи на одночасність, паралельність чи різноплановість у розгортанні подій. Виразними у функціонально-стилістичному плані є неповні приєднувальні речення зі сполучником **причому** з атрибутивною (*Сьогодні на з'їзді «Нашої України» буде порушене питання про потребу єднання з іншими пропрезидентськими силами. **Причому** – не тільки з єдиним центром (УМ, 27.12.09), адвербіальною (Він же заговорив зі мною, **причому** дуже кумедно... (К. Хінкулова); ...одне з основних наших завдань, **причому** вже починаючи з наступного бюджетного року, – відпрацювати абсолютно пільговий ...доступ середніх загальноосвітніх шкіл до Інтернету... (ОУ, 13.10.09); ...минулого року її [дорогу] заасфальтували, **причому** доволі якісно (М., 22.10.09); Лідерів лівійської революції Муамару Каддафі вдалося здійснити неможливе. **Причому** не докладаючи особливих зусиль (ДТ, 08–14.11.08) чи об'єктною семантикою (Тіло так і не знайшли, зате знайшли його гаманець, **причому** з грошиками... (Н. Сняданко). Ці неповні приєднувальні конструкції використовують для чіткішого окреслення певної ознаки, ознаки іншої ознаки чи об'єкта спрямування.*

Власне-приєднувальний сполучник **причому** також виконує роль засобу приєднання повного речення, що містить додаткове повідомлення та думку, пов'язану зі змістом першого речення, напр.: *...багато слів були полісемантичними... **Причому** поміж означуваними ...словами вкрай важко вловити семантичну тотожність (С. Губерначук); Навіть у найбільшу липневу спеку мені доводиться довго вагатися поміж сорочкою на короткий та на довгий рукав, **причому** перевага найчастіше опиняється на боці останньої (Н. Сняданко); Зокрема годилося очищатися водою, **причому** воду слід було брати з криниці, викопаної саме в переддень Купайла (Г. Бердник); ...це вогнище найжорстокіше знищувало всіх... **Причому** ...серед українців... налічувалися зовсім не одиниці... (УМ, 19.07.08); ...мовні курси, занурення в мовне середовище і бажання досконало опанувати японську дали результати.*

Причому механічне «зубріння» тут ні до чого (СВ, 20.10.09); А таке «недбальство», погодьтеся, дуже вже схоже на цілеспрямовану акцію. **Причому** жодне НРУ нічого не запідозрить! (УМ, 13.10.09); Передусім сільгоспвиробники матимуть захист від природних ризиків протягом повного аграрного циклу. **Причому** чітко встановлюються етапи та терміни страхування... (УК, 21.10.09); Наша область посідає четверте місце в Україні за цими показниками. **Причому** на крайню стадію ожиріння страждає 1 % населення регіону (Ж., 20.11.09); Людина ...мінє своє ставлення до чистоти власного тіла й навколишніх предметів. **Причому** ставлення це може бути різним (Н. Сняданко); Нині навчають фахівців страхових компаній... **Причому** ...компанії не зможуть конкурувати тарифними ставками... (УК, 21.10.09); ...автор статті ...не вдавався в нюанси і створив черговий прецедент для зміцнення і без того упередженого ставлення мого наукового керівника до практичної журналістики. **Причому** упередження його стосуються не лише так званої жовтої преси, а і цілком поважних видань (Н. Сняданко); Готуйтеся вирішувати складні питання взаємин з партнерами, **причому** ваші опоненти можуть виявитися досить наполегливими (М., 29.09.11); Решту ...виділила мати. **Причому** навіть за своє харчування на російському військовому корветі ...Миклухо-Маклай вніс до казни 500 рублів... (М., 29.09.11). Приєднувальна конструкція у формі повного речення загострює виклад подій, зацікавляє читача, сконцентровує його увагу на подальшому розгортанні висловлення. П. В. Кобзєв зауважував, що приєднувальні сполучники займенникового походження широко використовують для парцелювання тексту та додавання в текст додаткових ізольованих синтаксичних елементів [110, с. 60].

5.2. Транспоновані в приєднувальну позицію сполучники

Багато сполучників сурядності в сучасній українській літературній мові виконують декілька семантико-синтаксичних функцій, що засвідчує їхнє слабе закріплення за певним типом семантико-синтаксичного відношення та належність до слабо спеціалізованих одиниць [41, с. 12].

Чи не найпомітніші функціонально-позиційні зміни фіксуємо в складі невластиво-приєднувальних сполучників, що набувають вторинної (транспозиційної) семантико-синтаксичної функції. Нівеляція основного призначення цих сполучників зумовлена різними чинниками – здатністю доповнювати,

конкретизувати, розширювати повідомлення через уведення побічних приєднувальних зауважень. Значеннева підгрупа сполучників, транспонованих у приєднувальні, значно ширша й семантично неоднорідніша в якісному плані, ніж підгрупа власне-приєднувальних сполучників.

Ядро невластиве-приєднувальних сполучників становлять:

1) градаційно-приєднувальні сполучники: **а ще, а іще, а ще й, та ще, та ще й, ще й, ще і, а до того ж, і до того ж, до того ж, а ще (й) до того, а до того ж іще й** та ін., що водночас виражають градаційні й приєднувальні семантико-синтаксичні відношення завдяки здатності другого компонента посилювати або послаблювати значення першого складника в складносурядному чи простому ускладненому реченні;

2) сполучники, транспоновані з єднальної семантико-синтаксичної сфери (**і, й, та, і... і, й... й, і... й, та... та**);

3) сполучники, транспоновані з протиставної семантико-синтаксичної сфери сурядності (**а, але, зате, проте, однак, однак**).

5.2.1. Транспозиції градаційно-приєднувальних сполучників

В українській літературній мові кінця ХХ–початку ХХІ ст. у ролі виразників приєднувальних семантико-синтаксичних відношень досить активно вживають градаційно-приєднувальні сполучники **а ще, а іще, а ще й, та ще, та ще й, ще й, і ще**. У разі семантичного збалансування поєднаних компонентів вони зазнають транспозиції зі сфери градаційно-приєднувальних у сферу приєднувальних семантико-синтаксичних відношень, що засвідчує їхній подвійний граматичний статус – спроможність виражати два типи семантико-синтаксичних відношень – градаційні та приєднувальні.

К. Г. Городенська констатує, що поява аналітичних приєднувальних сполучників відбиває тенденцію до чіткішого та експресивнішого вираження приєднувальних семантико-синтаксичних відношень у складносурядному реченні завдяки підсилювальним компонентам, тому такі засоби зв'язку значно превалюють над первинними **а, та**, для яких функція вираження приєднувальної семантики неосновна [43, с. 38].

Із-поміж виокремлених градаційно-приєднувальних сполучників найуживанішим транспозиційним виразником приєднувальних семантико-синтаксичних відношень є сполучник **а ще**, функціональний діапазон якого в сучасній

українській літературній мові розширюється. Якщо донедавна **а ще** в приєднувальній ролі використовували обмеженіше, бо основним був приєднувальний сполучник **а також**, то в сучасних українських періодичних виданнях і художніх творах він помітно розширив свої функціонально-стильові параметри, що спричинено впливом розмовного синтаксису, напр.: *У Китаї, на відміну від Південної Кореї, головною новорічною стравою є пельмені. А ще застілля не обходиться без курки – символу удачі* (УМ, 21.01.09).

А ще приєднує переважно повне речення, що вказує на паралельність розгортання подій і явищ у двох поєднуваних елементах та доповнення попередньої думки новою інформацією, напр.: *Ти радів разом зі мною... А ще ти вчив мене відрізняти добро від зла, правду від кривди...* (Журавл., 05.08); *Ірина Ванникова. ...необґрунтоване підвищення тарифів на житлово-комунальні послуги в умовах економічної кризи може спричинити фінансові проблеми... А ще ...керівник КМДА перевищив службові повноваження* (УМ, 21.11.08); *Нові ціни треба не тільки обґрунтувати, а й укласти додаткову угоду до договору щодо необхідності їхнього підвищення. А ще слід визначитися з режимом руху: маршрутки мають курсувати не в звичайному режимі, а в додатковому* (УК, 20.03.09); *Богдан Гаврилишин. Власне, участь у святі дала мені дальший поштовх до діяльності на міжнародній ниві... А ще я якось зустрів малого хлопчика в Катманду (Непал)* (УМ, 16.10.09); *Потім пиляли дрова, складали в сарай. А ще Василько вичищав у худоби, підстеляв...* (В. Захарченко); *...адже магній разом із фосфором ...сприяє активній роботі мозку. А ще наполегливо рекомендуємо абрикоси всім...* (Жит., 05.08.10); *Не порадившись із нею, він [вітчим] не розпочинав жодної справи, не робив вартісних покупок. А ще їх об'єднувала Юлька* (Жит., 16.09.10); *Маю на увазі побудову каплиці силами команди ...з Росії, України і Білорусі. А ще до нас звернулася група представників громадськості з проханням установити на станції «Академік Вернадський» бюст Тараса Шевченка* (ОУ, 18.02.11); *...пізнавальною лекцією інструктувала цю виставу живопису мистецтвознавець ...Галина Біленко. А ще збагатив публіку знаннями про Схід виступ* (ЛУ, 24.03.11); *У Ясногірці ...директор зацікавився ...самою Пересопницею. А ще несподівано він почав говорити про речі... (ЛУ, 21.04.11); ...і нігті будуть здорові, і волосся, і шкіра. А ще потовщення нігтів ...може вказувати на початкову стадію цукрового діабету* (М., 29.09.11); *...80 % від зробленого витрачається на працю працівників... А ще в Малині*

встановлена максимально можлива ціна за торговий патент... (ЗВ, 29.09.11).

Нерідко фіксують уживання цього сполучника в позиції, де він пов'язує переважно неповне речення з попереднім, що сприяє підсиленню додаткового повідомлення, яке містить цікаву інформацію й відразу привертає увагу читача, напр.: *Напередодні ...Дня студента Іван та Оксана зичать своїм ровесникам і колегам по навчанню не боятися шукати себе в цьому житті... **А ще** – вчити краще історію (КП, 14.11.08); За мінливістю погоди на Русі він отримав багато назв: капризник, обманищик, лукавець, снігогін. **А ще** – квітець-парильник... (Журавл., 04.09); Адже є і місто Вапнярка на Вінниччині, і місто Білогірськ у Криму, розташоване біля гори Аккая („біла гора”), і Білогір'я – селище на Хмельниччині... **А ще** річка Біла, Біленька, Біла Річка, Білий Потік, Біловід тощо (М. Янко); Порається по господарству Ольга, вона знає: треба цінувати те, що дали. **А ще** мріє про справжнє жіноче щастя – ніжного чоловіка та чуйного батька для своїх дітей (Жит., 22.10.09); І, можливо, відгомін і таїна тих прадавніх жіночих обрядів збереглися саме в цих знаках старовинної мудрості – приказках і загадках. **А ще** – в казках (Г. Бердник); Значно скромніші показники має українська столиця за оцінками якості життя, станом довкілля, естетикою архітектури... **А ще** кількістю парків і скверів, чистотою річок і озер, культурним різноманіттям (УК, 20.03.10); Міф у перекладі з грецького означає слово, **а ще** мова, бесіда, речення, легенда, казання, вісті, розповідь (Л. Мацько); ...небесна синь і сонечко не дозволяють йому вірити. **А ще** вітер... (Жит., 28.04.11). Такі приєднувальні конструкції використовують для розширення попереднього речення, зміст якого можна легко зрозуміти з контексту. Пропускаючи один із головних членів, акцентують увагу передусім не на додатковому значенні приєднувальної конструкції, а на загальному змісті висловлення.*

Помітне збільшення приєднувальних одиниць зі сполучником **а ще** породжує проблему у визначенні його основної й транспозиційної семантико-синтаксичної функцій – градаційно-приєднувальної чи власне-приєднувальної.

Паралельно зі сполучником **а ще** сьогодні вживають і функціонально тотожні, але марковані як розмовні сполучники **а іще**, **і ще**. Тут приєднувальний компонент семантично не пов'язаний із попереднім, що свідчить про послідовність викладу думок автора й намагання надати нову інформацію, яка більшою чи меншою мірою стосується подальшого розгортання подій, напр.: *Ваша душа страждає від скоєного, а*

розум ...під владою темних сил. **А іще** б я вам радив піти до сповіді та причастя (Жит., 06.11); Сірі житлові квартали, вулиці, площі й покинуті вежі. **І ще** промислові райони... (Марина і Сергій Дяченки); Панночка. Із мамою була, **і ще** мене приводила тітонька Поля (В. Терен); Цей директор загалом не мав особливих претензій до газети ... **І ще** цей директор чомусь страшенно не любив світлин закордонних кіноакторів у телепрограмі (Н. Сняданко); Так не спати і одночасно спати міг лише Потворко. **І ще** так уміють робити діти, чимось на нього схожі (В. Терен); Мій близький друг Віктор Неборак належить до народжених у цей рік. **І ще** один гарний приятель – поет і видавець Іван Малкович (УМ, 27.12.08); Григорій Петрович. Є величезні перспективи, і я їх бачу... **І ще** хочеться бути корисним (М., 29.09.11).

В означений період помітною стає тенденція до активнішого використання сполучника **і ще** в публіцистичному стилі як засобу подання нової думки для оформлення монологічного висловлення, що свідчить про спонтанність появи інформації у свідомості мовця. У першому реченні повідомлення правильне, а в другому спостережено, що, крім попередньої інформації, треба звернути увагу й на інше, напр.: Натомість у документі Кисменського зазначено: «Отримав повну вищу освіту за спеціальністю «історія» і здобув кваліфікацію «історик, викладач історичних дисциплін». **І ще**: у виданих за двотисячний рік дипломах КНУ було допущено опечатку в назві ВНЗ... (УМ, 13.10.09); Павло Мокареєв. ...видавати кредити без першого внеску... **І ще** – я хотів би порадити нашим новим клієнтам ...звзити при цьому на валюту власних доходів (М., 22.10.09). І. Я. Завальнюк констатує, що приєднувальна конструкція, засобами зв'язку якої з попередньою є сполучники **а ще, а іще, і ще**, «містить нову, цікаву чи несподівану інформацію, інтонаційне виокремлення якої несподівано привертає увагу читача» [85, с. 200].

Широкого вжитку в сучасній українській літературній мові набули градаційно-приєднувальні сполучники **та ще, та ще й, ще й** як виразники приєднувальних семантико-синтаксичних відношень у складносурядному та простому ускладненому реченнях. Дедалі частіше вони приєднують постпозитивний парцельований компонент до попереднього непарцельованого, надаючи висловленню виразного експресивного відтінку, напр.: Треба постійно вживати і м'ясо, і сир, і молоко. **Та ще** багато чого (УМ, 07.06.08); Але найжахливішим для Марусі була сила-силенна усякого гадюччя... **Та ще** на очах у неї померла тітка Павлина після укусу змії: страшна була змія – червона, як

прапор (Г. Марчук); Пригадує тільки ліжечко, обплетене сіткою. **Та ще** колючий бур'ян (В. Терен); Родили щороку такі смачні й запашні яблука... **Та ще й** зберігалися довго – аж за Різдво (Г. Марчук); А на весіллі Іван насправді помив теці ноги та взув новесенькі чоботи – такі ловкі та гарні. **Ще й** потанцювала Марія в них із зятем (Г. Марчук).

Так само нерідко вживаними в українських художніх текстах та періодичних виданнях означеного періоду залишаються ці сполучники як засоби приєднання непарцельованого компонента до попереднього в позиції після коми, напр.: ...мій товариш Борис Пушкар **та ще** хтось були кинули восьмий клас... (В. Захарченко); Українські народні казки ілюструють персонажами в косоворотках, сарафанах і лаптях, **та ще й** грають вони на балалайках (УМ, 30.12.08); Молода дружина, сім'я, **ще й** дитина скоро має народитись, – яке там навчання (Жит., 15.07.10).

Значно активніше градаційно-приєднувальні сполучники **та ще, та ще й, ще й** функціонують для приєднання неповного речення з додатковою атрибутивною, адвербіальною чи об'єктною семантикою до основного речення, завдяки чому автор посилює стилістичне значення додаткового елемента та подає його якісну характеристику, час, місце виникнення події, спосіб виконання процесу чи властивість об'єкта, на який спрямована дія, напр.: А той як стрілив – упала насмерть, **та ще** лицем у шипшину (М. Матіос); Дорога не близька – кілометрів двадцять п'ять. **Та ще** з такою ношею... (Г. Марчук); Легко сказати — «виставити щит»... **та ще й** для пам'яті (М. Матіос); Марія. То чому я маю молитися до нього російською? **Та ще** тут, у серці землі української (Г. Марчук); Хто їх читає, **та ще** в день виборів! (СВ, 30.03.10); У селі з досвітку плентаються ...газдиньки... **Та ще** з порожніми відрами (М. Матіос); Вони [дівчата] робили це [вишивали] навіть при місяці. **Та ще й** повному (Журавл., 08.08); ...тут, у цьому суспільстві, бути віруючим – то не жарт. **Та ще й** католиком (УМ, 21.01.09); Але де взяти достатньо грошей, **та ще й** в умовах нинішньої енергозбитковості галузі? (УК, 21.10.09); ...вона [Ніна] росла серед високого добробуту, **та ще й** поміському (М. Руденко); ...не міг і шукати собі іншої професії..., **та ще й** з таких прекрасних предметів... (В. Стадниченко); Вона [Юлія Тимошенко] працює, **ще й** в епістолярному жанрі... (УМ, 15.10.09). І. Я. Завальнюк, аналізуючи особливості сучасного газетного мовлення, указує на високу активність приєднувальних конструкцій з аналітичними сполучниками, що

підсилюють стилістичне значення приєднувального компонента [85, с. 199].

Сполучник **та ще** вживають передусім як засіб приєднання другої предикативної частини до попередньої в складносурядному реченні для підсилення семантики приєднувальної конструкції й доповнення, конкретизації попередньої думки, унаслідок чого створюють своєрідний ланцюг нанизаних подій, напр.: ...вони [дід Йосип з Іваном] є, **та ще** чути перемовляння діда з Іваном (В. Захарченко); Смачно! **Та ще** коли конюшина рожева – вона таки солодша за білу (В. Терен); Стрічка німого кіно вперше озвучується на острові Татару привітанням Робінзона... **Та ще** розриває на шматки тишу непідкупний, безкомпромісний Рекс... (В. Стадниченко).

Іноді для більшого акцентування уваги на чомусь, посилення інформаційного значення приєднувального компонента та надання базовому приєднувальному семантико-синтаксичному відношенню нових значеннєвих відтінків замість **а також** у сучасному газетному мовленні та художній літературі автори послуговуються аналітичними сполуками **до того ж, а до того ж, а ще й до того, а до того ж іще й**, які, на нашу думку, є всі підстави зарахувати до градаційно-приєднувальних сполучників, напр.: Так вона [Марлен] прагнула довести світові, що списали їх зарано, **до того ж** гроші на проект давали лише за однієї умови... (УМ, 27.12.08); ...слов'янська теогонія... досі залишається вивченою недостатньо, **до того ж** найменше матеріалу маємо саме в цій галузі (Г. Лозко); ...мова є сталою консервативною категорією, **а до того ж** народи з нічого ...свою мову не міняють (С. Губерначук); Юлька була мала..., із низько посадженими клубами над карачкуватими ногами, з несподівано великими... грудьми, **а ще до того** і з геометрично круглим, плоским, як місяць, обличчям... (В. Шевчук); Ігорко ремонтував автомобілі, робота тяжка, брудна, **а ще й до того** часто невдячна (Жит., 05.09); ...він [Юліан Йосипович] страждає і на глибоко прихований едіпів комплекс, **а до того ж іще й** на комплекс Пітера Пена... (Н. Сняданко); ...протоукраїнські говори ...виникли як суміш мов отого зброду із мовами наброд-слов'ян, **а до того ж іще й** не так давно... (С. Губерначук). Увиразнення приєднувальних сполучників частками **а, й, ще** свідчить про наддодатковий характер повідомлення, що містить корисну для читача інформацію.

Спостерігаємо тенденцію до парцелятивного виокремлення градаційно-приєднувальними сполучниками **до того ж, а до**

того ж синтаксичної конструкції, що експресивно увиразнює додаткову інформацію в попередній і повідомляє про паралельне співіснування двох подій, пор.: ...для юдеїв це свято виходу із єгипетського «рабства» було радісним... **До того ж** виходили юдеї з «рабства» не з порожніми руками... (Г. Лозко); ...саме Іван Миколайович у 1859 році допоміг Шевченкові оформити дозвіл для поїздки в Україну. **До того ж** Іван Мокрицький був рідним братом того Апполона Мокрицького (УК, 10.03.11); Держава з 46-мільйонним населенням змушена імпортувати продукти харчування. **До того ж** показники імпортованої продукції зростають (ЗВ, 23.10.09); Нехай у такий грізний час загрози зі сходу не існує... **До того ж** ...Батий завернув до Ітилю-ріки... (О. Лупій); Тож прохання до тебе. **До того ж** я справді люблю Сергія... (Жит., 05.08.10); Навіть в армії служили в одному взводі – наші ліжка і там стояли поряд. **До того ж** ...ми з ним схожі мов дві краплини води... (Жит., 06.11); ...в інших країнах структура поштового зв'язку вже давно не прив'язана до адміністративно-територіальної. **До того ж** цьогорічна робота ЦПЗ № 3 – збиткова (ЗВ, 29.09.11); Такі групи є елітою за формою, а не за змістом. **До того ж** вони не мають стосунку до поняття «справжня еліта» (ЛУ, 07.04.11); ...можлива однокомпетентність речення та мінімальна двокомпетентність словосполучення не може правити за розрізнявальну ознаку цих синтаксичних конструкцій у всіх випадках їх функціонування. **До того ж** однокомпетентність речення не становить його типової характеристики... (І. Вихованець); ...ті лексикони були зафіксовані писемно в одних випадках десь через тисячу, а в інших – кілька тисяч років після відірваного проживання ...вихідців від свого колишнього праматеринського мовного матеріалу. **А до того ж** ті вихідці потрапили на нових землях під певний мовний вплив місцевих аборигенів... (С. Губерначук). Іноді для стислого передавання змісту повідомлення в сучасних наукових творах використовують неповні приєднувальні конструкції з градаційно-приєднувальним сполучником **до того ж**, напр.: ...актуальне «співтворення» ...цього образу ...стане свого роду парадигмою свободи. **До того ж** – усупереч усій потужній силі імперського гіпнозу та суспільних забобонів... (І. Дзюба).

5.2.2. Єднальні сполучники як маркери приєднувальних семантико-синтаксичних відношень

Крім градаційно-приєднувальних сполучників, яким характерна вторинна роль транспонувати у сферу приєднувальних семантико-синтаксичних відношень, порівняно частіше такої ж функції набувають сполучники інших семантичних груп сурядності.

Як уже відзначено вище, єднальні сполучники, будучи, на думку деяких лінгвістів, здесемантизованими, оскільки «стосуються лише формально-граматичної семантики ...і не відображають відношень позамовної дійсності» [27, с. 83–84], можуть потрапляти в невластиві їм семантико-синтаксичні сфери сурядності, унаслідок чого вони розширюють кількісний склад деяких груп сурядних сполучників у сучасній українській літературній мові. Це стосується одиничних асемантичних сполучників **і**, **й**, **та** й повторюваних **і... і**, **й... й**, **та... та**.

В українській літературній мові кінця ХХ–початку ХХІ ст. найактивнішим реалізатором приєднувальної семантики є сполучник **і** [87, с. 236], який дехто з дослідників відносить до засобів зв'язку, синонімічних сурядним [126, с. 88], не враховуючи його вторинної семантико-синтаксичної функції – виражати приєднувальні семантико-синтаксичні відношення в складносурядному чи простому ускладненому реченні. Сполучник **і** обмежує в ужитку **й**, **та** в приєднувальній ролі й слугує засобом приєднання переважно:

1) неповного речення з додатковою атрибутивною семантикою (*Голос натхненний, артистичний – з усього видно. **І** ненав'язливий* (МУ, 06.01.1996); *Криза в Росії буде. **І** дуже серйозна* (Д., 13.01.08); *За одну ніч було вилучено колосальну кількість практично всіх існуючих наркотичних речовин... **І** рослинного походження...* (УМ, 16.10.09); *Сирітка – худобинка індивідуальна, повинна мати одного хазяїна. **І** ...не якого-небудь, а доброго господаря* (Г. Шкляр); *Яків Кухта. Пахтить вона [червона трава] свіжою кров'ю. **І** ...людською* (Г. Шкляр); *Це землянка. **І** досить затишна* (Марина і Сергій Дяченки); *Уявлення про безмежне зростання гравітаційних сил до центру системи – це помилка! **І** дуже велика* (М. Руденко), об'єктною (*У парламенті ведуться розмови про прийняття законів. **І** для депутатів* (СВ, 01.04.10); *...твоя біографія – то твоя особиста справа. **І** твоїх ближніх* (ЛУ, 26.05.11); *Я колоколом отримав по обличчі. **І** мегафоном* (ГПУ, 30.09.11) та адвербіальною семантикою (*...ті самі ляхи та москалі й тепер роблять лихо з нами. **І** всюди...* (Журавл., 07.08); *Обговорення закону ...якраз*

збіглося з тижнем молитов про єдність християн. **І** дуже вдало... (КВ1, 25.01.09); Вони були щасливі. **І** доволі довго... (Д., 23.01.09); ...нещодавно вимкнули й гарячу воду. **І** все через нестачу газу (Жит., 05.09); ...нашу державу називали «житницею». **І** справедливо (ЗВ, 09.04.10); ...за місяць не лишилось жодного їжака. **І** все через машини...(В. Терен); Якщо німець – наш друг, його належало оберігати. **І** якомога пильніше (М. Руденко);

2) неповного речення до основного задля збереження стислого викладу думки, напр.: *Є тільки твої думки про неї. **І** суєта* (Г. Цимбалюк). Такі неповні приєднувальні структури є самостійними предикативними одиницями, які розширюють повідомлення, уносячи додатковий зміст, необхідний для цілісного зображення подій;

3) повного речення до основного для акцентування на поступовому й навмисному розгортанні змісту попереднього повідомлення, напр.: *Але ж ...ці настрої суттєво почали погіршуватися ще на початку року. **І** багато в чому це пов'язано з оцінкою ефективності діяльності влади – велике розчарування розпочалося ще тоді* (УМ, 21.11.08); *Головними казковими героями Нового року завжди є Дід Мороз та Снігуронька. **І** мало хто звертає увагу на транспорт, яким вони добираються до малечі – сани, запряжені оленями* (УМ, 27.12.08); *Отож і мовчать лісники. **І** я не всім розкажучу* (М. Руденко); *Іще змалку Герард виявляв велику побожність. **І** Бог винагороджував його за це* (Жит., 05.09); *Тому потреба навчитися оперативно опрацьовувати і засвоювати її [інформацію] зростає і вимагає від людини додаткових внутрішніх ресурсів. **І** вони є, їх багато* (ОУ, 20.10.09); *Окрім того, хотілося б, щоб у тесті було більше творчих завдань, і з цим погоджуються як мої колеги, так і учні* (ОУ, 20.10.09); *...без уваги з боку держави досягти такого феноменального успіху було б просто неможливо... **І** вручена ним [Мігелем Сагаррою] нагорода є подякою усім українцям...* (УК, 20.10.09); *Вегетативна нервова система нібито перебуває в проміжку між тілом і психікою. **І** її участь у загальній регуляції станів і поведінки людини досить активна* (М., 29.09.11). Загалом перша предикативна частина подає вичерпну інформацію про подію, процес чи явище, але автори вживають ще й додаткову конструкцію із власним предикативним центром, приєднуючи її відповідно сурядним сполучником **і**, що сприяє розширенню, поглибленню змісту попереднього висловлення. Дослідники зауважують, що «приєднувальні складносурядні речення, предикативні частини яких розчленовані крапкою, значно

ширше використовують, аніж ті, що розділені комою» [87, с. 236], й аргументують це «впливом розмовної стихії на публіцистичний виклад» [Там само, с. 236]. На переконання П. С. Дудика, повні приєднувальні конструкції виявляють порівняно меншу залежність від попереднього речення, але порівняно більшу, коли вони приєднуються за допомогою сполучника **і** [70, с. 202];

4) останнього однорідного члена речення до попередніх, ужитих без сполучників, для збереження милозвучної побудови фрази й особливого увиразнення приєднувального компонента, напр.: *...більша частина подібних назв пов'язана з рудуватим, «іржавим» кольором глинистих осадів у болотах, озерах і слабо тропічних річках* (М. Янко). У художніх творах експресивна роль виокремлення останнього однорідного члена речення, засобом приєднання якого до попередніх є сполучник **і**, полягає в акцентуванні на завершенні змісту висловлення, коли ланцюг подій «замикається» ним;

5) предикативної частини, що є висновком до попередньої й починається прислівниками **тому, через те, від того** і под., для увиразнення причини, яка стає поштовхом до результату, напр.: *Зцілений же проголошує повсюди вчинене Спасителем, натовпи збираються..., і через це Він залишається поза міськими стінами* (КВ, 12.10.09); *Зовнішнє оцінювання має відбутися не за рахунок навчального часу, і тому має проводитися після навчального року – в червні* (ОУ, 20.10.09); *Він [Василько] уявив, як би розгнівався дід, і від того здригнувся* (В. Захарченко). Дехто з лінгвістів констатує, що сполучник **і** тут указує на єднальні семантико-синтаксичні відношення зі значенням результативності, висновковості [131, с. 23; 90, с. 160–161; 87, с. 227] або причини та наслідку [40, с. 63]. На нашу думку, перша предикативна частина є семантично більш активною й не потребує продовження, а сполучник **і** в поєднанні з прислівником стає виразником приєднувальних семантико-синтаксичних відношень із висновковим значенням;

6) обірваного речення, що сприяє замовчуванню інформації, яка може бути й без того зрозумілою для читача, напр.: *Дара. Це місто діє мені на нерви, і я...* (О. Луцишина); *Ритм знову накопичується, і...* (Марина і Сергій Дяченки); *Щось торкнулося серця, і...* (Журавл., 04.09). Навмисне приховання змісту сконцентровує увагу читача ще більше, зацікавлює, спрямовує його на подальше розгортання подій у тексті;

У сучасній українській періодиці та прозі активно функціонують складні синтаксичні конструкції, у яких друга предикативна частина приєднується до попередньої

сполучником **і** й додає певне уточнення до того, про що йдеться в першій. Конкретизатором змісту, крім цього сполучника, є переважно анафоричний займенник *це*, завдяки якому, на переконання деяких дослідників, він виражає приєднувальний зв'язок з означальним відтінком [6, с. 18], напр.: ...*лагуна, озеро, кут, ерик, гряда, плесо, бар – і це це не повний називальний ряд* (В. Стадниченко); ...*пан Незабудко нізащо не зізнається, і це вже вплив батькового виховання* (Н. Сняданко); *Іду містом. Бачу: нова будівля. І це не клуб* (Журавл., 09.08); *Їх [підприємств] порівняно з початком місяця стало на 8 % менше. І це в останні два тижні відбувається на фоні зростлої активності незайнятих громадян...* (Ж., 20.11.08); Павло Юрійович. ...*певні факти погіршення фінансового становища в наших позичальників є, і це правда* (М., 22.10.09); *Але розслаблятися не слід, і це показала злива, яка пройшла минулої середи...* (М., 22.10.09); *Знайома домогосподарка з Черняхова ...утримувала корови та здавала молоко на переробні підприємства. І це було більш-менш вигідно* (ЗВ, 23.10.09); *Натомість цілком здорові люди, так звані «липові» інваліди, а точніше – просто шахраї, завжди у перших лавах на отримання пільг. І це ...дуже несправедливо* (УК, 20.03.10); *Щоранку очікуваний звіт: на кордонах спокійно, або навпаки: затримано порушника...* *І це це не все* (В. Стадниченко); Богдан Іванович. *Головне – створення високоякісних лісових насаджень, покращення їхньої продуктивності. І з цим справляємося, гадаю, з честю* (СВ, 30.03.10); ...*друга [підсистема] звужує судини, і це викликає ефект збліднення* (М., 29.09.11); *Тетянка хотіла бути в сім'ї лідером. І це їй вдалося до певного часу* (Жит., 03.10.11). М. У. Каранська зараховувала ці конструкції до складносурядних речень із єднально-відносним зв'язком, аргументуючи це тим, що другий компонент пояснює, дублює зміст першого [105, с. 184].

І. Я. Завальнюк указує на тенденцію до помітного зниження функціональної ваги приєднувальних синтаксичних конструкцій, які подають авторську оцінку та характеристику дій, процесів і станів [85, с. 201; 87, с. 341–342], і зазначає, що між предикативними частинами тут устанавлюються єднальні семантико-синтаксичні відношення [87, с. 303–304], а «сурядний сполучник **і**, приєднуючи парцельовану сурядну частину, виконує теж підсилювальну функцію, тобто уподібнюється до підсилювальної частки» [Там само, с. 304]. На нашу думку, синтаксична конструкція, засобом приєднання якої є сполучник **і**, увиразнений анафоричним займенником *це*, є приєднувальною, а сполучник **і** – не маркером єднальних, а

виразником приєднувальних семантико-синтаксичних відношень у складносурядному реченні, оскільки він вносить у повідомлення додаткову інформацію, доповнює та розширює попередній контекст, що, як вважають лінгвісти, не є властивою роллю сполучника як засобу поєднання взаємопов'язаних предикативних частин [143, с. 77]. Аналізуючи такі складні синтаксичні конструкції в сучасній українській літературній мові, Г. М. Глушкова наголошує на більшому рівні залежності поєднаних предикативних частин у складносурядному реченні, адже анафоричний займенник **це** є заміником усього попереднього речення, що свідчить про злитість структур двох одиниць [40, с. 32, 41].

Наприкінці ХХ–початку ХХІ ст. сполучник **та** як засіб оформлення приєднувальних речень дещо поступається в ужитку **і**, хоча його використання зафіксоване в позиціях, властивих попередньому сполучникові, напр.: *І вона [Теофіла] всім співаючим тілом подалася йому назустріч. **Та** так відкрито, так згідливо й жагуче...* (М. Матіос); *Сусіди завжди були хитрими людьми. **Та** нечисті на руку* (МУ, 07.02.1995); *...у моїй хаті існувало дві схованки: для писань, хоч вони, оті писання, й не були схожими. **Та**, власне, й не могли бути* (М. Руденко).

Високу функціональну продуктивність **та** зберігає, приєднуючи підрядну частину до головної частини складнопідрядного речення, унаслідок чого посилює підрядний сполучник і надає йому особливої виразності, напр.: *...**та** поки вдалося переконати Костика, Софія мало не посивіла* (Л. Романчук); ***Та** коли економічне зростання відновиться, різниця між попитом та пропонуванням спричинить чергове подорожчання* (УМ, 25.12.08); ***Та** коли турки пішли звідти, входи в штольні було завалено* (М. Янко); ***Та** поки їй [ідеї] не здійснено, ми повинні максимально використовувати всі інші можливості...* (І. Дзюба). І. Я. Завальнюк вважає, що таким приєднувальним реченням властивий «усно-розмовний колорит з приєднувально-результативним стилістичним відтінком і суб'єктивною оцінкою дії основного речення» [87, с. 342].

Як і раніше, найвищу активність сполучник **та** виявляє, приєднуючи останній однорідний член речення до попередніх, ужитих без узагальнювального слова, напр.: *Статистичні методи передбачають використання різних формул для виявлення правил розподілу мовних одиниць у мовленні, для виміру зв'язків між мовними елементами, для встановлення тенденцій у розвитку та функціонуванні мови **та** для встановлення залежності між якісними й кількісними*

характеристиками мови (М. Кочерган); Серед основних питань – законопроект щодо недопущення негативних наслідків впливу фінансової кризи на розвиток агропромислового комплексу, заходи для соціального захисту від наслідків фінансової кризи ...**та** недопущення впливу кризи на розвиток будівельної галузі й житлового будівництва (ГПУ, 21.12.08); ...читач довідається ...про схильність людей вірити в чарівну паличку, в лампу Аладіна **та** в живу й мертву воду (ОУ, 20.11.09).

Зрідка фіксуємо використання синтаксичних конструкцій із повторюваним сполучником **та... та**, що виконує приєднувальну функцію і вказує на продовження висловлення, уносячи додаткову інформацію, напр.: Ідуть – не брешуть, лиш мотляють хвостами, ніби облізлими весільними деревцями, **та** язики висолоплюють, **та** шкіряться білими зубами (М. Матіос); ...волостелин мало не щодня ходив на поклон..., **та** пригощав, **та** ручкався (О. Лупій).

5.2.3. Транспозиція протиставних сполучників у приєднувальну семантико-синтаксичну сферу

За нашими спостереженнями, дедалі частіше транспонованими виразниками приєднувальних семантико-синтаксичних відношень є протиставні сполучники української мови внаслідок утрати ними свого первинного семантико-синтаксичного призначення, пор.: За даними Міністерства освіти і науки, торік було працевлаштовано 92 відсотки випускників, а цього року – 94. **Але** є й інша статистика (УК, 20.10.09); ...ніхто тих кредитів не брав. **Але** ж обігрівати людей треба... (М., 22.10.09); Афіша на довгих мотузках колихалася у повітрі, повзла угору... **Зате** як ми пишалися татом, коли з вікон школи бачили закріплену на мурі афішу із назвою нового фільму! (О. Луцишина); Ніяк не збагну волі Твоєї і Твого заміру. **Зате** скільки повсюди породжень Диявола: видимих і невидимих! (Г. Пагутяк). Такі конструкції, на переконання В. В. Жайворонка, мають підсумково-висновковий характер [79, с. 73], тобто подають узагальнення до думки, висловленої в основній частині.

Протиставні сполучники передусім виконують роль засобів приєднання неповного речення до основного з додатковим компенсувальним відтінком для стислого передавання змісту висловлення, економії викладу думки й експресивного увиразнення додаткової інформації, напр.: Наталі прийшла хай і не наступного дня, а лише під кінець тижня. **Зате** з пакунком і напарфумлена (В. Діброва).

Найактивніше приєднує неповне речення з додатковою атрибутивною, адвербіальною чи об'єктною семантикою транспонований із протиставної семантико-синтаксичної сфери сполучник **але**, напр.: *Сторінку вони ще так-сяк переглянуть. Але не більше* (В. Діброва); *У добру путь, молоді таланти! Але поки що не в північну столицю...* (В. Стадниченко); *Таких в Україні більше немає, і його телефон назавжди стертий із моєї записної книжки. Але не з пам'яті* (УМ, 27.12.08); *А от пов'язати сміх і сатиру Чорногуза з національною філософією світосприйняття, з естетичними особливостями українського національного сміху, іронії та сатири – обов'язково. Але не тепер* (ЛУ, 14.04.11); *...перша злетіла й страхала свого невірного прочуханом, відразу пустилася шулікою в колотнечу... Але не на парубка-чоловіка...* (Є. Концевич); *Я бачу себе – на барабані. Але не вночі, а серед ясного дня* (Марина і Сергій Дяченки); *Треба дати повітря вільно заходити в себе. Але весь час і безперервно* (В. Діброва); *...приблизно два десятки компаній в Житомирі виробляють все те ж саме... Але неякісно...* (М., 29.09.11).

Вужча сфера функціонування протиставних сполучників **а, зате, одначе** як приєднувальних, напр.: *Він [адвокат] чомусь не клопочеться з цього приводу. А даремно* (М. Руденко); *Але тепер Марія молилася тихо. Зате ще з більшою вірою* (Жит., 11.06.09); *Початок нового навчального року зустріли без директора, зате із його заступником з національно-патріотичного виховання* (Л. Романчук); *Жовнір. Дивний цей дім. Якийсь недоладний. Зате на острові* (Г. Пагутяк); *І мене рекомендували взяти в партійну газету «Черкаська правда»... Одначе ж в обласну газету!* (В. Захарченко). Такі неповні приєднувальні конструкції, на переконання П. С. Дудика, «є в переважній більшості випадків лексично новими комунікативними одиницями, які поширюють зміст окремих членів цього речення або й увесь його зміст» [70, с. 209]. На нашу думку, вони дедалі інтенсивніше проникають на шпальти сучасних українських газет і сторінки художніх творів, щоб надати текстам виразного розмовного характеру й продублювати діалогізоване мовлення для економії викладу думок у висловленні.

У мові українських газет і наукових текстів початку ХХІ ст. досить виразною є тенденція до емоційного посилення додаткового повідомлення через уведення неповного риторичного речення до попереднього, що сприяє спростовуванню подальшої інформації, напр.: *Але Буш, напевно, книжок не читає. А Обама?* (КВ, 14–20.11.08);

Політики ...чекають виборів, тоді на екологічних проблемах можна накопити собі достатньо дивідендів. **А** виконавча влада? (ЗВ, 29.09.11); Чомусь проблема українсько-російських культурних взаємин ...розглядається зазвичай тільки в одному аспекті... **А** другий бік справи? (І. Дзюба); При цьому російська ідея ...орієнтуватиметься і на забезпечення максимально престижного місця Росії в сучасному світі. **А** українська? (І. Дзюба); Гоголь утікав. **Але** від кого і від чого? (Журавл., 05.08); Тому ловити тих, які скоїли злочини на території України, і, зокрема, Буковини, зізнаються міліціонери, досить важко. **Але** чому? (УМ, 20.11.08); Поза сумнівом, у кожного з нас до ста аргументів для заперечень наявності демократизації більшості суспільних процесів. **Проте** для чого? (М., 05.11.09). Активізація таких приєднувальних конструкцій є свідченням діалогізованого оформлення сучасних газетних контекстів, що надає їм розмовного характеру.

У мові українських газет і художніх творів кінця ХХ–початку ХХІ ст. помітне значне збільшення кількості приєднувальних конструкцій зі сполучником **а**, що, безперечно, звужує межі його функціонування як протиставного, напр.: Слава. Уже ось другий місяць. **А** всього шість треба... (В. Захарченко); ...зовсім інша річ – народження тих концепцій, їхня ревізія емпіричним матеріалом, який з'явиться в його [Берсеневій] професійній практиці. **А** про цю практику треба сказати: Берсенев щоденно приймає... пацієнтів... (ОУ, 20.10.09); Людина має бути завжди щасливою. **А** щастя і радість – від Бога (ГПУ, 30.09.11). Г. А. Коцюбовська наголошує, що «в приєднаних за допомогою сполучника **а** елементах наявна протиставно-приєднувальна функція щодо основної частини, тобто **а** частково зберігає своє протиставне значення, яке може стосуватися об'єктів, дій, обставин дій з основного висловлення або його в цілому» [126, с. 98].

Нагромадження в художній літературі та періодиці додаткових повідомлень, уведених у контекст із допомогою сполучника **а**, спричинює розірваність викладу авторських думок, переведення уваги читача на події, які були пов'язані якимось чином із попередньою ситуацією в часовому вимірі, напр.: Та ось Богун – **а** він був блискучим майстром військових хитрощів – починає відступати (М. Янко); Якось ми розмовляли з групою науковців і вчителів із Туркменії. **А** туркменська мова, як відомо, належить до групи тюркських мов (М. Янко); Лікар. Сьогодні субота, **а** найкращий апетит у жінок саме в цей день (В. Даниленко); Тільки в єдності ми є народ. **А** народ непереможний (В. Захарченко); Ректор зазначив, що нагорода

приурочена до ювілейного року, адже НГУ відзначає своє 110-річчя. **А** гість ректорату вищу освіту здобув саме у Дніпропетровському гірничому інституті (ОУ, 20.01.08); Ніжачись на теплому пляжі, легко можна отримати ще один не дуже приємний діагноз. **А** зветься він банально – сонячний удар (Жит., 09.07.09); Кожен ноутбук обійшовся уругвайській владі в 260 доларів, включаючи навчання вчителів і доступ до Інтернету, **а** річне обслуговування коштує 21 долар (УК, 21.10.09); ...зараз насамперед потрібно стабілізувати ситуацію, здійснювати реформи та поступово нарощувати темпи розвитку. **А** починати слід із модернізації економіки... (УК, 20.03.10).

Такі речення вживають і в науковому стилі, де автори спрощують власну систему викладу думок, уводячи додаткові елементи в ролі побічних зауважень, вирваних із контексту, напр.: П. Федченко як автор і редактор основних праць з історії української літературної критики виділяє 5 великих періодів створення і розвитку літературно-естетичної думки (**а** в її лоні і власне літературної критики)... (Р. Гром'як). Н. С. Валгіна відзначає, що на відміну від вставлених конструкцій, які формально не залежать від членів речення, приєднувальні одиниці тісніше пов'язані з основним висловленням і в граматичному плані формують з ними одне ціле [18, с. 6]. На думку І. В. Житар, у наукових текстах ці конструкції використовують задля розуміння інформації та її адекватного сприйняття [82, с. 126], причому, як зауважують інші лінгвісти, у них іноді подають рівнозначну чи навіть важливішу інформацію від тієї, яка є в базовій частині висловлення [111, с. 171].

Порівняно високу активність зберігає сполучник **а** як засіб приєднання повного речення до основного, причому приєднувальна конструкція загалом увиразнена вказівним займенником *це*, для чіткого з'ясування, яка подія чи яке явище мали вплив на подальший розвиток висловлення, напр.: ...вечір таки завершився пивом, **а це** дружині точно не сподобалося б (Н. Сняданко); ...переважна більшість експорту в нас надходить в зону євро, **а це** дає право Словаччині перевагу над іншими країнами Центральноєвропейського союзу... (Д., 13.01.08); ...Рибаков добровільно написав заяву про вихід із фракції – **а це** автоматично призводить до втрати мандату (УМ, 11.06.08); Люди уже відчули смак своєї справи, свого бізнесу. **А це** повернення до почуття господаря... (ГПУ, 21.12.08); Починаючи з 2006 року, представники колишнього Прем'єра активно намагаються повернути власність,

«придбану» Лазаренком у час «свого правління» і записану на бізнес-партнерів і родичів, **а це** – майнові комплекси, торгові мережі, мережі аптек, магазини загальною вартістю від 100 до 200 мільйонів доларів США (УМ, 16.10.09); Друге завдання – стримати зростання тарифів на послуги ЖКГ для населення. **А це** буде нелегко, адже умови й об'єктивні передумови для значного зростання тарифів у першу чергу диктує ціна на газ (УК, 20.03.10); ...не менш важлива й ініціатива, енергійність, незаангажованість, «свіжий» погляд. **А це** вже прерогатива молодих (ОУ, 18.02.11); ...потрібно шукати відповідних секцій за межами району... **А це** велика зручність і для батьків (М., 29.09.11); ...вашим життям буде керувати комп'ютерний оператор. **А це** вже веде до повної втрати всіх людських прав (ЗВ, 29.09.11).

У мові української преси та художньої літератури означеного періоду досить поширеним явищем є введення приєднувальної конструкції з допомогою сполучника **а**, увиразненого прислівниками *затим, потім, тоді* тощо. На нашу думку, у цьому разі він виражає приєднувальну семантику з єднальним значенням послідовності, оскільки вносить у текст нову інформацію про подію, що набула розвитку після попередньої, напр: ...*ми трохи постояли на горі...*, **а тоді** *ми поспішили додому* (О. Луцишина); ...*група з десяти здорових добровольців протягом декількох тижнів слухала різну музику, а потім* *проходила медичне обстеження* (Д., 21.01.09); Керівник ...*сипав компліментами.... А потім* *раптом попросив... номер її [доньки] телефону* (Жит., 09.07.09); Він [дядько Борис] *допоміг тату взяти великий завод, приватизувати переробний завод, а потім* *другий і третій* (В. Даниленко); Ми з Віленом Сергійовичем у подячній задумі *постояли біля пам'ятника у весняному скверіку, а затим* *пішли разом шукати в академії студента Григорія Сковороду...* (В. Стадниченко); Спочатку *планувалося, що кожна країна повинна мати стратегічний запас газу на 60 днів, а потім* *цей строк вирішили скоротити через занадто високу вартість будівництва таких сховищ* (УК, 20.03.10); Їли, ...**а тоді** *знову йшли...* (В. Шевчук); Юнак *чемно дочекався, а тоді* *підійшов...* (Жит., 03.10.11).

Задля увиразнення причини, що стала поштовхом до результату, автори сучасних газетних текстів та наукових розвідок зрідка використовують прислівник *тому* поряд зі сполучником **а**, пор.: *Тож тепер дівчина рідко бувала вдома, і якось давала собі раду, а тому* *Ніна все своє роздратування і гнів виливала на Ореста* (Жит., 07.09); ...*тут своєрідна «перевага» менш розроблених, а тому* *й менш регламентованих*

літератур! (І. Дзюба). Цілком логічно стверджувати, що наявність таких прислівникових сполук частково деформує семантико-синтаксичне призначення сполучника **а**, надаючи йому нових значеннєвих (причинових) відтінків, проте цілком не скасовує його приєднувальної функції.

Висновки до розділу 5

Із кінця ХХ–початку ХХІ ст. помітних функціонально-стилістичних змін зазнав порівняно невеликий клас приєднувальних сполучників як реалізаторів приєднувального семантико-синтаксичного відношення між предикативними частинами в складносурядному реченні чи між однорідними членами в простому ускладненому реченні.

Нові явища та тенденції з'явилися в підгрупі власне-приєднувальних сполучників та сполучників інших семантичних груп сурядності, транспонованих у приєднувальні, а саме градаційно-приєднувальних, єднальних та протиставних, для яких характерна особливість набувати вторинних семантико-синтаксичних функцій.

Ці тенденції засвідчують такі позиції:

1. Розширення функціонально-стилістичних параметрів власне-приєднувального сполучника **та й** як засобу приєднання парцельованої предикативної частини в складносурядному реченні для увиразнення додаткового характеру повідомлення та у функції приєднання риторичного запитання для надання висловленню розмовного забарвлення й загострення викладу думок. Причиною його активнішого використання є намагання зберегти милозвучну вимову висловлення. Помітним стало вживання в художньому та публіцистичному стилях власне-приєднувального сполучника **ба й**.

2. Активно вживаними в мові українських наукових видань є приєднувальні конструкції із власне-приєднувальним сполучником **а також**. В українській пресі та художніх творах у значенні «**а також**» функціонують аналітичні сполуки – градаційно-приєднувальні сполучники **до того ж, а до того ж, а до того ж і ще й, а ще й до того**.

3. Власне-приєднувальний сполучник **причому** також розширив сферу свого функціонування передусім у художньому та публіцистичному стилях сучасної української літературної мови.

4. Активізація транспозиційних переходів сполучників інших семантичних груп сурядності в приєднувальну семантико-синтаксичну сферу. Із-поміж транспонованих

градаційно-приєднувальних сполучників найбільш уживаним є **а ще**, що розширює межі свого використання під впливом розмовного синтаксису, а це в майбутньому уможливає проблему визначення його первинної семантико-синтаксичної функції. Градаційно-приєднувальний сполучник **і ще** вживається для оформлення монологічного висловлення.

5. Тенденція до орозмовлення та діалогізації висловлення спричинила функціонування градаційно-приєднувальних сполучників **та ще**, **та ще й**, **ще й** як засобів приєднання неповного речення з додатковою семантикою.

6. Із-поміж неспеціалізованих виразників приєднувальної семантики найвища активність припадає на єднальний сполучник **і**, що обмежує вживання єднального сполучника **та** в цій ролі.

8. У системі сполучників, транспонованих із протиставної семантико-синтаксичної сфери, особливо активними в експлікації приєднувальних семантико-синтаксичних відношень є протиставні сполучники **а**, **але**.

Використання приєднувальних сполучників як оформлювачів приєднувальних семантико-синтаксичних відношень у простому ускладненому та складносурядному реченнях спричинене потребою чіткіше, економніше передати приєднувальні семантико-синтаксичні відношення, що засвідчує тенденцію до поступового зближення сучасної української літературної мови з розмовним мовленням.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

Із кінця ХХ–початку ХХІ ст. в українській літературній мові з'явилися нові тенденції у функціонуванні сурядних сполучників. Помітні зміни сталися у використанні найуживаніших п'яťох із шести виокремлених груп сурядних сполучників – єднальних, протиставних, розділових, градаційних та приєднувальних.

Вони зумовлені такими основними мовними й позамовними чинниками: бажанням відмежуватися від чужомовних упливів, надати українській сполучниковій системі унікальності й самобутності, повернути до широкого вжитку ті засоби сурядного зв'язку, які з різних причин опинилися в пасивному складі сполучників; намаганням транспонувати до синтаксису книжних стилів сурядні сполучники розмовного стилю для утвердження національних традицій їхнього використання; потребою якомога точніше, експресивніше передати всі значеннєві відтінки семантико-синтаксичних відношень, виражених або маркованих сурядними сполучниками в складносурядному та простому ускладненому реченнях.

Нові явища спостерігаємо у функціонуванні ядерних єднальних сполучників, що маркують єднальні семантико-синтаксичні відношення між предикативними частинами в складносурядному реченні чи між однорідними членами, які є конденсатами згорнених речень, у простому ускладненому реченні.

Корпус єднальних сполучників зазнав змін у функціонально-стильовому використанні сполучників **та**, **і(й)** як маркерів єднального семантико-синтаксичного відношення. Єднальний сполучник **та**, кваліфікований тенденційно як розмовний, істотно розширив свої функціональні параметри в усіх книжних стилях української літературної мови в ролі засобу поєднання однорідних членів речення, обмеживши використання єднального сполучника **і**. Це зумовлено намаганням повернути до активного вжитку сполучник, що становить національну самобутність єднальних сполучників.

Виразною є також тенденція до заміни в книжних стилях єднального сполучника **і** його фонетичним варіантом **й** передусім для досягнення милозвучності фрази.

Єднальний сполучник **і**, як і раніше, залишається основним засобом поєднання предикативних частин у складносурядному реченні, де він маркує єднальні відношення з різними

темпоральними та причиново-, умовно-наслідковими значеннями.

Помітна тенденція до активізації транспозиційних переходів сполучників з інших семантико-синтаксичних сфер сурядності та підрядності у сферу єднальних семантико-синтаксичних відношень. Неспеціалізоване функціонування в ролі єднальних характерне для приєднувального сполучника **та й**, що увиразнює семантику приєднування в складносурядному та простому ускладненому реченнях, розділового сполучника **хоч... хоч**, рідше – розділових **чи... чи**, **чи то... чи то** та підрядного сполучника **що... що**, які надають реченням виразного розділового відтінку й орозмовлюють сучасну українську прозу та публіцистику.

Одиничний єднальний сполучник **і** та повторювані заперечні єднальні сполучники **ні... ні**, **ані... ні** стали основними засобами парцелятивного виокремлення предикативної частини та однорідних членів речення.

В українській літературній мові означеного періоду відчутних змін у функціонально-стилістичному вживанні зазнав корпус протиставних та розділових сполучників як виразників відповідних семантико-синтаксичних відношень.

Нові явища у використанні протиставних сполучників виявилися в розширенні функціонального діапазону сполучників **проте**, **однак** за рахунок обмеженішого вживання сполучника **однак**.

У художніх текстах дещо розширив свої функціонально-стильові параметри як виразник протиставних семантико-синтаксичних відношень між предикативними частинами складносурядного речення сполучник **так** із відтінком протилежності та невідповідності.

У художньому та публіцистичному стилях активізувалися транспозиційні переходи єднального сполучника **та й** часового сполучника **тільки** у сферу протиставних семантико-синтаксичних відношень, де вони функціонально перетнулися з протиставним сполучником **але**.

Розділові сполучники **чи**, **чи... чи** потіснили в ужитку сполучники **або**, **або... або** у вираженні розділових семантико-синтаксичних відношень, що зумовлено насамперед загальною мовною тенденцією до врізноманітнення, відсвіження традиційних наборів сполучникових засобів.

Як і раніше, сполучники **або**, **чи** виконують роль найуживаніших пояснювально-ототожнювальних сполучників в українській літературній мові кінця ХХ–початку ХХІ ст. Крім того, **чи** дедалі частіше використовують із підсилювальними

частками *то пак* для виправлення та конкретизації попередньої думки.

Як експресивні аналоги повторюваного розділового сполучника **або... або** вживають у художньому та публіцистичному стилях парні градаційні сполучники **як не... то, якщо не... то, якщо не... так, коли не... то**, із-поміж яких найактивнішим у вербалізації розділового семантико-синтаксичного відношення в простому ускладненому реченні є сполучник **як не... то**.

Протиставні сполучники вирізняються особливою продуктивністю в парцелюванні предикативних частин у складносурядному реченні. Найчастіше роль парцелята виконують протиставні сполучники **але, однак, проте, зате**, що увиразнюють протиставну семантику в другій предикативній частині. Типовою для них залишається позиція поєднання парцельованої предикативної частини в складносурядному реченні, що свідчить про нездійсненність запланованих дій.

На відміну від протиставних сполучників дещо обмеженіше у функції парцелятів повідомлення використовують розділові сполучники **або, чи, чи то... чи то**, що вживаються переважно в простому ускладненому реченні. Висока активність в увиразненні стилістичної ваги парцельованого однорідного члена речення характерна для розділового сполучника **або**.

У функціонуванні градаційних сполучників спостережено:

1) активніше використання парних власне-градаційних сполучників **не лише... а й, не лише... але й, не просто... а (й), не так... як** порівняно з власне-градаційними сполучниками **не тільки... а й, не тільки... але й, не стільки... скільки**, що спричинено намаганням дистанціюватися від спільнозвучних сполучників російської мови;

2) розширення сфери використання парних власне-градаційних маркованих сполучників **не те що... а й, не те щоб... а й** як засобів поєднання однорідних членів речення, що зумовлено загальною мовною тенденцією до орозмовлення та експресивізації мови української газетної періодики;

3) повернення до вжитку градаційно-приєднувального сполучника **ба навіть** – експресивного варіанта **та навіть** не лише в художньому та публіцистичному стилях, а й у науковому;

4) звуження функціонально-стилістичних параметрів градаційно-приєднувальних сполучників **а ще, а ще й, і ще, та ще** порівняно зі сполучниками **та ще й, ще й (і ще й), а до**

того ж, і до того ж, що посилюють значення першого компонента в простому ускладненому реченні.

Функціональних змін зазнала й семантична група приєднувальних сполучників. Вони виявилися в розширенні функціонально-стилістичних параметрів власне-приєднувального сполучника **та й** і його стилістичного синоніма **ба й** у художньому та публіцистичному стилях.

Для мови українських художніх творів та газетних видань початку ХХІ ст. характерне широке використання власне-приєднувального сполучника **причому**, передусім як засобу приєднання неповного речення до основного з додатковою семантикою, і меншою мірою – сурядної частини в складному реченні.

Нові тенденції спостережено також у залученні сполучників інших семантичних груп, зокрема градаційно-приєднувальних і деяких єднальних та протиставних, до вербалізації приєднувальних семантико-синтаксичних відношень, що спричинено впливом розмовного синтаксису та здатністю цих сполучників приєднувати компоненти, які вносять додаткову інформацію до попередньої.

Із-поміж сполучників, що можуть переходити з градаційно-приєднувальної семантико-синтаксичної сфери до приєднувальної семантико-синтаксичної сфери, особливо активним є градаційно-приєднувальний сполучник **а ще**.

Дещо обмеженіше роль виразника приєднувальної семантики виконує градаційно-приєднувальний сполучник **і ще**, який використовують для оформлення монологічного висловлення.

Простежуємо тенденцію до орозмовлення сучасної української періодики та прози через функціонування градаційно-приєднувальних сполучників **та ще, та ще й, ще й** як засобів приєднання неповного речення з додатковою семантикою чи повного речення з іншою інформацією до основного речення.

У мові української преси та художніх творів переважають аналітичні градаційно-приєднувальні сполуки **до того ж, а до того ж, а до того ж і ще й, а ще й до того**, що приєднують парцельовану предикативну частину чи парцельований однорідний член речення для увиразнення важливої інформації.

У підгрупі сполучників, транспонованих зі сфери єднальних семантико-синтаксичних відношень у приєднувальну семантико-синтаксичну сферу, роль експлікатора цих відношень у простому ускладненому та складносурядному

реченнях найвиразніше виконує єднальний сполучник **і**, підсилений різними частками.

Значно почастишало вживання приєднувальних конструкцій зі сполучниками, транспонованими з протиставної семантико-синтаксичної сфери. Найвища активність характерна для ядерних протиставних сполучників **а**, **але**, що сприяє посиленню експресивності та розмовності повідомлення.

Відзначені нові явища та зміни у функціонуванні сурядних сполучників у художньому, публіцистичному та науковому стилях української літературної мови кінця ХХ–початку ХХІ ст. уможливають загальний висновок про розширення їхніх функціонально-стильових і стилістичних параметрів та про активізацію транспозиційних переходів сполучників сурядності у вторинні семантико-синтаксичні сфери.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Адмони В. Г. Основы теории грамматики / В. Г. Адмони / АН СССР. Научный совет по теории сов. языкознания при отделении литературы и языка. – М. ; Л. : Наука, 1964. – 106 с.
2. Александров Н. М. К вопросу о классификации частей речи в индоевропейских языках / Н. М. Александров // Вопросы теории частей речи : На материале языков различных типов / АН СССР. Ин-т языкознания / [отв. ред. В. М. Жирмунский, О. П. Суник]. – Л. : Наука, 1968. – С. 107–115.
3. Астахова Л. И. Предложение и его членение : прагматика, семантика, синтаксис / Л. И. Астахова. – Днепропетровск : Изд-во ДГУ, 1992. – 160 с.
4. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка / Шарль Балли ; [пер. с 3-го франц. изд.]. – М., 1955. – 416 с.
5. Баранник Д. Х. Текст / Д. Х. Баранник // Українська мова : Енциклопедія. – 2-ге вид., випр. і доп. – К. : Вид-во «Українська енциклопедія» ім. П. Б. Бажана, 2004. – С. 679–680.
6. Бевзенко С. П. Структура складного речення в українській мові : [навч. посібник] / С. П. Бевзенко. – К. : КДПІ ім. О. М. Горького, 1987. – 79 с.
7. Бевзенко С. П. Класифікація складносурядних речень / С. П. Бевзенко // Сучасна українська літературна мова : [підруч. для студ. філол. спеціальностей вищих навч. закл.] / [Плющ М. Я., Бевзенко С. П., Грипас Н. Я. та ін.] ; за ред. М. Я. Плющ. – [7-е вид., стер.] – К. : Вища шк., 2009. – С. 374–375.
8. Безкишкіна М. Т., Степаненко М. І. Порівняльна граматики української і російської мов : [навч. посібник] / М. Т. Безкишкіна, М. І. Степаненко. – Полтава, 1991. – 210 с.
9. Безпалько О. П. Нариси з історичного синтаксису української мови : [посібник для факультетів мови і літ-ри педагогічних інс-т] / О. П. Безпалько. – К. : Рад. школа, 1960. – 236 с.
10. Безпояско О. К. Граматика української мови. Морфологія / О. К. Безпояско, К. Г. Городенська, В. М. Русанівський. – К. : Либідь, 1993. – 335 с.
11. Белошапкова В. А. Сложное предложение в современном русском языке / В. А. Белошапкова. – М. : Просвещение, 1967. – 160 с.
12. Белошапкова В. А. К понятию типа сложного предложения / В. А. Белошапкова // Вестник Московского ун-та. Серия : Филология, 1970. – № 1. – С. 33–38.
13. Беляєва Т. В. Функції єднального сполучника *і* та протиставного *та* у створенні умовно-наслідкового відношення в складносурядних реченнях / Т. В. Беляєва // Лінгвістичні дослідження : зб. наук. праць / [за заг. ред. проф. Л. А. Лисиченко]. – Х. : Видавець Прокопенко Г. Є., 2004. – Вип. 12. – С. 58–65.
14. Блох М. Я. К проблеме присоединительных связей предложений (На материале русского и английского языков) / М. Я. Блох // Вопросы грамматики английского языка : Ученые записки Московского государственного педаг. института имени В. И. Ленина. – М., 1969. – № 367. – С. 38–55.

15. Богатько В. В. Явище еліпсису в мові сучасної української публіцистики : дис ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Богатько Валентина Василівна. – Вінниця, 2005. – 175 с.
16. Брицин М. Я. Порівняльна грамати́ка української і російської мов / М. Я. Брицин, М. А. Жовтобрюх, А. В. Майборода. – К. : Вища школа, 1987. – 264 с.
17. Булаховський Л. А. Сполучники і сполучні групи (речення) / Л. А. Булаховський // Вибрані праці : В 5 т. – К. : Наукова думка, 1977. – Т. 2. – Українська мова. – С. 498–543.
18. Валгина Н. С. Присоединительные конструкции (Материалы к курсу „Современный русский язык”) / Н. С. Валгина. – М., 1964. – 32 с.
19. Валгина Н. С. Синтаксис современного русского языка : [учебник для вузов] / Н. С. Валгина. – М. : Высш. школа, 1973. – 423 с.
20. Ванников Ю. В. Синтаксические особенности русской речи (явление парцелляции) / Ю. В. Ванников. – М., 1969. – 133 с.
21. Варшавская А. И. Смысловые отношения в структуре языка / на материале современного английского языка / А. И. Варшавская. – Л. : Изд-во Ленингр. ун-та, 1984. – 135 с.
22. Виноградов А. А. К вопросу о дифференциации явлений парцелляции и динамического присоединения / А. А. Виноградов // Вопросы языкознания. – 1981. – № 3. – С. 98–110.
23. Виноградов В. В. Стил ь Пушкіна / В. В. Виноградов. – М., 1941. – 620 с.
24. Виноградов В. В. Русский язык : (Грамматическое учение о слове) : [учеб. пособие] / В. В. Виноградов. – 3-е изд., испр. – М. : Высш. школа, 1986. – 639 с.
25. Вихованець І. Р. Прийменникова система української мови / І. Р. Вихованець. – К. : Наук. думка, 1980. – 286 с.
26. Вихованець І. Р. Грамати́ка української мови / І. Р. Вихованець, К. Г. Городенська, А. П. Грищенко. – К. : Рад. школа, 1982. – 208 с.
27. Вихованець І. Р. Семантична структура складного речення / І. Р. Вихованець, К. Г. Городенська, В. М. Русанівський // Семантико-синтаксична структура речення. – К. : Наук. думка, 1983. – С. 67–98.
28. Вихованець І. Р. Частини мови в семантико-граматичному аспекті / І. Р. Вихованець. – К. : Наук. думка, 1988. – 256 с.
29. Вихованець І. Р. Грамати́ка української мови. Синтаксис / І. Р. Вихованець. – К. : Наук. думка, 1993. – 368 с.
30. Вихованець І. Р. Речення / І. Р. Вихованець // Українська мова : Енциклопедія. – 2-ге вид., випр. і доп. – К. : Вид-во «Українська енциклопедія» ім. П. Б. Бажана, 2004. – С. 548–549.
31. Вихованець І. Теоретична морфологія української мови / Іван Вихованець, Катерина Городенська. – К. : Унів. вид-во «Пульсари», 2004. – 400 с.
32. Вихованець І. Р. Семантико-граматичні класи слів і слова-морфеми / І. Р. Вихованець // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Лінгвістика». – Херсон, 2005. – Вип. 2. – С. 85–89.
33. Вихованець І. Р. Студії про частини мови : Термінологічний аспект / І. Р. Вихованець // Українська термінологія і сучасність : зб. наук. праць / [відп. ред. Л. О. Симоненко]. – К. : КНЕУ, 2005. – Вип. VI. – С. 3–7.

34. Вінтонів М. Функціонально-граматичні та комунікативні вияви парцельованих та приєднувальних конструкцій / Михайло Вінтонів // Лінгвістичні студії : зб. наук. праць. – Донецьк : ДонНУ, 2003. – Вип. 11. – Ч. 1. – С. 124–129.

35. Гаврилова Г. Ф. Функционирование сложносочиненного предложения в тексте / Г. Ф. Гаврилова // Сложное предложение в тексте : межвузовский тематический сб. науч. трудов КГУ. – Калинин, 1988. – С. 4–16.

36. Галайбіда О. В. Вставлені конструкції в українському художньому тексті : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / О. В. Галайбіда. – К., 2009. – 20 с.

37. Герман К. Ф. Складносурядні речення з градаційними сполучниками / К. Ф. Герман // Українська мова і література в школі, 1972. – № 1. – С. 28–30.

38. Герман К. Ф. Структурно-семантичний аналіз складносурядних речень сучасної української літературної мови / К. Ф. Герман. – Чернівці, 1973. – 54 с.

39. Глушкова Г. Засоби вираження граматичних значень сурядності / Галина Глушкова // Функціонально-когнітивні вияви граматичних структур : зб. наук. праць / [ред. кол. : А. П. Загнітко (наук. ред.) та ін.] – К. : ІЗМН, 1998. – С. 39–49.

40. Глушкова Г. М. Структурно-семантичні типи сурядності : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Глушкова Галина Миколаївна. – Донецьк, 1998. – 184 с.

41. Городенська К. Г. Функціональні зони сполучників в українській науковій мові / К. Г. Городенська // Українська термінологія і сучасність : зб. наук. праць. – К. : КНЕУ, 2005. – Вип. VI. – С. 7–13.

42. Городенська К. Функціонально-стильові параметри пояснювально-ототожнювальних сполучників в українській літературній мові кінця ХХ–початку ХХІ ст. / Катерина Городенська // Теоретична і дидактична філологія : зб. наук. праць. – К. : Міленіум, 2007. – С. 36–44.

43. Городенська К. Аналітичні тенденції в розвитку складу сполучників української мови / Катерина Городенська // Рідний край : науковий, публіцистичний і художньо-літературний альманах. – Полтава, 2008. – № 2 (19). – С. 36–43.

44. Городенська К. Граматична неоднорідність сполучників в українській літературній мові / Катерина Городенська // Українська мова. – 2008. – № 4. – С. 3–14.

45. Городенська К. Асемантичні підрядні сполучники у сфері об'єктних семантико-синтаксичних відношень / Катерина Городенська // Мовознавчий вісник : зб. наук. праць на пошану професора Катерини Городенської з нагоди її 60-річчя. – Черкаси, 2009. – Вип. 8. – С. 15–26.

46. Городенська К. Градаційні сполучники української мови (проблемні питання) / Катерина Городенська // Науковий вісник Чернівецького національного університету : зб. наук. праць. Слов'янська філологія. – Чернівці, 2009. – Вип. 475 – 477. – С. 25–30.

47. Городенська К. Сполучникова реалізація семантико-синтаксичних відношень у складносурядних реченнях / Катерина Городенська // Наукові записки Вінницького державного

педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія «Філологія». – Вінниця, 2009. – Вип. 11. – С. 8–15.

48. Городенська К. Сурядні сполучники української мови на тлі семантико-синтаксичних відношень / Катерина Городенська // Мови та культури у новій Європі : контакти і самобутність : зб. наук. доповідей. – К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2009. – С. 78–88.

49. Городенська К. Г. Сполучники української літературної мови : [монографія] / К. Г. Городенська. – К., Інститут української мови ; Видавничий дім Дмитра Бураго, 2010. – 208 с.

50. Горпинич В. О. Морфологія української мови : [підруч. для студ. вищих навч. закладів] / В. О. Горпинич. – К. : ВЦ «Академія», 2004. – 336 с.

51. Грамматика русского языка. – М. : Изд-во Академии наук СССР, 1954. – Т. II. Синтаксис. – Ч. 2. – 444 с.

52. Грамматика русского языка / [под ред. акад. В. В. Виноградова]. – М. : Изд-во АН СССР, 1960. – Т. 2. – Ч. 1. – 702 с.

53. Грамматика современного русского литературного языка / [отв. ред. Н. Ю. Шведова]. – М. : Наука, 1970. – 767 с.

54. Греб М. М. Семантико-граматичні чинники формування зіставного відношення в складних конструкціях сучасної української мови : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / М. М. Греб. – Х., 2005. – 20 с.

55. Греб М. Вираження власне-зіставного значення / Марія Греб // Українська мова та література, 2008. – Ч. 22 – 24. – С. 65–68.

56. Грищенко А. П. Зіставно-протиставні складносурядні речення / А. П. Грищенко // Синтаксична будова української мови. – К. : Наук. думка, 1968. – С. 17–26.

57. Грищенко А. П. Складносурядне речення в сучасній українській літературній мові / А. П. Грищенко. – К. : Наук. думка, 1969. – 155 с.

58. Грищенко А. П. Розділові складносурядні речення / А. П. Грищенко // Сучасна українська літературна мова. Синтаксис / [за заг. ред. І. К. Білодіда]. – К. : Наук. думка, 1972. – С. 407–409.

59. Грищенко А. П. Неповне речення / А. П. Грищенко // Українська мова : Енциклопедія. – 2-ге вид., випр. і доп. – К. : Вид-во «Українська енциклопедія» ім. П. Б. Бажана, 2004. – С. 409–410.

60. Грищенко А. П. Сурядність / А. П. Грищенко // Українська мова : Енциклопедія. – 2-ге вид., випр. і доп. – К. : Вид-во «Українська енциклопедія» ім. П. Б. Бажана, 2004. – С. 668–669.

61. Гудименко Н. П. Сложные предложения с союзом «и» в научной речи / Н. П. Гудименко // Вопросы грамматики и лексики современного русского языка. – М. : МГПИ им. В. И. Ленина, 1975. – С. 53–71.

62. Гуйванюк Н. В. Формально-синтаксичні співвідношення в системі синтаксичних одиниць / Н. В. Гуйванюк. – Чернівці : Рута, 1999. – 336 с.

63. Давнюк С. В. Складні конструкції з сурядністю і підрядністю в сучасній українській мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / С. В. Давнюк. – К., 2001. – 19 с.

64. Давнюк С. Особливості структури складних конструкцій з підрядністю і сурядністю / Світлана Давнюк // Актуальні проблеми сучасної філології. Мовознавчі студії : зб. наук. праць Рівненського

державного гуманітарного університету. – Рівне : РДГУ, 2005. – Вип. 13. – С. 43–45.

65. Данилюк І. Проблема класифікації частин мови : досягнення і перспективи / Ілля Данилюк // Лінгвістика : зб. наук. праць Херсонського державного університету. – Херсон : Вид-во ХДУ, 2005. – Вип. 1. – С. 70–76.

66. Дацюк І. І., Закорченна Н. В. Засоби евфонії української мови / І. І. Дацюк, Н. В. Закорченна // Студії з лексикології, граматики і лінгводидактики : зб. статей Вінницького державного педагогічного інституту / [відп. ред. проф. Дудик П. С.]. – Вінниця, 1998. – С. 70–72.

67. Дмитренко В. А. К вопросу о метатекстовом присоединении / В. А. Дмитренко // Взаимоотношения системы языка и речевой деятельности : Вісник ХДУ. – Харків, 1992. – № 372. – С. 22–26.

68. Доленко М. Т. Синтаксис простого речення / М. Т. Доленко // Сучасна українська мова : [підр. для студ. педагог. ін-тів] / М. Т. Доленко, І. І. Дацюк, В. Д. Поповський. – К. : Вища школа, 1974. – С. 280–321.

69. Дорошенко С. І. Співвідносність безсполучникових і сполучникових складних речень / С. І. Дорошенко // Мовознавство, 1980. – № 2. – С. 21–25.

70. Дудик П. С. Синтаксис сучасного українського розмовного літературного мовлення. Просте речення : еквіваленти речення / П. С. Дудик. – К., 1973. – 288 с.

71. Дудик П. С. Стилїстика української мови : [навч. посібник] / П. С. Дудик. – К. : Видавн. центр «Академія», 2005. – 368 с.

72. Дякова Т. Семантичні типи протиставних відношень у складних реченнях зі сполучниками **але, проте, однак** (на матеріалі текстів науково-технічних періодичних видань) / Тетяна Дякова // Лінгвістичні студії : зб. наук. праць. – Донецьк : ДонНУ, 2003. – Вип. 11. – Ч. 1. – С. 129–135.

73. Есперсен О. Філософія граматики / Отто Есперсен ; [общ. ред. и предисловие Б. А. Ильиша]. – 3-е изд., стереотипное. – М. : Комкнига, 2006. – 408 с.

74. Єрмоленко С. Я. Мова преси / С. Я. Єрмоленко // Українська мова : Енциклопедія. – 2-ге вид., випр. і доп. – К. : Вид-во «Українська енциклопедія» ім. П. Б. Бажана, 2004. – С. 352.

75. Єрмоленко С. Я. Науковий стиль / С. Я. Єрмоленко // Українська мова : Енциклопедія. – 2-ге вид., випр. і доп. – К. : Вид-во «Українська енциклопедія» ім. П. Б. Бажана, 2004. – С. 403–404.

76. Єрмоленко С. Я. Художній стиль / С. Я. Єрмоленко // Українська мова : Енциклопедія. – 2-ге вид., випр. і доп. – К. : Вид-во «Українська енциклопедія» ім. П. Б. Бажана, 2004. – С. 780–781.

77. Жайворонок В. В. Граматична природа складноприєднувальних конструкцій усного літературного мовлення / В. В. Жайворонок // Мовознавство, 1970. – № 4. – С. 33–38.

78. Жайворонок В. В. Сложноподсоединительные конструкции в устной и письменной литературной речи : автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10661 «Языки народов СССР (украинский язык)» / В. В. Жайворонок. – К., 1970. – 25 с.

79. Жайворонок В. В. Приєднувальні сполучники у структурі складного речення / В. В. Жайворонок // Мовознавство. – К., 1975. – № 5. – С. 67–74.
80. Жайворонок В. В. Приєднувальний зв'язок / В. В. Жайворонок // Українська мова : Енциклопедія. – 2-ге вид., випр. і доп. – К. : Вид-во «Українська енциклопедія» ім. П. Б. Бажана, 2004. – С. 523.
81. Жирмунский В. М. О природе частей речи и их классификации / В. М. Жирмунский // Вопросы теории частей речи : На материале языков различных типов / АН СССР. Ин-т языкознания / [отв. ред. В. М. Жирмунский, О. П. Суник]. – Л. : Наука, 1968. – С. 7–32.
82. Житар І. В. Структура та стилістичні функції вставлених конструкцій у науковому і публіцистичному стилях української літературної мови : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Житар Ірина Василівна. – К., 2011. – 230 с.
83. Жовтобрюх М. А. Мова української періодичної преси (кінець ХІХ–початок ХХ ст.) / М. А. Жовтобрюх. – К. : Наук. думка, 1970. – 304 с.
84. Жовтобрюх М. А., Кулик Б. М. Курс сучасної української літературної мови / М. А. Жовтобрюх, Б. М. Кулик. – 4-е вид. – К. : Вища школа, 1972. – Ч. І. – 402 с.
85. Завальнюк І. Структура та стилістичні параметри вживання складноприєднувальних конструкцій у сучасному українському газетному мовленні / Інна Завальнюк // Лінгвістичні студії : зб. наук. праць Донецького державного університету. – Донецьк, 2008. – Вип. 17. – С. 199–206.
86. Завальнюк І. Я. Неповні приєднувальні конструкції в мовленні української преси початку ХХІ ст. / І. Я. Завальнюк // Лінгвістика : зб. наук. праць Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. – Луганськ, 2009. – № 1(16). – С. 198–206.
87. Завальнюк І. Я. Синтаксичні одиниці в мові української преси початку ХХІ століття : функціональний і прагмалінгвістичний аспекти : [монографія] / [відп. ред. К. Г. Городенська] / І. Я. Завальнюк. – Вінниця : Нова Книга, 2009. – 400 с.
88. Завальнюк І. Я. Синтаксичні одиниці в мові української преси початку ХХІ століття : функціональний і прагмалінгвістичний аспекти : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / І. Я. Завальнюк. – Київ, 2010. – 40 с.
89. Загнітко А. П. Душа тисячоліть шукає себе в слові / А. П. Загнітко // Культура слова. – 1991. – Вип. 41. – С. 31–35.
90. Загнітко А. Теоретична граматика української мови : Синтаксис / Анатолій Загнітко. – Донецьк : ДонНУ, 2001. – 662 с.
91. Загнітко А. П. Основи українського теоретичного синтаксису / А. П. Загнітко / [відп. ред. І. Р. Вихованець]. – Горлівка : ГДППМ, 2004. – Ч. 2. – 254 с.
92. Загнітко А. П. Теорія сучасного синтаксису : [монографія] / А. П. Загнітко. – Донецьк : ДонНУ, 2006. – 378 с.
93. Иванчикова Е. А. Парцелляция, её коммуникативно-экспрессивные и синтаксические функции / Е. А. Иванчикова // Морфология и синтаксис современного русского литературного языка. – М. : Наука, 1968. – С. 276–280.

94. Из трудов А. А. Шахматова по современному русскому языку : (учение о частях речи) / А. А. Шахматов. – М. : Учпедгиз, 1952. – 272 с.
95. Іваницька Н. Л. Двоскладне речення в українській мові / Н. Л. Іваницька. – К. : Вища школа, 1986. – 168 с.
96. Івкова Н. Співмірність парцельованих і приєднувальних конструкцій / Наталія Івкова // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Лінгвістика» : зб. наук. праць. – Херсон : Вид-во ХДУ, 2005. – Вип. 2. – С. 249–253.
97. Івченко М. П. Сучасна українська літературна мова / М. П. Івченко. – К. : Вид-во Київського університету, 1965. – 504 с.
98. Історія української мови : Морфологія / [С. П. Бевзенко, А. П. Грищенко, Т. Б. Лукінова та ін.]. – К., 1978. – 540 с.
99. Історія української мови : Синтаксис / [Г. П. Арполенко, А. П. Грищенко, В. В. Німчук та ін.]. – К. : Наук. думка, 1983. – 504 с.
100. Кавера Н. В. Семантична типологія предикатів стану : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Н. В. Кавера. – К., 2008. – 24 с.
101. Кадомцева Л. О. Українська мова : синтаксис простого речення / Л. О. Кадомцева. – К. : Вища школа, 1985. – 178 с.
102. Кадомцева Л. О. Функціональні різновиди речень з однорідними присудками / Л. О. Кадомцева // Мовознавство. – 1987. – № 3. – С. 17–21.
103. Калашникова Г. И. Экспериментальное определение семантики сочинительных союзов / Г. И. Калашникова, Т. Ю. Киселева, Ю. А. Левицкий и др. // Семантика служебных слов : межвузовс. сб. научн. трудов. – Пермь, 1982. – С. 70–81.
104. Каранська М. У. Приєднувальний зв'язок у синтаксичній одиниці спілкування / М. У. Каранська // Наукові записки державного педагогічного інституту імені Івана Франка. Серія : Лінгвістика. – Житомир, 1959. – Т. 11. – С. 3–16.
105. Каранська М. У. Синтаксис сучасної української літературної мови : [навч. посібник] / М. У. Каранська. – К. : Либідь, 1995. – 312 с.
106. Кващук А. Г. Синтаксис складного речення : [посібник для вчителів] / А. Г. Кващук. – К. : Рад. школа, 1986. – 109 с.
107. Кващук А. Г. Складносурядне речення / А. Г. Кващук // Урок української. – 2000. – № 3. – С. 35–36.
108. Киклевич А. К. Семантика союза **и** и синтаксическая неоднородность / А. К. Киклевич // Семантика служебных слов : межвузовс. сб. научн. трудов / [ред. кол. : Л. А. Голякова, Г. С. Двинянинова, Л. А. Иванова и др.]. – Пермь, 1982. – С. 82–90.
109. Кобзев П. В. Присоединительные союзы, неомонимичные сочинительным и подчинительным. Тезисы докладов / П. В. Кобзев. – Уссурийск, 1967. – 320 с.
110. Кобзев П. В. Присоединительные средства связи в русском литературном языке XVIII в. / В. П. Кобзев // Филологические науки, 1980. – № 2. – С. 54–61.
111. Коваль А. П. Науковий стиль сучасної української літературної мови : структура наукового тексту / А. П. Коваль. – К. : Вид-во Київс. ун-ту, 1970. – 306 с.
112. Коваль А. П. Практична стилістика сучасної української мови / А. П. Коваль. – 3-тє вид. – К. : Вища школа, 1987. – 351 с.

113. Козіцька О. Сурядні сполучники як засоби приєднання парцелятивів / Оксана Козіцька // Теоретична і дидактична філологія : зб. наук. праць. – К. : Міленіум, 2007. – С. 163–172.
114. Колісник О. Особливості синтаксичного зв'язку в складних сполучникових реченнях із пояснювальними відношеннями / Олена Колісник // Лінгвістичні студії : зб. наукових праць / [укл. А. Загнітко]. – Донецьк : ДонНУ, 2008. – Вип. 17. – С. 107–111.
115. Колісник О. Семантична структура пояснювальних поліпредикативних конструкцій зі сполучниковим зв'язком / Олена Колісник // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія : Філологія. – Вінниця, 2008. – Вип. 10. – Т. 1. – С. 200–206.
116. Коломієць А. І. Сполучник / А. І. Коломієць // Сучасна українська літературна мова. Морфологія / [за заг. ред. І. К. Білодіда]. – К. : Наук. думка, 1969. – С. 514–524.
117. Колосова Т. А., Черемисина М. И. О союзных и текстовых скрепах русского языка / Т. А. Колосова, М. И. Черемисина // Показатели связи в сложном предложении : сб. науч. тр. / АН СССР, Сиб. отд-ние, Ин-т истории, филологии и философии / [отв. ред Ф. А. Литвин]. – Новосибирск, 1987. – С. 105–114 с.
118. Кононенко В. И. Грамматическая стилистика русского языка : [пособ. для учителей] / В. И. Кононенко. – К. : Рад. школа, 1981. – 240 с.
119. Кононенко В. І., Кононенко І. В. Контрастивна грамати́ка української та польської мов : [навч. посібник] / В. І. Кононенко, І. В. Кононенко. – К. : Вища школа, 2006. – 391 с.
120. Конопленко Н. А. Текстотвірний потенціал парцельованих конструкцій : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Конопленко Наталія Анатоліївна. – Донецьк, 2007. – 186 с.
121. Конюхова А. І. Явище парцеляції в мові сучасних засобів масової інформації : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / А. І. Конюхова. – Львів, 1999. – 17 с.
122. Конюхова А. І. Явище парцеляції в мові сучасних засобів масової комунікації : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Конюхова Любов Іванівна. – Львів, 1999. – 174 с.
123. Косарева М. Функціонально-стильова транспозиція причинових сполучників в українській мові початку ХХІ століття / Мирослава Косарева // Теоретична і дидактична філологія : зб. наук. праць. – К. : Міленіум, 2007. – С. 173–179.
124. Костомаров В. Г. Разговорные элементы в языке газеты / В. Г. Костомаров // Русская речь. – 1967. – № 5. – С. 48–57.
125. Коцюбовська Г. А. Приєднувальні конструкції : функціонально-текстовий аспект : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Г. А. Коцюбовська. – Дніпропетровськ, 2002. – 16 с.
126. Коцюбовська Г. А. Приєднувальні конструкції : функціонально-текстовий аспект : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Коцюбовська Галина Анатоліївна. – Дніпропетровськ, 2002. – 165 с.
127. Кравченко М. В. Явище парцеляції в сучасній українській мові / М. В. Кравченко // Мовознавство, 1980. – № 1 (79). – С. 26–29.

128. Красина Е. А. Актуальное членение сложноподчиненных предложений с невыраженной темой в современном русском языке : дис. ... канд. филол. наук : 10.01.01 / Красина Елена Анатольевна. – М., 1980. – 207 с.
129. Кринська Н. В. Семантико-синтаксична категорія наслідку в складному реченні у книжних стилях сучасної української мови : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Н. В. Кринська. – Х., 2001. – 16 с.
130. Кручинина И. Н. Структура и функции сочинительной связи в русском языке / И. Н. Кручинина. – М. : Наука, 1988. – 210 с.
131. Крючков С. Е., Максимов Л. Ю. Современный русский язык. Синтаксис сложного предложения : [учеб. пособие для студентов пед. ин-в] / С. Е. Крючков, Л. Ю. Максимов. – 2-е изд., перераб. – М. : Просвещение, 1977. – 192 с.
132. Кубрякова Е. С. Части речи в ономаσιологическом освещении / Е. С. Кубрякова. – М. : Издательство «Наука», 1978. – 116 с.
133. Кузнецов П. С. О принципах изучения грамматики / П. С. Кузнецов. – 2-е изд., испр. – М. : Едиториал УРСС, 2003. – 104 с.
134. Кулик Б. М. Курс сучасної української літературної мови : [підруч. для фак. мови і л-ри пед. ін-ів] / Б. М. Кулик. – К. : Рад. школа, 1961. – Ч. II. Синтаксис. – 287 с.
135. Курс сучасної української літературної мови / [за ред. Л. А. Булаховського]. – К. : Рад. школа, 1951. – Т. 2. Синтаксис. – 408 с.
136. Курило О. Уваги до сучасної української літературної мови : [монографія] / Олена Курило. – К. : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2004. – 303 с.
137. Кухарчук О. Проблема сполучників і сполучних комплексів у сучасному мовознавстві / Оксана Кухарчук // «Наукові записки» Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського : зб. наук. праць. Серія : Філологія. – Вінниця : ТОВ «Ландо ЛТД», 2007. – Вип. 9. – С. 88–92.
138. Кухарчук О. Реалізація градаційних семантико-синтаксичних відношень сполучними комплексами в українській мові / Оксана Кухарчук // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Лінгвістика» : зб. наук. праць. – Херсон : Вид-во ХДУ, 2007. – Вип. V. – С. 207–211.
139. Кучеренко І. К. Теоретичні питання граматики української мови. Морфологія / Ілля Корнійович Кучеренко. – 2-ге вид., уточ. і доп. – Вінниця : «Поділля-2000», 2003. – 464 с.
140. Липеровский В. П. Части речи как грамматические классы слов в хинди / В. П. Липеровский // Части речи : Теория и типология. – М. : Наука. Главная редакция восточной литературы, 1990. – С. 119–137.
141. Лобода В. В. Однорідність у простому реченні / В. В. Лобода // Синтаксис словосполучення і простого речення (синтаксичні категорії і зв'язки). – К. : Наук. думка, 1975. – С. 186–206.
142. Ломакович С. В. Займенниково-співвідносні речення в сучасній українській мові : дис. ... доктора філол. наук : 10.02.02 / Ломакович Світлана Володимирівна. – Тернопіль, 1993. – 382 с.

143. Марич С. М. Структурні і смислові особливості парцельованих речень / С. М. Марич // Українське мовознавство. – К., 1988. – Вип. 15. – С. 75–78 с.
144. Марич С. Н. Парцелированные конструкции в современном украинском литературном языке : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.01 «Украинский язык» / С. Н. Марич. – К., 1988. – 31 с.
145. Медведєв Ф. П. Сучасна українська літературна мова : Нариси з граматики / Ф. П. Медведєв. – Х., 1951. – 200 с.
146. Медведєв Ф. П. Система сполучників української мови : Короткий нарис / Ф. П. Медведєв. – Х., 1962. – 90 с.
147. Мельничук О. С. Розвиток структури слов'янського речення / О. С. Мельничук. – К. : Наук. думка, 1966. – 324 с.
148. Мещанинов И. И. Члены предложения и части речи / И. И. Мещанинов. – Л. : Наука, 1978. – 387 с.
149. Мойсієнко А. К. Сучасна українська мова. Синтаксис простого ускладненого речення : [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закладів] / А. К. Мойсієнко. – К. : ДП «Вид. Дім «Персонал», 2009. – 207 с.
150. Навальна М. І. Динаміка лексикону української періодики початку ХХІ ст. : [монографія] / М. І. Навальна. – К., Інститут української мови ; Видавничий дім Дмитра Бураго, 2011. – 328 с.
151. Ожоган В. М. Синтаксис української мови : [навч. посібник для студ. вищих навч. закл.] / В. М. Ожоган. – К. : Освіта України, 2009. – 332 с.
152. Орехов В. В. Функціонально-комунікативні вияви парцельованих і приєднувальних конструкцій прислівного типу / В. В. Орехов // Лінгвістика : зб. наук. праць Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. – Луганськ, 2009. – № 1 (16). – С. 229–237.
153. Пешковский А. М. Русский синтаксис в научном освещении / А. М. Пешковский. – М. : Гос. учебно-педагог. изд-во мин. просвещ. РСФСР, 1956. – 511 с.
154. Пилинський М. М. Експресивність стилю масової політичної інформації / М. М. Пилинський // Мовознавство. – 1977. – № 5. – С. 35–36.
155. Плющ М. Я. Граматика української мови : У 2 ч. – Ч. 1: Морфеміка. Словотвір. Морфологія : [підручник] / М. Я. Плющ. – К. : Вища школа, 2005. – 286 с.
156. Плющ Н. П. Парцеляція як засіб експресивного синтаксису / Н. П. Плющ // Українська мова і література в школі, 1981. – № 1. – С. 68–71.
157. Подлеская В. И. Об универсальных критериях выделения союзов как части речи (Существуют ли в японском языке союзы?) / В. И. Подлеская // Части речи : Теория и типология. – М. : Наука. Главная редакция восточной литературы, 1990. – С. 111–118.
158. Покусаєнко В. К. К вопросу о парцелляции сложных бессоюзных предложений / В. К. Покусаєнко // Вопросы. синтаксиса русского языка. – Ростов н/Д. : Изд-во Ростов-на-Дону гос. пед. ин-та, 1973. – С. 140–146.
159. Попова И. А. Сложносочиненные предложения в современном русском языке / И. А. Попова // Вопросы синтаксиса современного русского языка. – М., 1950. – С. 321–338.

160. Распопов И. П. Основы русской грамматики. Морфология и синтаксис : [учеб. пособ. для студентов филол. спец. ун-тов] / И. П. Распопов, А. М. Ломов. – 3-е изд., исправл. и дополн. – Воронеж : Изд-во Воронеж. ун-та, 1984. – 351 с.
161. Ринберг В. А. Из истории присоединительных конструкций / В. А. Ринберг // Русское языкознание. – 1981. – Вып. 2. – С. 57–64.
162. Русская грамматика. Синтаксис / [под. ред. Н. Ю. Шведовой]. – М. : Наука, 1980. – Т. II. – 709 с.
163. Селіванова О. Проблема частиномовної диференціації в лінгвістиці / Олена Селіванова // Мовознавчий вісник : зб. наук. праць Черкаського національного університету імені Б. Хмельницького. – Черкаси, 2009. – Вип. 8. – С. 37–52.
164. Семенко Л. А. Граматичні форми, значення й категорії в науковій спадщині О. О. Потебні / Л. А. Семенко // О. О. Потебня й актуальні питання мови та культури : зб. наук. праць. – К. : Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2004. – С. 201–206.
165. Сербіна Т., Чеберяк А. Структурно-синтаксичні та функціональні особливості парцеляції (на матеріалі російської та англійської мов) / Тетяна Сербіна, Анна Чеберяк // Актуальні проблеми сучасної філології. Мовознавчі студії : зб. наук. праць Рівненського державного гуманітарного університету. – Рівне : РДГУ, 2004. – Вип. 12. – С. 27–30.
166. Серебряная Ф. И. Союз «**да и**» в построениях с градационно-присоединительным значением / Ф. И. Серебряная // Учёные записки Ташкентского гос. пед. ин-та им. Низами. Кафедра русского языкознания. – Ташкент, 1964. – Т. 45. – Вып. 3. – С. 3–76.
167. Серебряная Ф. И. К вопросу о структуре градационного ряда / Ф. И. Серебряная // Русский язык в школе. – 1972. – № 2. – С. 89–93 с.
168. Синявський О. Норми української літературної мови / О. Синявський. – Львів, Українське Вид-во, 1941. – 363 с.
169. Сковородников А. П. О соотношении понятий «парцелляция» и «присоединения» / А. П. Сковородников // Вопросы языкознания, 1978. – № 1. – С. 124–128.
170. Слинько І. І. Парадигматика складного речення / І. І. Слинько // Мовознавство, 1987. – № 3. – С. 12–16.
171. Слинько І. І. Синтаксис сучасної української мови : Проблемні питання / І. І. Слинько, Н. В. Гуйванюк, М. Ф. Кобилянська. – К. : Вища школа, 1994. – 670 с.
172. Смаль-Стоцький С. Граматика руської мови / С. Смаль-Стоцький, Ф. Ґартнер. – третє перероблене виданє. – Відень, 1914. – 202 с.
173. Спільник Т. М. Градаційне відношення в структурі складних сполучникових конструкцій сучасної української мови : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова2 / Т. М. Спільник. – Х., 2004. – 20 с.
174. Спільник Т. М. Градаційне відношення в структурі складних сполучникових конструкцій сучасної української мови : дис ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Спільник Тетяна Миколаївна. – Харків, 2004. – 177 с.
175. Спільник Т. Роль оцінного значення у формуванні градаційного відношення між предикативними частинами складного речення / Тетяна Спільник // Актуальні проблеми синтаксису : Матеріали Міжнародної наукової конференції / [укл. : Ніна Гуйванюк (наук. ред.)],

І. Р. Вихованець, К. Г. Городенська, А. П. Загнітко та ін.]. – Чернівці : Рута, 2006. – С. 175–176.

176. Спільник Т. Складні речення сучасної української мови із семантикою градації / Тетяна Спільник // *Verba Magistri : Мовознавство. Літературознавство. Журналістичознавство. Педагогіка. Методика : зб. наук. праць, присвячений ювілею доктора філологічних наук, професора С. В. Ломакович. – Х., 2008. – С. 361–371.*

177. Степаненко М. І. Просторові поширювачі у структурі простого речення : [монографія] / М. І. Степаненко. – Полтава : АСМІ, 2004. – 463 с.

178. Суник О. П. Общая теория частей речи / О. П. Суник. – М. : Наука, 1966. – 131 с.

179. Супрун А. Е. Части речи в русском языке / А. Е. Супрун. – М. : Издательство «Просвещение», 1971. – 135 с.

180. Сучасна українська літературна мова. Морфологія / [за заг. ред. І. К. Білодіда]. – К. : Наук. думка, 1969. – 583 с.

181. Сучасна українська літературна мова. Синтаксис / [за заг. ред. І. К. Білодіда]. – К. : Наук. думка, 1972. – 515 с.

182. Сучасна українська літературна мова / [за ред. А. П. Грищенка]. – 2-е вид., переробл. і доп. – К. : Вища школа, 1997. – 493 с.

183. Сучасна українська мова : [підруч. для студ. гуманіт. спец. вищ. закл. освіти] / [Пономарів О. Д., Різун В. В., Шевченко А. Ю. та ін.] ; за ред. О. Д. Пономарева. – [2-е вид., перероб.]. – К. : Либідь, 2001. – 398 с.

184. Сучасна українська літературна мова : [підруч. для студ. філол. спеціальностей вищих навч. закл.] / [Плющ М. Я., Бевзенко С. П., Грипас Н. Я. та ін.] ; за ред. М. Я. Плющ. – [7-е вид., стер.] – К. : Вища школа, 2009. – 430 с.

185. Схиба Ю. Г. Категория служебных слов и развитие языка как системы. Введение в спецкурс : [учеб. пособие] / Ю. Г. Схиба. – Черновцы, 1974. – 42 с.

186. Тихонов А. Н. Части речи – лексико-грамматические разряды слов / А. Н. Тихонов // *Вопросы теории частей речи : На материале языков различных типов* / [отв. ред. В. М. Жирмунский, О. П. Суник]. – Л. : Наука, 1968. – С. 219–228.

187. Тихоша В. Стилiстичнi функцiї парцельованих речень у творах Уласа Самчука / Валентина Тихоша // *Науковий вiсник Херсонського державного унiверситету. Серiя «Лiнгвiстика» : зб. наук. праць. – Херсон : Вид-во ХДУ, 2006. – Вип. III. – С. 133–136.*

188. Ткач О. В. Складнопiдряднi речення з корелятами якiсно-кiлькiсної семантики в сучаснiй українськiй мовi : дис. ... канд. фiлол. наук : 10.02.01 / Ткач Ольга Вiкторiвна. – Х., 2000. – 184 с.

189. Ткачук Т. П. Функцiонально-семантична категорiя допустовостi в сучаснiй українськiй мовi : дис. ... канд. фiлол. наук : 10.02.01 / Ткачук Тарас Павлович. – К., 2009. – 240 с.

190. Тяпкова И. Сложносочиненные предложения с союзом *и* и соотнесенные с ними сложноподчиненные предложения в современном русском языке / Ирина Тяпкова // *Синтаксические отношения в предложении и тексте : межвузов. сб. научн. тр. – Иваново, 1987. – С. 18–29.*

191. Украинская грамматика. – К. : Наук. думка, 1986. – 356 с.

192. Український правопис / Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України, Ін-т укр. мови НАН України. – К. : Наук. думка, 2007. – 288 с.
193. Царук Н. А. Із спостережень за моделями фразеологізованих речень з протиставно-зіставним зв'язком / Н. А. Царук // Дослідження з лексикології і граматики української мови : зб. наук. праць. – Дніпропетровськ : Вид-во Дніпропетровського університету, 2003. – Вип. 3. – С. 128–132.
194. Цыганкова К. А. К вопросу о присоединении в современном сербохорватском языке / К. А. Цыганкова // Вестник Ленингр. ун-та. Серия : История – язык – литература. – 1973. – Вып. 1. – № 2. – С. 154–155.
195. Чередниченко І. Г. Складнопідрядне речення в сучасній українській мові / І. Г. Чередниченко. – Чернівці : Вид-во Чернів. ун-ту, 1959. – 136 с.
196. Шамина Л. А. Аналитические средства связи союзного и межфразового типа в тувинском языке / Л. А. Шамина // Показатели связи в сложном предложении : сб. науч. трудов АН СССР / [ред. кол. : М. И. Черемисина, Ф. А. Литвин (отв. ред.) и др.]. – Новосибирск, 1987. – С. 115–128.
197. Швец А. В. Разговорные конструкции в языке газет / А. В. Швец. – К. : Изд-во Киевск. ун-та, 1971. – 95 с.
198. Шевченко Т. В. Парцеляція в українському поетичному мовленні в другій половині ХХ століття : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Шевченко Тетяна Василівна. – Дніпропетровськ, 2007. – 196 с.
199. Шерех Ю. Нарис сучасної української літературної мови / Ю. Шерех. – Мюнхен, 1951. – 402 с.
200. Ширяев Е. Н. Дифференциация сочинительных и подчинительных союзов на синтаксической основе / Е. Н. Ширяев // Филологические науки, 1980. – № 2. – С. 49–54.
201. Шитик Л. Перехідні конструкції сурядно-підрядного типу в українській мові / Людмила Шитик // Мовознавчий вісник : зб. наук. праць / МОН України. Черкаський нац. ун-т ім. Б. Хмельницького. – Черкаси, 2008. – Вип. 6. – С. 49–58.
202. Шитик Л. Сполучні засоби української мови в аспекті теорії перехідності (на матеріалі «Граматичного словника української мови : Сполучники» Катерини Городенської) / Людмила Шитик // Мовознавчий вісник : зб. наук. праць на пошану професора Катерини Городенської з нагоди її 60-річчя / МОН України. Черкаський нац. ун-т ім. Б. Хмельницького. – Черкаси, 2009. – Вип. 8. – С. 15–26.
203. Шкарбан Т. Особливості функціонування сурядних сполучників у складних конструкціях з однорідною супідрядністю / Тамара Шкарбан // Актуальні проблеми сучасної філології. Мовознавчі студії : зб. наук. праць Рівненського державного гуманітарного університету. – Рівне : РДГУ, 2004. – Вип. 12. – С. 19–21.
204. Шувалова С. А. Смысловые отношения в сложном предложении и способы их выражения / С. А. Шувалова / [под ред. В. А. Белошапковой]. – М. : Изд-во МГУ, 1990. – 159 с.
205. Шульжук К. Ф. Семантична структура складного багатокомпонентного речення / К. Ф. Шульжук // Мовознавство, 1987. – № 6. – С. 11–16.
206. Шульжук К. Функціональні параметри складного речення в художньому стилі / Каленик Шульжук // Актуальні проблеми сучасної

філології. Мовознавчі студії : зб. наук. праць Рівненського державного гуманітарного університету. – Рівне : РДГУ, 2002. – Вип. 10. – С. 4–10.

207. Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови : [підруч. для студ. вищих навч. закл.] / К. Ф. Шульжук. – К. : Видавн. центр «Академія», 2004. – 408 с.

208. Шульжук К. Ф. Складносурядні багатокomпонентні конструкції / К. Ф. Шульжук // Лінгвістичні дослідження : зб. наук. праць / [за заг. ред. проф. Л. А. Лисиченко]. – Х. : Видавець Прокопенко Г. Є., 2004. – Вип. 12. – С. 53–58.

209. Шульжук Н. В. Складноприєднувальні конструкції у структурі діалогічної єдності / Н. В. Шульжук // Актуальні проблеми сучасної філології. Мовознавчі студії : зб. наук. праць Рівненського державного гуманітарного університету. – Рівне : РДГУ, 2004. – Вип. 12. – С. 22–23.

210. Щерба Л. В. Избранные работы по русскому языку / Л. В. Щерба. – М., 1957. – 188 с.

211. Щерба Л. В. О частях речи в русском языке / Л. В. Щерба // Избранные работы по русскому языку. – М. : Аспект Пресс, 2007. – С. 63–85.

212. Юрченко В. С. А. А. Потєбня и проблемы современного синтаксиса / В. С. Юрченко // О. О. Потєбня й актуальні питання мови та культури : зб. наук. праць. – К. : Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2004. – С. 263–273.

213. Ющук І. П. Українська мова : [підруч. для студ. філол. спец. вищих навч. закл.] / І. П. Ющук. – К. : Либідь, 2008. – 640 с.

214. Ясакова Н. Ю. Граматична семантика аналітичних сполучників підрядності у структурі складного речення : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Н. Ю. Ясакова. – К., 2001. – 20 с.

215. Allerton D. J. Deletion and proform reduction / D. J. Allerton // Journal of linguistics. – 1975. – № 11. – P. 213–237.

216. Liko V. Korunets. Contrastive Typology of the English and Ukrainian Languages / Liko V. Korunets. – К. : Либідь, 1995. – 239 с.

217. Van Valin R. D. Jr. A synopsis of role and reference grammar / R. D. Jr. Van Valin // Advances in and reference grammar : [ed. by Van Valin R. D. Jr.]. – Amsterdam, Philadelphia, 1993. – P. 1–22.

218. Dijkvan T. A. Some aspects of text grammars / T. A. Dijkvan. – The Hague ; Paris : Moutoun, 1972. – 157 p.

219. Dik S. C. Functional grammar / S. C. Dik. – Amsterdam, 1978. – 324 p.

220. Dixon R. M. W. A new Approach to English grammar on semantic principles / R. M. W. Dixon. – Oxford : Oxford Univ. Press, 1991. – 398 p.

221. Fizer J. Alexander A. Potєbnja's Psycholinguistic Theory of Literature : A Metacritical Inquiry / J. Fizer. – Harvard Ukrainian Research Institute : Monograph Series, 1986. – 184 p.

222. Findra J. Jazyk v komunikácii : dynamika vývinu, či ohrozenie? / J. Findra // Slovenska rec. – 2001. – № 66. – S. 91–107. Neubert A. Text and translation /

223. A. Neubert – Leipzig : VEB-Verlag Enzyclor, 1985. – 168 p.

224. Palmer H. Grammar of Spoken English / H. Palmer : [rev. by R. Kigdon]. – New York : Cambridge University Press, 1969. – 229 p.

225. Contemporary Stylistics / [ed. : Marina Lambrou, Peter Stockwell]. – USA : Continuum, 2010. – 304 p.

Словники

226. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. – К. ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2002 – 1440 с.

227. Городенська К. Граматичний словник української мови : Сполучники. – К. ; Херсон : Вид-во ХДУ, 2007. – 340 с.

228. Етимологічний словник української мови в 7-ми томах. – К. : Наук. думка, 1982. – Т. 1. – 631 с. ; 1985. – Т. 2. – 570 с. ; 1989. – Т. 3. – 548 с. ; 2002. – Т. 4. – 614 с.

229. Єрмоленко С. Я. Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / С. Я. Єрмоленко, С. П. Бибик, О. Г. Тодор / [за ред. С. Я. Єрмоленко]. – К. : Либідь, 2001. – 224 с.

230. Загнітко А. П. Великий тлумачний словник. Сучасна українська мова : від А до Я / А. П. Загнітко, І. А. Щукіна. – Донецьк : БАО, 2008. – 740 с.

231. Загнітко А. П. Українська мова : Словник-довідник / А. П. Загнітко, В. Д. Познанська, Н. А. Митько та ін. – Донецьк : Центр підготовки абітурієнтів, 1998. – 143 с.

232. Караванський С. Практичний словник синонімів української мови / Святослав Караванський. – К. : Вид-во Орій при УКСП «Кобза», 1993. – 472 с.

233. Словник іншомовних слів / [за ред. О. С. Мельничука]. – К. : Головна редакція УРЕ, 1974. – 775 с.

234. Словник синонімів української мови: У 2-х т / [А. А. Бурячок, Г. М. Гнатюк, С. І. Головащук та ін.]. – К. : Наук. думка, 1999. – Т. 1 – 1040 с. ; 2000 – Т. 2. – 960 с.

235. Словник української мови. – К. : Наук. думка, 1970 – 1980. – Т. I–XI.

Наукове видання

Весельська Галина Станіславівна

**НОВІ ЯВИЩА У ФУНКЦІОНУВАННІ СУРЯДНИХ
СПОЛУЧНИКІВ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ
КІНЦЯ XX–ПОЧАТКУ XXI СТОЛІТЬ**

Монографія